

Π.

Π Ε Ζ Α

(ΑΦΗΓΗΜΑΤΑ, ΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΔΟΚΙΜΙΑ)

(1826)

Τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τοῦ μισεμοῦ σας, πλαγιάζοντας τὴν νύχτα, εἶδα ἓνα ὄνειρο, καὶ βούλομαι νὰ σοῦ τὸ διηγηθῶ. Ὀνειρεύτηκα λοιπόν, πὼς ἐβγήκε φωνὴ στὴν χώραν μας, πὼς τὰ πέλαγα φυσικωμένα ἐτρικύμισαν καὶ ἐπνιζαν πολλὰ κινάβια καὶ χάθη καὶ τὸ δικό σας. Τὴν κακὴν εἶδον ἐλθον ἀπὸ τοὺς δρόμους οἱ ἄνδρες, καὶ τὰ παιδιὰ ἔμαθαν τὸ κακὸ, καὶ εἰς τὸ σπιτί σας πολὺς κόσμος ἔμπαινε, φέρνοντας παρηγοριὰς εἰς τὰς γυναῖκες. Δημήτρη θὰ θυμᾷσαι τὸ περίσσιο παράπονο καὶ τὰ δάκρυα τῆς μάνας σου καὶ τῶν θειάδων σου, ὅταν ἀπυχειρετώντας τὰς ἐμείς. Ἐκεῖ αὖ ποὺ γένονταν τότε ἦσαν ὁμορφὸι πανηγύρι ὡς πρὸς αὐτὰ ποὺ ὀνειρευόμουν. Ποτέ, μήτε νὰ ἴδῶ, μήτε ν' ἀκούσω σὲ καμμιά μάνα ἢ τι εἶδα εἰς τ' ὄνειρό μου. Ὁ χαῖμός σου ἐξύπνησε εἰς τὰς καρδιὰς τῶν γυναικῶν τὴν ἀμέρωτη λύπη τοῦ γονέου σου, καὶ ἐμοιρολογοῦσαν τὸν ἀξιόλογον ἄνδρα, ἐμοιρολογοῦσαν καὶ τὸ παιδί του. Ὁ κόσμος δὲν ἐκράτειε τὰ δάκρυα, ὅταν ἡ μάνα σου ἀρχίναε τὸ παράπονο λέγοντας: Γιὰ τῆς μάνας σου, σήκω καὶ ἔβγα μὲ τὸ τουφέκι τοῦ σπιτιοῦ σου εἰς τοὺς πολέμους καὶ νὰ κλάψει ἡ Ἀρβανιτιά τοὺς ἄνδρες τῆς, καθὼς ἔκλαψα τὸν δικόν μου.

Στὸν ὄντα ποὺ γένονταν τὰ μοιρολόγια, σὲ μιὰ ἀγκωνή¹, εἶδα νὰ κάθεται ἓνας πρηνὸς καπετάνιος. Πατόκορφα ἦταν ἐντυμένους τὰ κόκκινα. Αὐτὸς σὰν τοὺς ἄλλους δὲν παραπενοῦνταν. Μάλιστα, ἔχει ἀπίκρατη, ἀλλὰ καὶ χαρούμενη, ἔδειχνε ἡ ὄψη του. Παρόμοιο φέρεσιμο παράξενο καὶ ἀφύσικο μοῦ ἐφάνη. Πλὴν, βλέποντας εἰς τὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου πολλὰς κοψίδες σπαθιοῦ, ἔκρινα ὅτι ἐπίσημό τι ὁ ἄνδρας ὑποκίττω ἀπὸ τὰ φρένα του συλλογιέται, καὶ πλησιάζοντάς τον τὸν ρώτησα: «Καπετάνιο μου, παρακαλῶ, εἶναι μεγαλοψυχία ποὺ δὲν λυπιέσαι στὸν πνιμὸ τοῦ παιδιοῦ, ἢ μήνα καὶ εἶσαι ταραφι² ἀντίμαχο τῶν Μποτσαραίων καὶ χαίρεσαι στὸ κακὸ ποὺ ἔγινε;». Ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Τί μεγαλοψυχία εἶναι νὰ μὴν κλαίει τινὰς διὰ τὸν χαῖμό ἑνὸς παιδιοῦ, τὸ ὅποιο ὁ κόσμος δὲν τὸ γνῶριζε, παρὰ ὡς ἓνα κομμάτι κριάς; Τὸ δεύτερο ποῦπες, ἄτοπο εἶναι, σὰν τὸ πρῶτο. Εἰς τὴν ἡμέρα μας ἄλλο ταραφι³ δὲν εἶναι ἀντίμαχο τῆς Μποτσαράτικης⁴ γενεᾶς, ἔξω ἀπὸ τὰς μονάτες⁵ τουρκικὰς. Τὸ αἶτιο ποὺ χαίρομαι εἶναι τὸ ἀκόλουθο: Τὸ παιδί ποὺ μοιρολογᾷτε γεννιόνταν ἀπὸ μεγαλόψυχον ἄνδρα, καὶ οἱ ἄνθρωποι πολλὰς ἐλπίδες ἔβαναν εἰς αὐτὸ τὸ παιδί ἐξ αἰτίας τοῦ γονέου του. Ἀλλὰ εἰς τὴν ἀνδρῖνι⁶ του ἡλικία δὲν θὰ εὐχαρίστας τὴν παντοχὴ τοῦ κόσμου. Ἀντὶ ποὺ τὴν καλωσύνη, κακὸ θὰ τοῦ ἐπροξέναιε εἰς τὰ σωστὰ νιάτα ἢ μεγάλη φήμη τοῦ γονέου του. Οἱ ἄνθρωποι ἤθελε μετροῦν τὰς πράξεις του κατ' ἀναλογία μὲ τὰς πατρικὰς, καὶ πολὺ κατώτερες θὰ ἐφαίνονταν οἱ δικαίαι του, ἐπεὶδὴ καὶ δύσκολα γεννιοῦνται τέτοιοι σὰν τὸν Μάρκο. Λογαριάζω ἀκόμα: τί καλὸ, τί ἀξιόλογο ἤμπορεῖ ποτὲ νὰ κάμει αὐτὸ τὸ παιδί, τὸ ὅποιο ἀπὸ μικρὰ τοῦ πόδια ἐφευγε τὸ ἐλληνικὸ τὸ χῶμα, καὶ τώρα τέλεια ἀποξενόνταν τὴν πατρίδα, διαβαίνοντας μέσα εἰς τὰς βαθειὰς⁷ ξενιτειὰς; Χαίρομαι λοιπὸν ὅτι ἐχάθη διατὶ μοῦ ἔρχονταν ἀχαμνά⁸, ὁ γιὸς ἐκείνου τοῦ ἀκριμάτιστου ἀνδρὸς κατώτερος νὰ φανεῖ ἀπὸ τὸν γονέα του, καὶ πιστεύω ὅτι δέηση τοῦ πατρός του ὁμπρὸς εἰς τοὺς ἁγίους νὰ σηκώσει τὸ παιδί ἀπὸ τὸν κόσμον εἰς τὰ ἀμίαντα παιδιακά του». Εἰς αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Καπετάνιου μεγάλη πίκρα ἐπῆρε ἡ καρδιά μου, σὰν νὰ ἐχώρεσε καλὰ εἰς τὸν νοῦ μου, ὅτι μελλόμενον δίχως δόξα ἦταν γραμμένον τοῦ γιοῦ τοῦ Μάρκου. Δὲν

* Αὐτόγραφον Γεωργίου Τερτσέτη, ἀτίτλο, ἀχρονολόγητο, σὲ 17 φύλλα — 3 λευκὰ (29 x 20, ἐκ τοῦ μ.), διπλοῦρα γραμμένα, σωζόμενο στὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο μας. Ἡ ἐκδοσὴ μας ἰδῶ ἀπὸ τὴν ἐργασία μας «Γεωργίος Τερτσέτης. Ἀνέκδοτα κείμενα», ἐκδόση «Συλλόγου πρὸς Ἀνάδυσιν Ὁφελίμων Βιβλίων», Ἀθῆναι 1959, σ.σ. 30-47. Πρβλ. καὶ σχόλια προηγούμενης δημοσίευσής τοῦ κειμένου ἀπὸ μᾶς στὰ «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», τόμος Β', Ζάκυνθος Δεκέμβριος 1952, ἀριθ. φυλλ. 1, σσ. 1-11, καθὼς ἐπίσης στὸ ἴδιον τεῦχος τὸ προλογικὸ σημεῖωμα στὴν ἀνακοίνωσή μας «Ἐργογραφικὰ 1'. Τερτσέτης», σ. 11.

1. γωνία.

2. παράταξη, φάρα.

3. Μποτσαραϊτικῆς.

4. ἀμιγεῖς.

5. Ἀρχικὰ εἶχε γράψει: ἀπόμακρες.

6. ὁσχημα.

πικραυνόμενον τότε τὸν πνυμὸν τοῦ, ὅσο τὸ ἔτιμν τῆς σωστῆς τοῦ ἡλικίας. Ἡ μεγάλη ἀγανάκτηση μ' ἐξύπνησε καὶ ἐκκρόμουν, συλλογιζόμενος τὸ ὄνειρό μου. Πλὴν λίγο σταμάτησα συλλογιζόμενος το, ποῦ μ' ἐπῆρξεν τὰ δάκρυα καὶ τὸ παράπονο, ὅτι ἀδίκησα τὸ παιδί τοῦ Μάρκου ὅτι καὶ αὐτὸ δὲν θέλει τιμῇσαι τὸ σπῆσι τοῦ.

Καπετάνιος καλεῖς δὲν μοῦ τύπε, μὴνς τὸ λογικὸ μου ἔφτιασε τ' ὄνειρο.

Καί, ἀρχινώντας, σοῦ λέγω ὅτι κυβερνήτρα τῶν πράξεών σου πρέπει νᾶναι ἡ θρησκεία μας, τῆς ὁποίας τὰς ἐντολὰς ἀκολουθώντας χαίρουν οἱ ἄνθρωποι εἰς ἐπιότη καὶ τὴν ἑλλή ζωή. Καὶ κατὰ μὴν παρτιδεῖς τὴν ἁγία κοινωνία, μήτε τὰς διορισμένους ἡμέρας τῆς νήστειας, μήτε νὰ δοξολογεῖς τὸν Θεὸ καὶ νὰ σ' ἀκούει καὶ εἰς τὸ τραπέζι καὶ στὴν ὄρε τοῦ ἵππου καὶ εἰς τὰ φέγγη τῆς ἀγῆς. Ἄλλοι ἄξιαι θὰ σὲ συμβουλεύουν διὰ τὰ θεία. Ἐγὼ θέλω νὰ σοῦ παραστήσω εἰς πόλιν πατρίδα καὶ εἰς πόλιν ἐπιγὴν ἀγαπήθηκες καὶ νὰ μετρηθῇς ἀπὸ λόγου σου ποῖα μονοπάτια σὲ κληοῦν εἰς τὸν κόσμον.

Πάντο ἀπὸ πρεῖς ἑκατομιάδες χριστῶν κατόνταν ἡ Πατρίδα μας ὑποκάτου ἀπὸ τὴν φυλὴ τῆς Ἄγαρ, καὶ στὴν ἡμέρα τοῦ πατρὸς σου συγκμήληκα παλληκάρια σηκώσαν πόλεμο, ἀφιερώνοντας εἰς τὰ σπαθιά τους τὴν ἐλπίδα νὰ γλυτώσουν νίστην καὶ ἐλευθερία ἀπὸ τὰ τῶρκα σκῆπτρα. Καὶ εἰς τοῦτον καὶ εἰς τὸν ἄλλον κόσμον ἔειπαν καὶ μισθὸν ἀπόκτησαν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐμπῆρξεν εἰς τὴν φροντὴ μὲ ἀπόφαση ἥ νὰ κερδέσουν διώχνοντας τὸν ὀχθρό, ἥ νὰ χαθοῦν πολεμώντας καὶ ν' ἀφήσουν σημαντικὴ παράδειγμα, καὶ τὸ τραγικὸν τῆς χαῖμας τους νὰ τὸ ἀκούσιν οἱ ζωντανοὶ καὶ νὰ ἐμψυχώνονται εἰς ὅχι κατώτερα κίνδυνα. Δὲν ἦταν τῆς τιμῆς τῶν παλληκαριῶν, μήτε θεωροβούμενο πρᾶγμα, λῶκοι νὰ φροιάζωσιν εἰς τὰς ἐκκλησιὰς, ἥ νᾶναι ἀχούρια ἀλόγων, ἡ Τουρκία ν' ἀρπάξει τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸν κόρφο τῶν μοναχῶν, καὶ οἱ ἄνθρωποι νὰ ζαγοράζωσιν κάθε χρόνον τὸ κεφάλι τους μὲ τὸ χαράτσι, χαϊρότερα ἀπὸ τοῦς πλέον ἐντροπιασμένους σκλάβους. Εἰς διάφορους κειροὺς παιδιὰ ἀνάστησε ἡ Πατρίδα, ποῦ ἐπολέμησαν διὰ τὰ δίκαια της, καὶ μάλιστα ἓνα τέτοιο ἔειπαν πολλοὶ ἀπὸ τοῦς Κλέφτες, οἱ ὁποῖοι ἐσώθηκαν, μ' ἕλον κοῦχαν ἀμαρτήματα, καὶ ἀπὸ τὰ φρονεμένα κυριὰ τους ἀναμέρασαν τὰ λογγίσια πουλιά, εὐωδίαζεν εὐωδιὰς τὸ κορμί τους, καὶ Τοῦρκοι καὶ Χριστιανοὶ εἶδαν φῶς ἀκοίμητο νὰ φέγγει εἰς τὸ κεφάλι τους.

Ἡθέλησε ὅμως ὁ μεγαλοδύναμος εἰς τοῦτον τὸν καιρὸν ἡ περισσότερη Ἑλλάδα ν' ἀνοίξει ταυφέκι. Συγχώριο νὰ μὴν εἶναι ποτὲ εἰς τὰ κόκκαλα ἐκενῶν τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι, ἔχοντας πᾶσα εὐκαλία νὰ πολεμήσωσιν, δὲν ἐπολέμησαν, ἥ καὶ ἐπρόδωσαν τ' ἀδελφία τους, τέτοιο πράττοντας οἱ βαπτισμένοι σὲ μιὰ κλυμπήθρα μ' ἐμᾶς.

Ἐνα ἄλλο παράπονο—ἀπὸ τὸ καλεῖ ἡ περίστασις, θέλω νὰ ζ. θυμᾶναι, ἐπειδὴ τὸ παράπονο ποτὲ δὲν ἐλαττώνεται.

Οἱ δυνατοὶ τοῦ κόσμου ἐρίστησαν τὴν ἐπικράσασίν μας, ἀληθυσμαίνοντας ὅτι εἶναι χρισμένοι εἰς τὸ ὄνομα Ἐκκενοῦ ἀπὸ κένεσαι εἰς τὸ σῆμα τοῦ διὰ νὰ σώσῃ καὶ ἐκεῖνους καὶ ἐμᾶς. Πῶς δὲν ἔφραγαν οἱ εἰκόνας, ὅταν αἰτοῦ ἔμπαιναν εἰς τὰς ἐκκλησιὰς, ἥ φωνὴ ἀγγέλου μέσα ἀπὸ τὸ ἱερὸ δὲν ἐφρόναζε διώχνοντάς τους :

Δύο βασίλεια εἶναι εἰς τὸν κόσμον, τὸ Τούρκικο καὶ τὸ Χριστιανικόν καὶ τὴν ἡμέρα ποῦ τὰ παλληκάρια ἔβλασαν γέρι εἰς τὰ σπαθιά, τὰ ξεκίναε ὁ Σταυρός. Τὰ βασίλεια ἐζόγριασαν ἐμᾶς καὶ τοῦς Ἄγαρηνούς. Βαριὰ ἐβρόντησε ἡ τούρκικη ζυγαριὰ, καὶ ἐμεῖς ἀλαφροὶ τοῦς φανήκαμε ποῦ πολεμοῦσαμε διὰ τοῦς τόπους τῶν γονέων μας, καὶ διὰ τὴν πίστιν μας, καὶ τὴν ἐδικήν τους. Δὲν εἶναι τῆς ἀνθρώπινης φύσεως νὰ συμπαθῇς τὸ κακόν. Ὅταν ὁλοένα σὲ φθείρει—καὶ τὰ ἐμπόδια τοῦ τότε καιροῦ ἀκόμη μᾶς φθείρουν—ἐπειδὴ, ὀχτρούντάς μας τὰ βασίλεια, κατὰ δύο τρόπους μᾶς ἔβλαψαν : λογοκαρδιίζοντας τοῦς Χριστιανοὺς καὶ δίδοντας μεγάλες θάρρος εἰς τὸν ὀχθρό μας. Καὶ ἀπὸ τοῦτο ἐπρωῆλθε ὅπου δὲν ἀπλώσε ἡ ἐπανάστασις καταπῶς ἐλπίζαμεν, ἀλλὰ μήτε τὰ πρῶτα της ὅρια ἐβάσταξε καὶ, περιπλέον, ἐκεῖνο ποῦ τώρα ἔχομε, κινδυνεύομε νὰ τὸ χάσωμε.

Εἰς τὴν Εὐρώπῃ ποῦ πᾶς, Δημήτρι, ἐάν τύχη νὰ διαβεῖς εἰς τὴν πόλιν ποῦ καλοῦν οἱ πεπαιδευμένοι Παρίσια, ἔχω ἀκουστὰ ὅτι, πρὶν φθάσαι ὁ ταξιδιώτης, ἀγναντεύει ἀπὸ τὰς ψηλοτοπιὰς τὰ σπῆσια τῆς πολιτείας τόσα πολλὰ καὶ ἀναρίθμητα, ποῦ δὲν φαίνεται μητρόπολη ἐνὸς βασιλείου, ἀλλὰ πῶς ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς ἐκεῖ μαζωμένα ἔστησαν τὸ λημέρι τους. Ἐάν σὲ χίλιους χρόνους

Albert Riegel: Δημήτριος Μάρκου Μπότσαρης (Μουσείο Μπενάκη).

βαρβαρικό έθνος από άγνώριστον κόσμω, φέρνοντας άκρατη παλέμια δύναμη, έρημώσει την περίσσια χώρα. και μείνουν τὰ παιδιὰ της έντόπιας φυλής ύποκάτου από την σκλαβιά, εάν τότε τὰ άπομεινάρια, με τολών καιρό, βλέποντας τὰ τρίμματα της κολόνας και των γεφυρών, που οί παλαιοί τους έχυσαν με τὰ κανόνια που πήραν εις τες παιδάδες της Γερμανίας παλεμώντας τὰ άτρήμαχτα λεωντάρια του Βέρερς, και με την παλληκαριά των προγόνων εγκαρδιωθούν τὰ παιδιὰ της αίχμαλωσίας να έβγούν εις τον κίνδυνον, δια να διώξουν από τὸ πατρικό τους χώμα τον έχθρό, ποῖος και ποῖας φυλής άνθρωπος θά βρίσκει τὸ τίμιο άνδραγάθημα; Δύστυχο τὸ ριζικό των ανθρώπων, εάν πρέπει, δια να τους κάμεις ελεήμονας, να τους θυμίσεις τὸ κακὸ που κι αὐτοὶ ἔμπορουν να υποφέρουν με τον καιρόν. Τόσον εἶναι πρέπεια και δίκαια τὰ ἄρματα των Ἑλλήνων, που καταντούν σχεδὸν λίγο επαινετοὶ ἐκεῖνοι όπου μᾶς βοηθοῦν, και θᾶναι αἰωνίως εις τὸ ανάθεμα ἐκεῖνοι όπου μᾶς ὀχτρεύονται. Καὶ ὁ Θεὸς να κάμει τὸ λόγο μας, όπου ποτὲ ἐκεῖνοι που μᾶς βοηθοῦν, ποτέ, μήτε αὐτοὶ, μήτε τὰ τέκνα τους, μήτε οί πλέον βραδινοὶ μεταγενέστεροι της σποράς τους, ποτὲ να μὴ χρειασθοῦν παρόμοιου εἶδος εὐεργεσίας ἀπ' ὅτι ἐμεῖς τώρα λαμβάνομε από την εὐσπλαγγνία τους.

Εἰς τοῦτον τον αἰῶνα ἐπὶ ἐγεννήθηκες, ὅποταν τὰ ἑλληνικά σουφέκια πάσχουν ν' αποκτήσουν την ἐλευθερία και να χαροῦμε την πίστη μας. Καὶ ποῖα φοβερά άνδραγαθήματα έγιναν εις τοῦτον τον καιρόν, δὲν δύναμαι να τὸ ἁμολογήσω. "Πι τάχα, κ' αν ἐδυνόμουν, δὲν ἔμπορῶσες καλά να τὰ αἰστανθεῖς, δια τὸ ἀνήλικὸ τοῦ κορμιοῦ σου. Γιατὶ βάλε στὸ νοῦ σου, ἔς που με σὰν παραμῦθι, μιὰ μάννα, ἡ ὁποῖα ἐγέννησε και ἀνάστησε παιδί μέσα πὲ σκοτεινὴ φυλακή, και λέγει ἡ μάννα τοῦ παδιοῦ: «'Αν βγοῦμε καμμιὰ φορὰ, παιδί μου, ἀπὸ τὸ ἀνήλιο σκοτάδι, πόσο εὐμορφος θά σοῦ φανεῖ ὁ κόσμος!...». Καὶ με τον καιρόν ἐγλύτρωσαν μάννα και παιδί ἀπὸ τὸ σκοτάδι, και ποῖα φρονή εἰσρε τὸ παιδί, ὅταν εἶδε τον ἀστροχυμένον οὐρανὸν και τον ἥλιον να φέγγει, να φέγγουνε τὰ ποτάμια, τὰ δέντρα, τὰ βουνά, πάσας τόπος, ἡμερος και ἄγριος. Τέτοιαις λογῆς κι ἐσύ, Δημήτρη, θά καρδιοκτυπήσεις, ὅποταν ἀπὸ τὰ παιδικὰ σου ἴμπεῖς εις την ἀνδρῖκια ἡλικία, και συλλογισθεῖς δια πρώτη φορὰ τες περισσότερες μάχες των Καπεταναίων τες νίκαις, τοὺς χαϊμούς, τὰ περιβόητα πελάγη και τες στεριές. Με ποῖα αἰσθησι θά ἀκοῦς, ὅτι τὰ Κησιὰ ἐβγαλαν ἕναν άνδρα που χίλιες μαννάδες ὀρφάνεψε, καίοντας τὰ παιδιὰ του: εις τὰ πέλαγα; Ποῖα θὲ νᾶναι ἡ χαρά σου, ὅποτε θ' ἀφουγκράζεσαι, ὅτι τὰ πλὴθ ἑακουστὰ παλληκάρια τοῦ καιροῦ μας ἔχουν την μεταλαβιά τους, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζουν ἁμαρτίαι τοῦ κόσμου. "Ὅτι τέτοιον εἶναι τὸ καλωσυνάτο της ψυχῆς τους, που ἡ ντροπῆς τοὺς κοκκινίζει τὸ μάγουλο, σὰν κοκκινίζουν τὰ ἀνέβγαλτα κοράσια. Πόσους θά ρωτᾷς δια τὸ Μισολόγγι, τόπος καλοθύμητος δια ἐσέ, ἐπειδὴ αὐτοῦ καίονταν ὁ τάφος τοῦ γονέου σου. Πῶς θά σοῦ χορεύει ἡ καρδιά, ἀκούοντας ὅτι γέροντες ἐβδομήντα χρονῶν ἐβιαίναν¹ εις τὰ γερούσια², ἀκούοντας πῶς ἐκάηκε ὁ Κιουταχῆς και τὰ κουφάρια τὰ τούρκικα πηδιώντας εις τον ἄερα με την φωτιά ἐχτύπησαν τες πλάτες τῶν Ἑλλήνων μέσα στην πολιτεία. Θά σοῦ μολογοῦν δια τον Κίτσο, ὅποταν ἐβγήκε ἀπὸ τες τάπες³, δίχως να ἰδεῖ ποῖοι και πόσοι τον ἀκλουθοῦν, κι ἔφθερε τοὺς ἀγᾶδες μέσα εις τὰ τσαντήρια τους: κι ἔπειτα τὰ καλὰ παλληκάρια, φορώντας τες πασαλίτικες φορεσιές, ἔμπαιναν εις την χώραν ἀνάμεσα ἀπὸ την περίσσια χαρὰ των ανθρώπων. Καὶ πῶς ἄκρα θά ἔχει ὁ θαυμασμὸς σου στην ἀναθύμηση ἐκεῖνης της νύχτας, εις την ὁποῖαν τὰ παλληκάρια, μ' ὄλον όπου ἡ περίσσια νήστεια τοὺς εἶχε λιώσει τὰ κόκκαλα, ἔχοντας ὅμως ἀκόμη θάρρος εις την μεγαλοφυχία τους, ρίχνονταν με τες σημαῖες και με τὰ σπαθιά εις την Τουρκιά, που τοὺς εἶχε ὀλήγρια στεφάνι. Βροχούλα ἐρράντισε τὸ χώμα στὸ ἔβγα τους, και πολλοὶ ἐφώναξαν: «Μᾶς κλαίει και ὁ Μεγαλοδόναμης ἀπόψε». Ἐβγαῖναν οἱ ἄνθρωποι ἀφήνοντας πίσω τους τὸ ἔρημο Μισολόγγι και τὸ μνημεῖον τοῦ γονέου σου. Ποῖος ἤθελε εἰπεῖ ἐτότες, στην ὥρα που ἔθαφταν τὸ λείψανον τοῦ Μάρκου κι ἔβαναν τὰ κλάματα τὰ παλληκάρια κι ἔχολογοῦσαν τὰ ἀμέρωτα μαιρολόγια των γυναικῶν, ὅτι θά ἔλθει ἕνας καιρός, εις τον ὁποῖον μήτε την πατρίδα τους θά ἔμπορέσουν να διαφεντέψουν, μήτε τὸ μνημεῖον τοῦ Μάρκου, να μὴν τὰ πατήσουν π' ῥήφανη Ἀρβανιτιά. Τριμώνονταν, τριμώνονταν⁴ οἱ πολεμάρχαι, μαννάδες, γέροντες, παιδιὰ εις τὰ γεφύρια,

1. ἐβγαῖναν.

2. γερούσια = ἔρεδος, ἐξόρμησις.

3. προχώματα, χαρνακώματα.

4. Στριμώχονταν.

καὶ τὰ γεφύρια τζακίζονταν. "Ὡς μὴν τοὺς μοιρολογοῦμε, ὅσο πρέπει νὰ τοὺς χαιρόμασθε. Γιατὶ εἰς τοῦτον τὸν κόσμον ἐδοξάσθησαν, ὅσο θῆναι πολύτιμον τὸ αἶμα ποὺ γίνεται παλληκαρίσια διὰ τὴν Πατρίδα, καὶ ἡ ψυχὴ τους πάλαι στὸν κόρφο τοῦ Θεοῦ χαίρεται τὴν ἀθάατη μακαριότητα. Τὴν αὐρίνη τοῦ χαλασμοῦ ψένονταν τὰ παλληκάρια στὰ τσαντήρια τὰ τούρκικα, καὶ ἀδελφές καὶ μαννάδες ἐγύριζαν τὰς συῦβλες, καὶ τὰ φρυμένα χεῖλη τῶν παλληκαριῶν ἄλλο δὲν ἔλεγαν εἰμὴ ἐτοῦτο : «Θεέ, θυμήσου μας· ὅτι ἐγγίζομε εἰς τὸ βασίλειόν σου». Τὰ μικρὰ παιδιὰ γύρευαν τῶν μαννάδων λαμπριάτικες φορεσιές, καὶ ἐκεῖνες δὲν ἔβαναν τὸ σκούζιμο, ἀλλ' ἐδοξολογοῦσαν τὸν Θεό, ὅτι τέτοια λόγια ἔβανε εἰς τὰ χεῖλη τῶν παιδιῶν, ἀποκοιμώοντας εἰς τὰ φρένα τους τὴν ἡμέρα τῆς σκλη-
βιάς.

Κι ἐσύ λοιπόν, Δημήτρη, ἐπρεπε, ἂν ἦταν ἀπὸ τὸ χέρι σου, γρήγορα νὰ γενόσουν ἄνδρας, διὰ νὰ συναγωνισθεῖς σὰν καλὸ τουφέκι διὰ τέτοια Πατρίδα, καὶ γιατί ἐτοῦτοι οἱ καροὶ εἶναι παρὰ ποτὲ ἀρμόδιοι σ' ἐκείνους ποὺ αἰσθάνονται μεγαλόψυχο φρόνημα, καιροὶ ποὺ οἱ μεταγενέστεροι ὄχι μονάχα θὰ ζηλεύουν τὰ παιδιὰ ποὺ Ἑλληνίδες μαννάδες ἐγέννησαν εἰς τούτην τὴν ἐποχὴ, ἀλλ' ἀκόμη ἀπ' ἄλλην φυλὴν ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ζώντας τώρα ἀκοῦν συγχρόνως ἢ καὶ βλέπουν μὲ τὰ μάτια τους τὰ ἑλληνικὰ ἀνδραγαθήματα. Καὶ πόσοι θὰ λέγουν : "Ἀμποτες κι ἐμεῖς νᾶθελε ζήσουμε στὲς ἡμέρες ποὺ ὁ Νικηταρᾶς, κατεβαίνοντας ἀπὸ τὸ βουνό, ἔστησε τὰ νικητήρια στὴν Κλένια, ἢ ὅταν τὰ Ψαριανὰ παιδιὰ κι οἱ γυναῖκες πανηγυρίζοντας ἐχόρευαν στὲς ἀκρογιαλίες τὸν ἐρχομὸ τοῦ Κανάρη, ὅταν, μέσα στὸ λιμάνι τῆς Χιός, ἔκαψε στὴν ὥρα τοῦ δείπνου τους τοὺς Καπετανάτους μέσα εἰς τὸ Δελίνι.

"Ὅταν ὁμοῦς ἐσύ φθάσεις εἰς τὴν ἀνδρική σου ἡλικία, δὲν σὲ καλεῖ ἡ τύχη ἀπλὸ στρατιώτη, ἀλλὰ Καπετάνιο· γιατί ἀπὸ πέντε ζωνάρια¹ κατεβαίνει εἰς ἐσένα τὸ Καπετανάτο, κι ἐσένα ἀκαρτεροῦν Καπετάνιο τὰ τουφέκια τοῦ γονέου σου, καὶ οἱ θεῖοι σου καὶ τὰ ξαδέλφια σου σὲ ἀγαποῦν σὰν παιδὶ τοῦ Μάρκου. Κι ἐδῶ ταιριάζει, κάποιον τι νὰ σοῦ κρίνω διὰ τὸν γονέον σου. Στὴν ὥρα ποὺ ξαποσταίνομε τὰ παλληκάρια καὶ συνατοῖ μας² λαλοῦμε πολλές φορές τί ἀπεφασίσαμε, συνομιλώντας εἴπαμε ὅτι αὐτὸς ὁ Μάρκος θὰ ἦταν ξεχωριστὸς στὴν παλληκαριά καὶ στὴ γνώση. Διὰ τὸ νὰ δοξασθῇ τινὰς παλληκάρι μέσα σὲ ἀνὰ ἄνδρες φυλὰς εὐκολο εἶναι, ἀλλ' αὐτὸς ἐδοξάσθηκε στὴν ἡμέρα ποὺ τόσοι ζοῦσαν ἀξετίμητοι ἀνδρειωμένοι, καὶ τὴν ἀξία του τὰ ἴδια παλληκάρια τὴν ὠμολόγησαν, χύνοντας ἀσυνήθιστο δάκρυο εἰς τὸν χαῖμόν του. Καὶ ὄχι μονάχα τότες οἱ φίλοι ἐπῆραν τ' ἄρματα ἀπὸ τὴν ζώστρα τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὰς ζώστρες ξένων ἄλλων παλληκαριῶν. "Ἐχει ὁ καπετὰν Τούσας, ἔχει τὴ φοράδα τοῦ Μάρκου καὶ βόσκει στὲς καλὰς βοσχές, ἐλεύθερη, παχιά, καὶ δὲν ἀφίνει κανέναν νὰ τὴν καβαλικεύει· γιατί, λέγει, ἄξιός δὲν εἶναι κανένας νὰ τὴν καβαλικεύει, ἀφοῦ ἐκεῖνος τὴν καβαλίκευε.

Διὰ τέλειον ἔπαινο τοῦ πατέρα σου ὥς ποῦμε κι ἐτοῦτο, ποὺ οἱ ἴδιοι του οἱ ἐχθροὶ τὸν ἐπαίνεσαν, ἐκεῖνοι ποὺ ἀφορμῆς του εἶχαν κλίσαι τὰ σπίτια τους. Κι μὲ δίκιο στὲς βαθειὰς Ἀμερικὲς τοῦ ἔκαμαν ἐντάφιος τιμές, πανηγυρίζοντας τὴν ἐνθύμησίν του μὲ πανηγύδια, καταπῶς διαβάζομε στὰ βιβλία ἔκαμε ὁ Ἀχιλλέας τοῦ Πάτροκλου καὶ οἱ Τρωάδες τοῦ Ἑκτορος. Ὁ κόσμος καὶ περὶ σσότερο θὰ τὸν ἐπαίνας, ἂν ἐγνώριζε καὶ κάποια κρυφὰ του, ποὺ οἱ ἐντόπιοι ἤ, νὰ εἰπῶ καλύ-
τερα, οἱ σπιτίσιαι του γνωρίζουν. Ποῦ δὲ ἀπὸ τοὺς ξένους εἶδε τὸ Μάρκο, ὅταν τὰ παλληκάρια ἐτραγουδοῦσαν τὸν ἀχὸ τοῦ Μοῦρτου Ἰζέλιου, τούρκου παλληκαριοῦ, καὶ τ' ἔκουε ὁ Μάρκος μέσα ἀπὸ τὸ σπίτι, κι ἔβγαιναν οἱ ἀδελφές του, παρακαλώντας τὰ παλληκάρια νὰ πάψουν τὸν ἀχόν, γιατί κλαίει ὁ Μάρκος, ἀκούοντας τὸ τραγοῦδι τοῦ βλάμη του. "Ὅταν ἐκάθονταν εἰς τὸ Κακόλακκο, πρὶν γένει ἢ Ἐπανάστασι, ἔπαιρνε πέρα τὰ μονοπάτια, τὰς διάβες, νὰ βρεῖ διαβάτες νὰ συμμάσει στὰ σπίτια του, κι ὅταν δὲν γένουνταν ἡ πεθυμιά του μαραμένος γυρνοῦσε, κι οὔτε δεῖπνο, οὔτε κρεββάτι ὀρέγονταν, ἀλλὰ παραπονιούνταν μὴνα τὸν ὀχτρεύτηκε ὁ Θεός, ποὺ δὲν τοῦ ἔστειλε διαβάτη νὰ κοιμήσει στὰ σπίτια του. Τὸν φοβοῦνταν ὁ Γῶγος, ἔταν κι αὐτὸς ἦταν μὲ τὰ ἑλληνικὰ τουφέκια. ἀλλ' ὁ Μάρκος διὰ νὰ τοῦ διώξει τὰς ὑποφίες, ἀγκαλιάζοντάς τον, ἐφίλιε τὸ κορμὶ τοῦ ἀνδρὸς ποὺ τὸν εἶχε κάμει ὄρφανὸ ἀπὸ γονέο, κι ἔλεγε πρὸς τὸν γέροντα : «Ἄν ἐσύ μοῦ σιότω-
σες τὸν πατέρα μου, ἐγὼ κάνω πατέρα ἐσένα, κι ὥς πάψουν οἱ ἐχθρες». Καὶ τὴν πρώτη του

1. γενεές.

2. Συναμεταξὺ μας.

θυγατέρα, διά πλειότερη ἐμπιστοσύνη, ἀρρεβώνισσε εἰς τὸ παιδί τοῦ Γόγου. Ἐχάθονταν μιὰ μέρα ὁ Μάρκος στὴν Κόρινθο, στὸ σπίτι του, μ' ἄλλους Καπεταναίους κι ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, στὸ ἴσιωμα, ἐχαροκοποῦσαν τὰ παλληκάρια, κι ἐβροντοῦσαν τ' ἀσήμια καὶ τὰ χρυσάρια στοὺς κόρφους τους. Ρωτάει ὁ Μάρκος : «Μήνα ἤφεραν μουλάρια τοῦ Δράμαλη καὶ κουδουνίζουν, μήνα τὰ τσαντήρια του, μήνα τὰ χαρέμια του ;» Τοῦ ἀποκρίθηκαν ἐκεῖνο ποὺ ἤξευρε : Εἶναι τὰ φραγκιλίδια τῶν παλληκαριῶν, ποὺ σειοῦνται καὶ κουδουνίζουν. Τότε ὁ Μάρκος, ποὺ λογιόσιος ἄνθρωπος δὲν ἤθελε φανεῖ εἰς καέναν, τοὺς ἔκρινε ἐτοῦτα τὰ λόγια : «Ἡ χρυσὴ φορεσιὰ δὲν κάνει τὰ παλληκάρια. Δὲν εἶναι ἐντροπή μας νὰ κουδουνίζουμε σὰν γυναῖκες μέσα στ' ἀσήμια ; Ἔπειτα, τί τὰ φοροῦμε, ποὺ δὲν εἶναι δικὰ μας ; Καὶ δὲν εἶναι δικὰ μας ὅσο κινδυνεύουμε νὰ τὰ χάσουμε, γιατί ὄχι πλιὰ μὲ τὴν ἀκούη ἀκούμε, ἀλλὰ, νάτα, ἀγνάντια στὰ μάτια μας φέγγουνε, λάμπουνε τὰ τούρκικα σπαθιά καὶ τὰ ἀμέτρητα μπαϊράκια. Νὰ στολισθοῦμε, ἀφοῦ μὲ τὴν παλληκαριά καὶ μὲ τὸ ἴσιο ἐλευθερώσουμε τὴν πατρίδα, κατὰ τὴν ὑπόσχεση ποὺ ἐκάμαμε τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ εἶναι εἰς τὸν νοῦν μας, ὅτι δὲν θὰ μᾶς κρίνουν ἄνθρωποι, ἀλλ' ὁ Μεγαλοδύναμος». Ντραπιάζονταν τριγύρω ὅσοι Καπεταναῖοι ἦταν ἐντυμένονι πατόκορφα τὰ χρυσά, ντραπιάσθηκαν τὰ παλληκάρια, κι οἱ περισσότεροι ἐμυμήθηκαν τὸν Μάρκο, ποὺ ἐμοιαζε ἡ στολή του σὰν τὸ κατώτερο παλληκάρι.

Ἐγὼ πολλές φορές μ' ἄλλους καλύτερός μου, συλλογιοῦντας τὴν δικαιοσύνη καὶ τὴν παλληκαριά τοῦ ἀνθρώπου καὶ πόσο οἱ φίλοι τὸν ἀγκαποῦσαν κι οἱ ἐχθροὶ τὸν φοβοῦνταν, μᾶς παίρνει τὸ παχάπουν, ὅτι χρειάζοντας ἡ Ρωμιοσύνη ἢ κατασταθεῖ ἐλεύθερη—ἐξ αἰτίας ποῦ, ἂν τοῦτο δὲν γένει, ἡ κατάντια τῆς Ὀβριοσύνης θὰ εἶναι ζηλευτὴ μύρα στὰ κακορίζικα ἀπομεινάκια μας—γιατὶ ἐκεῖνος ὁ θάατος νὰ μὴν εἶναι ὥστε ὁποῦ ἡ ἐλευθερία νὰ στερκοθεῖ, ἡ κἄν ἀργότερα, στὰ βαρεῖα γερατειά, νὰ θέλῃ τὸν πλακώσει ἡ νύχτα τοῦ Καρπενησιοῦ ; Ἐπειδὴ ἐγὼ ἄκουσα περίσσια στόματα νὰ λέν : «Ἄν ἔζηε ὁ Μάρκος, ἀλλοιότικος ἤθελε εἶναι ὁ κόσμος».

Τέτοιου γονέου ἐσὺ εἶσαι παιδί, ἀλλὰ μὴν περηφανευθεῖς, γιατί τὰ ἄρματα τοῦ γονέου διαβαίνουν κληρονομιά στὸ παιδί, ὅχι ὁ ἔπαινος τῆς ἀρετῆς του. Κι ἂν κατὰ τύχη ἐσὺ ἀποκοιμηθεῖς μὲ τὴν δόξα τοῦ γονέου σου, κατὰπῶς κι ἄλλα παιδιὰ ἡρώων μὲ τέτοια πλάνη ἐγελάσθηκαν, ἄκουσέ με : ὅσο ζεῖς, θὰ σὲ χαίρεται ὁ κόσμος, γιατί, ἂν δὲν εἶναι ἄλλο, μοιάζεις εἰς τὸ προβάτισμα, εἰς τὸ πρόσωπο ἐκεῖνου ποὺ σ' ἐγέννησε, ἀλλὰ οἱ μετὰγενέστεροι θὰ καταλάβουν τὴν ζημίαν σου, γιατί μήτε ὄνομα, μήτε πόθο θ' ἀφήσεις εἰς τοὺς ἀνθρώπους ; κι ἔτσι ἐσὺ πάσχισε μὲ δικές σου ἀρετὲς νὰ στολίσῃς τοῦ λόγου σου, κι ὄχι μὲ τὴν χλαμύδα τοῦ γονέου σου.

Ἐγὼ μάλιστα σοῦ λέγω, ἀντίς νὰ θυμᾶσαι τὴν δόξα τοῦ γονέου σου, νὰ ἔχεις εἰς τὸν νοῦν σου τὸ παλαιὸ ἀνάθεμα καὶ τὴν κατακραυγὴ ποὺ ἐπῆραν ἀπὸ τὸν κόσμον οἱ Μποτσράτες¹ στὴν ἡμέρα ποὺ ἀρνήθηκαν τὴν πατρίδα, καὶ στὰ περίσσια ἄτια καὶ μουλάρια ἐφόρτωσαν τὸ βιό τους, διαβαίνοντας εἰς τὰ Τζουμέρια, στὸ Βιλαέτι, κατὰ τὴν συμφωνία μὲ τὸ Βεζύρη. Κι ἀπὸ τὸ Σούλι ἐκατέβηκαν ὁ πρῶτάτα καί, μέσα εἰς τὰ σπίτια τοῦ πάππου σου, κλαίοντες ἔλεγαν ἐτοῦτα τὰ λόγια :

—Ποῦ πᾶτε Μποτσραῖοι, γιατί φεύγετε τὴν πατρίδα ; Κι ἐσεῖς γυναῖκες, δὲν χύνεσθε νὰ βγάλτε τὰ μάτια τῶν ἀνδρῶν σας, ποὺ θὰ καταντήσετε στές τούρκικες ἀγκυλιές ; Γιῶργο Μποτσραῖ, φρονιμώτερος ἦσουν ἀπ' ὅλα τὰ πρῶτάτα καὶ τώρα οἱ γαμπροὶ σου καὶ τὰ παιδιὰ σου σοῦ σήκωσαν τὸν νοῦ. Τί 'ναι τοῦτο ποὺ κάνεις ;

Δὲν ἀποκρένονταν ὁ γέρωντας, γιατί ἡ λύπη τοῦ θόλωνε τὰ φρένα, λύπη ὅπου ἐμ ἄλλο ν' ἀπαρτήσῃ τὴν γῆν ποὺ τὸν γέννησε. Ἀποκρένονταν τὰ παιδιὰ του, φανερόνοντας τὰ παρήφανα καμώματα τῶν ἐναντίων, τὰ κλεμμένα μουλάρια στὴν ἴδια ἡμέρα ποὺ ὀρκώνονταν ἀδελφότητα οἱ καρποὶ τῶν χωραριῶν τους ὅχι πλέον δικοὶ τους, ἀλλὰ τῆς κλεψιάς τῶν Τζαβελαίων, τὰ ξενυχτίσματα βιγλίζοντας, σὰν νὰ ἐπρόσμεναν τουφέκι τούρκικο, ὄχι σουλιώτικο.

Ἀποκρένονταν τὰ πρῶτάτα :

—Πότε ἦλθε ξένος ἐχθρὸς καὶ νὰ μὴν ἀδελφωθήκαμε ; ποῖος εἶδε ποτὲ στὸν πόλεμο χάρις τὸ Τζαβελάτικο μετερίζι ἀπὸ τὸ Μποτσραῖκο ; Τώρα ποιά τιμὴ θὰ λάβετε ἀπὸ τὸν κόσμον, ἀφοῦ

1. Μποτσράτες -- Μποτσραῖοι.

στήσετε τὰ ταμπούρια σας πλάγια ἀδελφωμένα μὲ τὴν ἀλλόφυλη Ἀρβανιτιά; Μὲ ποιά καρδιά θὰ πολεμᾶτε τὸν τόπο ὅπου κείτονται τὰ κόκκαλα τῶν πεθαμένων σας; Καὶ τὸ βόλι σας θὰ βροντάει τὲς θύρες τῶν ἐκκλησιῶν, μέσα εἰς τὲς ἵπποις ἐκονιόναν τὰ παιδιὰ σας κι ἐγίνονταν οἱ γάμοι σας καὶ σᾶς εὐχόνταν ὁ ἱερέας νὰ πληθύνετε, καὶ ἐπληθύνετε διὰ νὰ χαλάσετε τὴν γῆν ποὺ σᾶς γέννησε. Ἔτσι ἄτιμο πράγμα μέλλει νὰ κάμετε ὁμπροστὰ εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς τὸν Θεό.

—Μὰ τὲς εἰκόνας τῶν ἐκκλησιῶν, ἔλεγαν οἱ Μποτσα αἰῖοι δὲν τὴν χαίρειαι τὴν σημερινὴν ἡμέρα ἢ ψυχὴ μας, ἀλλὰ τὸ ἰνάτι μας εἶναι ἀγύριγο.

—Ἄν τὸ ἰνάτι σας εἶναι ἀγύριγο, εἶπαν τὰ πρωτάτα, ἀκοῦστε τί μέλλει νὰ γένει. Θὰ χαθεῖ τὸ Σούλι, ἀφοῦ μᾶς λείπει τὸ καλὸ καὶ περίσσιο τουφέκι, τὸ Μποτσαραιῦκο. Ποιὸς σὺν κι ἐσᾶς κεφάλι καὶ παλληκάρι εἰς τὸ βουνό; Ἀλλὰ κι ἐσεῖς θὰ χαθῆτε. Ζοῦνε εἰς τὴν Ἀρβανιτιά οἱ πατεράδες καὶ τὰ ὄρφανὰ ἐκρινῶνε ποὺ ἔμειναν ἀποθαμέοι ἀπὸ τὸ χέρι σας. Ἐσεῖς ποτὲ δὲν θ' ἀφήκατε τὴν σουλιώτικη περηφάνεια καὶ δὲν θὰ ὑποφέρετε τὲς καταρρόνες ποὺ θὰ σᾶς κάνει ἡ Τουρκιά. Κι ὅταν μιὰ ἡμέρα ἰδῆτε τὰ πσιλιὰ μας στολὴ τῶν Ἀρβανιτάδων, θὰ σᾶς βαροφανεῖ καὶ θὰ τὸ σκούξετε, κι ὁ Βεζύρης θὰ σᾶς πολεμήσει, γιατί ποτὲ δὲν θὰ βγεῖ ἀπὸ τὸν νοῦ του ὅτι εἴσθε παλληκάρια καὶ Σουλιῶτες. Ἀλλὰ ἐτοῦτη θᾶναι ἡ διαφορὰ ἀναμεταξὺ ἐσᾶς κι ἐμᾶς, ποὺ ἐμεῖς θὰ πολ. μεῦμε τιμημένοι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, καλότεροι ἀπὸ ἐσᾶς, στὸ λιθάρι ποὺ γνωρίζομε, ἐσεῖς θὰ πολεμᾶτε σὲ ξένα χώματα, ἄτιμοι, γιατί ἐπ' οὐδῶκατε τὴν Πατρίδα. Καὶ τέτοια ὄντας τὰ πράγματα, ἐμεῖς ἤμποροῦμε καὶ νὰ σωθοῦμε μὲ σύβαση, ἀλλὰ διὰ ἐσᾶς δὲν θᾶναι σωτηρία.

Ἀληθινὴ ἦταν ἡ ὥρα εἰς τὴν ὁποίαν ὁμίλησαν τὰ πρωτάτα καὶ οἱ γυαῖες τοῦ ταραφιοῦ σας¹ ἐχόρσφιν εἰς τὸ στεφάνι² τοῦ Ζαλόγγου. Καὶ σόζονται ἀκόμη ἀποκάτου ἀπὸ τὸ στεφάνι, στὸ λόγγο, εἰς τὰ κλαδιά, οἱ κούνιες τῶν παιδιῶν καὶ τὰ σουλιώτικα κόκκαλα. Κι ὁ Ἄσπρος³ ἔκουσε τὰ παρκαλέσματα τῶν νυφάδων τοῦ σπιτιοῦ σας, οἱ ὁποῖες, ἀφοῦ εἶδαν ὁμπρὸς εἰς τὰ μάτια τους σκοτωμένα τὰ ἀμολόγητα παλληκάρια, ἐκόσεβαν⁴ τὸν κατήφορο στὴν ἀκροποταμιὰ κι ἐδέονταν τὸ ποτάμι, εὐμορφα καὶ γρήγορα νὰ τὲς πνίξει νὰ μὴν πέσουν στὰ τούρκικα χέρια. Τί ὠφέλησε τοὺς Μποτσαραίους ἢ παλληκαριά, ποτὲ νὰ μὴν εὐτυχῶν τ' ἄρματα ποὺ ἐπολέμησαν τὴν Πατρίδα; Ἀγνάτευε ὁ Νότης τὸν πόλεμο τοῦ Κίτσου καὶ δὲν ἐγνώριζε τὸν ἀδελφόν του, γιατί εἶχαν ἀνακατωθεῖ τὰ ταμπούρια, κι ἐρώταε: «ποῦ εἶναι ἐκεῖνο τὸ παλληκάρι;

Ἄν ζήσουμε, νὰ τοῦ πλύνω τὰ ποδιάρια: τόσο μ' ἀρέσει ὁ πόλεμός του!...». Ἀλλὰ δὲν ἐγλύτρωσε ὁ Κίτσος καί, διὰ νὰ κοντολογάω, σῶος μονάχος ἐγλύτρωσε ἀπὸ τῆ Βρεστανίτσα ὁ πάππος σου καὶ ὁ γονέος σου, ποὺ τότε παιδὶ ἦταν, σὺν εἰσαι ἐσὺ τώρα, καὶ ὁ Κίτσος γιὰ ἐννιά ἡμέρες μέσα σὲ μιὰ σπηλιὰ ἐχόρσφινε τὸ γιό του χιόνι καὶ σπάνιο χορτάρι, καὶ ἡ μοῖρα ἐφύλαξε τὸ παιδὶ γιὰ νὰ δοξασθεῖ ἡμερὸς ἥρωας εἰς τὸν κόσμον. Τὴν παλαιὴν βλάβη, Δημήτρη, νὰ θυμᾶσαι τοῦ σπιτιοῦ σου καὶ νὰ πασχίζεις μὲ περίσσια ἀνδραγαθήματα νὰ ὠφελήσεις τὴν Πατρίδα καὶ νὰ μὴν παραπονεθεῖς ἂν βαρύνω τοὺς προγόνους σου: ἐπειδὴ ἡ κρίση μου δὲν εἶναι τόσο αὐστηρή, ὅσο δίκαιη. Καὶ μὲ ἀληθοσύνη ἃς ὁμολογήσουμε ὅτι, ἂν τὸ ταραῖοι σας ἦταν μιὰ ψυχὴ μὲ τὸ Σούλι, ποτὲ δὲν ἀφανιζόταν τὸ Βουνό, μήτε οἱ μαννάδες στέκοντας ἀπέξω ἀπὸ τὲς φυλακὲς εἰς τὰ Γάνινα θὰ ἄκουαν τὰ τυράγνια τῶν παιδιῶν τους κι ἔπειτα οἱ κακυρίζικες, δίχως δάκρυα στὸ μάτι, διάβαινα τὰ σοκάκια, φέρνοντας στὸ στενὸ γύρο τῆς ποδιᾶς τους μεγάλου ἀνδρός τὰ κοφίδια, νὰ τὰ θάψουν στὸ ἔρημο χῶμα.

Ἀφανίσθηκαν, τουρκεύοντας τὸ Σούλι, κι οἱ πολυδάκρυτοι ἥρωες, τὰ κλέφτικα παλληκάρια, τὰ ὁποῖα, ἂν σόζονταν τώρα, μικροὶ ἄνθρωποι ἤθελε φα εἶναι ὁμπρὸς τους ὅσοι σέρνουν περηφάνεια ἄρμάτων. Καί, διὰ νὰ εἰπῶ τὸ ὀλιγότερο, κι ἐκεῖνο ποὺ εἶδες μὲ τὰ μάτια σου: εἶδες τὰ παιδιὰ τῶν παλληκαριῶν δούλους μίσα στὰ φράγκικα σπίτια! Λοῦλοι μέσα σὲ σπίτια ἀφεντάδων, ποὺ ἂν ζοῦσαν μιὰ φορὰ στὸ Σούλι οἱ γυναῖκες τους, στερνότερες ἤθελε γιομίζουν ἀπὸ τὰ πη-

1. Βλ. πρὸ πάνω, σσμ. 2, σ. 205.

2. γκιρεμός.

3. Ἄσπρος καὶ Ἀσπροπόταμος — ὁ Ἀχελῷος.

4. ἔτρεχαν.

γάδια·¹ ἡ ἡθελὶς πάθουν ἓνα τέτατο τοῦ ἀνδρὸς τῆς Χάϊδως, ἡ ὁποία παρὰ πονοῦνταν τῆς μάνας τῆς τὸν κακὸν ἄνδρα ποὺ τῆς ἔδωσα, καὶ τέλος τοῦ ἔκοψε μιὰ σπαθιά στὸν ὕπνο τὸ ὅτι ἐβγήκε ἐκείνη καπετάνιος. Κατὰ τὰ λόγια μου, Δημήτρη, κρένε τὸ σπῆτι σου, γιατί ἂν κρένεις μὲ δικαιοσύνη τὸ αἷμα σου, θὰ ἔχεις δικαίωμα καὶ τοὺς ἐπίλοιπους μὲ παρόμοιον τρόπον νὰ κρένεις. Μήτε θέλει κακοφανῇ. Καὶ μὴν λογιᾶσαις ὅτι ἐγώ, κριματίζοντας τοὺς προγόνους σου, ἐπαίνω τοὺς ἐναντίους. Κακοὶ ἦταν καὶ ἐκεῖνοι, ἀφοῦ δὲν ἔδιναν τὰ πρεπούμενα εἰς τὰ τιμημένα παλληκάρια τοῦ σπιτιοῦ σας.

Μὴν φοβηθεῖ κανεὶς ὅτι μ' αὐτὰ ποὺ λέγω ἀναθυμᾶω παλαιὰ στομάχια², γιατί ἐτοῦτο ἐγιναν πλὴν ἱστορία, ὅχι ἀφοῦ μὴ κακοῦ καὶ εἶναι γνωστὰ εἰς τὸν κόσμον τὰ δάκρυα τῶν παιδιῶν τοῦ Φώτου, καὶ ὁ Κίττος καὶ ὅσοι σύντροφοι ἐκινδύνεζαν τὴν νύχτα τοῦ Καρπενησιοῦ τὸν θάνατο τοῦ πατρός σου: Καὶ ἐτοῦτο εἶναι πράγμα ὁλόχαρο εἰς τοὺς καιροὺς μας, ποὺ τὸ σπῆτι σας, ὡς οἱ Τζαβελάτες, ἐκκληρονομήστε ὅλην τὴν γνώση καὶ τὴν πολεμικὴ ἀξιάδα τῶν γονέων σας, ὅχι τὰ ἰνᾶτια τους, τὰ ὁποῖα τί ἐζημίωσαν ὥς εἶναι μάθημα ὅλων τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἑλλάδος, διὰ νὰ ξεφεύγουν τὰ κίνδυνα τῆς διχόνοιας. Ἐχοντας λοιπόν, Δημήτρη, ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια σου τὸ ἀμάρτημα τῶν προγόνων σας, καὶ ἀφοῦ ἡ μοίρα σ' ἐμοίρανε νὰ καπιτανέψεις, ἀξίως νὰ ἐνδυθεῖς τὸ Καπετανάτο. Καὶ νὰ ἐπιτύχεις ἐτοῦτο τὸ πράγμα, εἶναι τώρα στὸ χέρι σου, ἀφοῦ καλὸς βασιλιάς θέλοντας νὰ τιμήσει τὸν γονεὺ σου, καλεῖ ἐσά, τὸ παιδί τοῦ Μάρκου, διὰ νὰ διδάχτῃς τὴν πολέμια τέχνη καὶ τὰ γράμματα. Μὲ πόθο λοιπόν νὰ προχωρεῖς εἰς τὴν μάθησιν τῆς πολεμικῆς τέχνης. Καὶ ὅσο μὲν διὰ τὴν παλληκαριά ποὺ χρειάζεται εἰς τοὺς καπεταναίους, αὐτὴν τὴν ἔχεις ἀπὸ τὸ σόι σου. Καὶ ἀφήνοντας τοὺς πεθαιμένους, ἔχομε παράδειγμα καὶ τὸν θεῖον σου τὸν Κώστα, ποὺ καὶ ἂν ἀδελφὸς δὲν ἦταν τοῦ γονέου σου, ἀδελφὸς θὰ τοὺς ἔλεγε ὁ κόσμος διὰ τὸ μοιάσιμο τῆς μεγαλοφυχίας. Ζεῖ καὶ ὁ θεῖος σου ὁ Νότης, ζακουστός μέσα στοὺς πολεμάρχους, ζαδέλφι πρῶτο τοῦ γονέου σου. Εἶναι καὶ ὁ Γούσας, καὶ ὅπου ἂν ἡ τύχη τοῦ πολέμου ζωὴ ἀφήσει, στὰ φιλοκίνδυνα νιάτα τοῦ παλληκαριοῦ, περίσσια τιμὴ θὰ ἀπολαύσει ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ ὥς μὴν μακρολογᾶω, μελετώντας τὰ γνωστὰ παλληκάρια τοῦ σπιτιοῦ σας. Πλὴν ἔχω εὐχαρίστησιν νὰ θυμίσω τὸ μικρὸ ἀδελφί τοῦ γονέου σου, ποὺ παιδί δεκαπέντε χρονῶν ἐπῆρε ἔπαινο παλληκαριοῦ πρώτη φορὰ πολέμωντας εἰς Ἀράχοβα καὶ Δίστομο, καὶ μ' ἀρέσει νὰ θυμίσω τὸ πράγμα διὰ δύο αἰτίαι. Ἐτοῦτο τὸ παιδί, ὅταν σηκώθηκε τὸ ἐθνικὸ τουφέκι, ἦταν δέκα χρονῶν, καὶ κρένω ὅτι βέβαια θὰ γένει τὸ Ἑλληνικόν, ἀφοῦ τόσο ἐτράβηξε ἡ ἐλευθερία, ποὺ ἀναστήθηκαν παιδιὰ τοῦ πολέμου. Χαίρομαι καὶ ὅτι εἰς τούτην τὴν μάχην ἐξεχωρίσθηκε τὸ παιδί καὶ τὸ παίρνω³ σὰν καλὸ προμήνυμα τῆς ζωῆς του, ἐπειδὴ αὐτοῦ ἐνικήθηκαν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι εἶχαν κάμει καρτέρι εἰς τὸ βουνόν, φανεύοντας πολλὰ παλληκάρια ποῦχαν φύγει τὰ χαντάκια τοῦ Μισολογγιοῦ.

Διὰ νὰ σὲ ἐγκαρδιώσω τέλεια νὰ σπουδάζεις, ἄκουσε ποῖον πόλεμον μέλλει νὰ καπετανέψεις. Πολλὰς ἀμάχας ἔγιναν εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ποῖα γῆς δὲν ἐταράχθηκε ἀπὸ τοὺς θυμούς τῶν ἀνθρώπων; Ἀλλ' ὁ πόλεμός μας πάει ξεχωριστὰ μὲ τοὺς δικαιοτέρους, γιατί, ὅχι θεληματικῶς, ἀλλὰ βιασμένοι, κινδυνεύομε νὰ χύσωμε τὸ αἷμα τοῦ ἐχθροῦ ἢ τὸ δικόν μας, καὶ ἀκόμα τόσο συμφωνεῖ μὲ τὴν ὀρθοκείαν μας, ποὺ θὰ ταίριαζε σημαιοφόροι μας νάιναι οἱ ἀγγέλοι. Καὶ παντέχω, ὅτι οἱ μαυανάδες ποὺ ἐγέννησαν τὰ πολέμια παιδιὰ τοῦ καιροῦ μας μὲ τέτοια μοίρα τὰ ἐγέννησαν, ποὺ

1. Ἐδῶ ἀναφέρεται ὁ Τερτσέτης σὲ Σουλῶτικο ἔθιμον, ποὺ περιγράφει ὡς ἐξῆς ὁ Περραιβός: «...ἐπικρατεῖ καὶ ἄλλο ἐπιτόπιον ἔθιμον, τὸ ὁποῖον ἐξουθενεῖ τὴν δειλίαν ὅταν π.χ. γυνὴ τις, ἔχουσα γεναῖον ἄνδρα, ὑπάγῃ εἰς τὴν βρύσιν νὰ φέρῃ ὕδωρ, ἐν εὖρη ἄλλῃ ἐκεῖ, τῆς ὁποίας τὸν ἄνδρα γνωρίζει δειλόν, δὲν τὴν ἀφήνει νὰ πρωτογεμίσῃ τὸ ἀγγεῖον τῆς, οὔτε τὸ ζῶον τῆς νὰ πρωταποτίσῃ, ἀλλὰ τὴν παραγκωνίζει, λέγουσα, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑδρεύσῃ πρώτη ὕδωρ ἔχουσα μικρόψυχον ἄνδρα, καὶ ἀνωφελῆ εἰς τὴν Πατρίδα, εἰς τὸν ὁποῖον οὔτε γυνὴ σχεδὸν ἀνήκει· ἐὰν κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν παρωσιασθῶσι καὶ ἄλλαι ὡς ἡ δευτέρα, ἡ πρώτη μ' αἰσθαντικὴν τότε λύπην ὑποχρεοῦται νὰ παραχωρήσῃ εἰς ὅλας τὰς πρωτεῖας, ἐσχάτως δὲ νὰ τελειώσῃ καὶ αὐτὴ τὸ ἔργον τῆς, μὴ ὑποφέρουσα λοιπὸν τοιαύτην καταφρόνησιν, ἀμα ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν οἰκίαν τῆς, ἀμέσως ἐξηγεῖ τὸ παράπονον τῆς εἰς τὸν ἄνδρα τῆς λέγουσα, ὅτι ἢ νὰ πράξῃ καὶ αὐτὸς ἰδιαιτέρην τιμὴν ἀνδραγαθίαν ὑπὲρ Πατρίδος, ὥστε ἐκ τούτου ν' ἀπολαύσῃ καὶ αὐτὴ παρὰ ταῖς ἄλλαις γυναιξὶ τὴν ὑπόληψιν τῆς, ἢ ἄλλως, σύζυγόν τῆς πλέον ἐντρέπεται νὰ τὸν ὀνομάζῃ κλπ.». (Χριστοφύρου Περραιβοῦ: Ἱστορία Πάργας καὶ Σουλίου, πρόλογος Ν. Βέη, ἐκδοτικὸς οἶκος Σαφεράκη, Ἀθήνα 1956, σ. 60 «Περὶ τῶν ὡς νόμος διατηρουμένων ἔθιμων»).

2. Στὴν Ζάκυνθο «παλαιὰ στομάχια» σημαίνει παλιὰς ἐχθρὸς.

3. Ἐχει καὶ: λογαριάζω.

θά τιμηθῶν εἰς τὸν κόσμον, καί, μετὰ ἐκεῖνον ποῦ λέγομεν θάνατον οἱ ἄνθρωποι, ἀβασίλευτῃ χαρὰ θά γεύωνται εἰς τὰ οὐράνια. Ἐνα ἄλλο χρέος ἔχεις, Δημήτρη, ποῦ δὲν τὸ εἶχαν οἱ πρόγονοί σου. Γιατὶ ἐτοῦτοι καὶ παλληκάρια καὶ περίφημοι καπεταναῖοι ἀκούστηκαν εἰς τὴν ἡμέρα τους, ἀλλὰ δὲν εἶχαν τὴν σοφία ποῦ οἱ ἄνθρωποι μαθαίνουν ἀπὸ τὰ περίσσια βιβλία. Κι ἐσύ τώρα, καθὼς κι ἄλλοι μετ' ἐσένα συνομήλικοι νέοι, πᾶτε νὰ διδασχτῆτε ἀπὸ τοὺς διδασκάλους τὴν σοφία σας. Καὶ θάναι λοιπὸν φροντίδα σας καὶ μὲ τὰς πολιτικὰς ἐπιστῆμας νὰ στολίσετε τὴν πατρίδα. Καὶ τί ἄλλο ἡμπορεῖ νὰ καλοτυχῇσαι τὰ ἔθνη ἀπὸ τὴν σοφία, μάλιστα ὅταν εἰς τὸ ἴδιο ὑποκείμενο ἐντέσει καὶ ἡ πολεμικὴ ἀξιάδα; Καὶ μ' ὅλον ὑποῦ εἶμαι ἀμαθής, μοῦ ἔρχεται νὰ εἰπῶ ἓνα λόγο: ὅτι, ἂν ἐζημιώθησαν τὰ Ἑλληνικά, ἐζημιώθησαν ἐξ αἰτίας ποῦ τὰ καλὰ παλληκάρια ἀνταμῶς μὲ τὴν παλληκαριά δὲν ἀντίκρουσε νάχουν τὰ γράμματα. Γιατὶ ἂν μοναχὴ ἡ μεγαλοψυχία κι ἡ τόλμη τοῦ παλληκαριοῦ θὰ ἐλευθέρωναν τὴν πατρίδα, ποῖα ἄλλη γῆς σὰν ἐτούτῃ τόσους ἀνάστησε ἀνδρειωμένους; Φωνάζετε, ψυχῆς τῶν παλληκαριῶν, μὲ ποιὰ καρδιὰ λεονταριοῦ χάσετε τὸν ἀπᾶντον κόσμον; κι ἐσεῖς χιλιάδες κι ὀρφανὰ τους παιδιὰ, ἐβγάτε νὰ ἰδεῖ ὁ κόσμος πόσας, πόσα εἴσθε. Ἐξ ἐναντίας, ἐκεῖνοι ποῦ ἐφάνηκαν πολιτικοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔχῃ μοναχὰ ἀνάτοχοι ἦτανε τοῦ πολέμου, ἀλλὰ, κατὰ τὰ σημάδια, καὶ ἄγευτοι ἀπὸ κάθε σοφία καὶ μὲ τὰς ἀναποδιὰς τους καὶ μὲ τὰς κακὰς τους γνώμες καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐφθειραν τὰς καρδιὰς. Κι ἂν κατὰ τύχην δὲν γελοῦμαι ἐλέγχοντας τοὺς πολιτικούς, οἱ γνωστικώτεροι ἄς τὸ κοινολογήσουν, γιὰ νὰ τοὺς γένει κάνα ἐτούτῃ ἡ βλάβη (ἄχαμνὸ βραβεῖο στὸ ἀξετίμητο κακὸ): ἄκουπα νᾶναι στὴν κατακραυγὴ τοῦ σημερινοῦ καὶ μεταγενέστερου κόσμου. Ἄς εἶναι λοιπὸν, Δημήτρη, δόξα εἰς τὸν Θεόν, ὅτι ἐσύ μὲ τὰ ἄλλα συνομήλικα παιδιὰ πᾶτε νὰ διδασχτῆτε μὲ ἐντέλεια τὰ ἄρματα καὶ τὴν σοφία. Κι ἂν θέλει ὁ Θεὸς νὰ προκόψετε, μεγάλα ὀφέλη θὰ ἀποχτῆσαι ἡ πατρίδα κι ἐσεῖς θὰ κερδέσετε ἐκεῖνο ὅπου ὀρέγεται ἡ ἀνθρώπινη φύσις, τιμὴ καὶ δόξα ἀπ' ἀγαθὰ ἔργα. Γιατὶ ἐσεῖς θὰ θέλετε τὸ καλὸ τῆς πατρίδας καὶ θὰ γνωρίζετε ποῖο εἶναι τὸ καλὸ τῆς, ἔχοντας τὴν προκοπὴν, καὶ θὰ σῶτε τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν ὑπόληψιν τοῦ λαοῦ καὶ θὰ γένεταί ὅ,τι θάναι τῆς πεθυμίας σου.

Ἀπεθύμα, Δημήτρη, ὅπου στὸ γυρισμὸ σου νὰ ἐτύχαινε μιὰ περίστασις, ἄς ποῦμε σὰν μιὰ συνέλευσις ποῦ νὰ ἦταν μαζωμένοι οἱ πολεμικοὶ τῆς πατρίδας, καὶ μάλιστα οἱ Σουλῳτες, κι ἐσύ ὀμπρὸς τοὺς νὰ τοὺς μιλήσεις μὲ τὰ ἀκόλουθα λόγια:

Ὡς τιμημένοι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ μακάριοι εἰς τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. Ἐγὼ ἔρχομαι ἀπὸ τὴς ξενιτιᾶς νὰ γένω ἓνας τῆς συντροφιάς σας, γιατί κι ἐγὼ μιὰ φορὰ εἶχα ἓναν πατέρα ποῦ σᾶς ἔμοιαζε καὶ τὸν εἶχατε σύντροφο, κι ἐγὼ εἶμαι κληρονόμος του. Πλὴν μοῦ ἔρχεται σὰν φόβος, μὴν τάχα δὲν μὲ καταδεχτῆτε, γιατί ἂν ἀγαπούσατε τὸν γονέον μου, οἱ ἄξιοι μὲ τοὺς ἄξιους ἀγαπιοῦνται, κι ἐγὼ τί καλωσύνη ἔχω ὀμπρὸς εἰς τὰ μάτια σας, ποῦ ἔτῃν ἐσεῖς εἶχατε τοὺς χρόνους μου ἔτρεμαν οἱ λόγγοι καὶ τὰ βουνὰ εἰς τ' ὄνομά σας καὶ μετὰ κεῖνον τὸν καιρὸν εἰς τοῦτον τὸν πόλεμον τόσα ἐκάματε, ποῦ θὰ καταλύσει ἡ πλάσις πρὶν σωθεῖ ἡ δόξα σας. Δοκιμὴ τῶν ἀληθινῶν ἀνθρώπων εἶναι ὁ πόλεμος. Ἐπειδὴ αὐτὸς τὰς περισσότερες φορές εἶναι κίνδυνος δίχως κέρδος, κι ὅχι σπάνια οἱ στρατιῶτες μὲ τὴν χαρὰ τῆς νίκης ἀντάμωσαν τὰ μοιρολόγια τῶν καπετανίων. Κι ἐσεῖς καλὰ τὸ ἠξεύρετε, ποῦ εἶδετε ζερβὰ - δεξιά σας σκοτωμένους τοὺς μεγαλόψυχους συντρόφους¹ κι ἂν τοῦ λόγου σας χαιρόσαστε παντέρφαδα τὸν πάντου κόσμον, ἐπαινετοὶ εἴσθε καὶ σὰν νὰ εἶχατε ἀποθάνει διὰ τὴν πατρίδα, γιατί ὅχι ἡ θέλησή σας, ἀλλὰ μοῖρα σᾶς γλύτωνε ἀπὸ τὴν περίσσια φωτιά, μοῖρα ὅμως ἀγαθὴ, γιὰ νὰ στολίσετε ἀκόμη ζωντανοὶ τὸν κόσμον μὲ τὰς ἀρετὰς σας. Πῶς λοιπὸν, δοξασμένα παλληκάρια, νὰ καταδεχτῆτε ἐμένα εἰς τὴν συνοδεία σας; Ἐδιδάχτηκα, ἀληθινὰ, τὰ γράμματα εἰς τὰ σχολειὰ. Ἀλλὰ τί εἶναι τὰ γράμματα παρὰ λόγια; Καὶ τὸ σαφώτερο βιβλίον ἀξιίζει τὸ κατώτερον ἀνδραγάθημα τοῦ παλληκαριοῦ; Ἐσπούδαξα καὶ τὴν τέχνην τοῦ πολέμου, ἀλλ' αὐτὴ εἶναι ὁλοένα εἰς ἐμὲ ὡς μία ζωγραφιὰ ὀμπροστὰ εἰς τὸν ζωντανὸν ἄνθρωπον. Μὲ ποιὸν τάχα τρόπον νὰ σᾶς παρακινήσω νὰ μοῦ γενῆτε καλωσυνάτοι; Ὡς Καπετανέοι, ὅσοι ἐφιλήσατε τὸ Βαγγέλιον μὲ τὸν γονέον μου, ἀγαπᾶτε με, ἐξ αἰτίας ὅπου εἶμαι παιδί ὀρφανὸ τοῦ ἀδελφοῦ σας καὶ οἱ ἐπίλοιποι νὰ μ' ἀγαπᾶτε, θυμώντας τὰ παιδιὰ σας. Καὶ σᾶς κάνω ὄρκον, μὲ τὸ πικρὸν Καρπενήσι, ἐκεῖ ποῦ ἐχάθηκε ὁ κατώτερος ἀπ' ὅλους σας εἰς τὴν παλληκαριά, πλὴν ἴσως

1. Ἔχει καὶ: παλληκαράδες.

μέ τους δικαιότερους, ότι δὲν θέλει ἐντροπιάσω τὸ σπίτι μου. Ὡς μεταγενέστεροι, μὴν μάθετε ὅτι ὁ Μάρκος ἄφησε παιδί, ἐάν δὲν ἀκολουθήσω τὰ δοξασμένα του ἴχνη, γιὰ νὰ μὴν τοῦ γένει καταφρόνηση μέσα στὸ μνημεῖο, ἀφοῦ καλὴ ἐστάθηκε ἡ ζωὴ του καὶ καλὸς ὁ θάνατος, βάνοντας εἰς μιὰ νύχτα οὐσίαν τοῦ λόγου του καὶ τοὺς συντρόφους διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Πατρίδος.

Μὲ ἐταῦτο τὸ αἶσθημα νὰ μιλήσεις, Δημήτρη, καὶ ὅσοι πατοῦμε εἰς τὰ τριάντα χρόνια νὰ ἀξιοθῶμε, καταπῶς εἶδαμε τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ γονέου σου καὶ τῶν ἐπιλοίπων τοῦ σπιτιοῦ σου, νὰ ἰδοῦμε καὶ τὰ δικά σου. Καὶ ἡ Πατρίδα νὰ κάμει ἓνα στεφάνι, μὲ τὸ ὁποῖο νὰ στολίσαι ὅλα τὰ τίμια κεφάλια τῶν Μποτσαραίων.

Δημήτρη, ἄλλο τίποτα δὲν ἔχω νὰ σοῦ εἰπῶ, εἰμὴ τοῦτο: πλὴν νὰ μὴν καταφρονέσεις τὰ λόγια μου, ἐπειδὴ εἶναι ἀνθρώπου ὑπόχρεου τοῦ σπιτιοῦ σας. Κι ἂν κατὰ τύχην φανεῖ εἰς κανέναν ὅτι μιλώντας ἀπλώθηκα παραπάνου ἀπ' ὅτι νοιῶμαι ἡ ἡλικία σου, τοῦ ἀποκρένομαι, ὅτι ὥσάν τὸ νερὸ διαβαίνει ὁ καιρὸς καὶ σὲ πλακώνει ἡ ἐποχὴ, ποὺ ἂν εἶπα γνωστικὴ συμβουλή, καλότερα θὰ τὸ αἰσθανθεῖς. Κρένω ἔμως, Δημήτρη, ὅτι ἐσύ θὰ καταλαβαίνεις παραπάνου ἀπ' ὅτι φέρνει ἡ ἡλικία σου, γιατί, παιδί ἀναστημένο εἰς τὴν ὀρφάνια, πολλὰ ἐδιδάχτηκες εἰς τὸν κόσμον, ποὺ δὲν ἤθελε τὰ μάθεις ἂν ἦσουν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἄλλων παιδιῶν, τῶν ὁποίων οἱ μαρινάδες δὲν ἐμαυροφύρεσαν τοὺς ἀνδρείους Καπεταναίους.

2. «ΟΝΕΙΡΟΝ ΤΟΥ ΦΩΤΟΥ»*

(ΛΗΓΗΜΑ 1830)

Ὅταν ὁ Φῶτος Τζαβέλας μὲ τὰ ἀπομεινάρια τῆς καταστροφῆς τοῦ Σουλιοῦ ἐταξίδευε γιὰ νὰ εὑρεῖ φύλαξιν στὰ Ἰονικὰ Νησιά, μία νύχτα τὸν ἐπλάκωσε σ' ἓνα δάσος, καὶ, θέλοντας αὐτὸς νὰ πλησιάσει, ἐμπήκε σὲ μία σπηλιά. Τριγύρου στέκουν ἄγρυπνοι οἱ στρατιῶται του. Ἀλλ' ὁ ὕπνος δὲν ἔκλειε τὰ μάτια τοῦ Φώτου. Ξαναθυμόταν τόσους γενναίους παλληκαράδες σκοτωμένους καὶ ξαναθυμήθηκε τὸν Σαμουήλ, ὁποῦ ἐκάηκε στὸν Πύργον τῆς Μπαρούτης. Ἐμελετοῦσε καὶ ἀνατρίχιαζε ἡ σάρκα, ἐμελιτοῦσε τὰ φωνικά, τὰς ἀτιμίας ποὺ θέλει ὑποφέρουν τ' ἀνήλικα τέκνα, τὰ κορίτσια, οἱ γέροντες, ποὺ θὰ πέσουν στὰ χέρια τοῦ ἀλιτῆριου Ἀληπασᾶ. Ἀλλ' ὥς καθὼς τυχαίνει καμμιά φορά, ὁποῦ ὅτε κανεὶς φθάσει εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς λύπης καὶ τῆς ἀπελπισίας εὗρίσκει μιὰ κάποια γαλήνη, ὥς τὴ γαλήνη τοῦ θανάτου, τέτοιας λογῆς καὶ ὁ Φῶτος φαίνεται πῶς τότε ἀποκοιμήθηκε.

Στὸν ὕπνον του θεωρεῖ ἄξάφνου μιὰ φλόγα καὶ ἀκτινοβολοῦσε εἰς ὅλη τὴ σπηλιά καὶ βλέπει ὁμπρὸς του ἓνα λευκοφόρο. Ἀκτῖνα ἦσαν σὲ κάθε τρίχα τῆς κεφαλῆς του γινομάτη φῶς, τὰ μάτια του ἐπετοῦσε σ' ἓνα σύγνεφο καθαρότατο καὶ στὸ μέτωπό του ἦτον γραμμένο "ΑΓΙΟΣ".

—Ὡ Τζαβέλα, ἡ ἀγάπη, ποὺ σοῦ εἶχα εἰς τὴν ζωὴν μὲ κάνει νὰ σὲ θυμοῦμαι καὶ ἀφοῦ ἐχωρίσθηκα ἀπὸ τὸ κορμί. Ἦλθα νὰ σὲ παρηγορήσω, μὴ σὲ παραπρώγει ὁ πόνος τῆς πατρίδος. Εἶμαι ὁ Σαμουήλ.

Ὡς ἰσθόσε, ἀπεκρίθη ὁ Φῶτος, ἐμυριόκλαψα στὴν καταστροφήν σου· πῶς νὰ κάμουμε δίχως ἐσὲ εἰς τὸν τόπον τῆς ξενιτείας;

—Ὡ Φῶτε, μὴ λυπᾶσαι γιὰ ἐμέ, ἐγὼ ἀνέβηκα εἰς τὴν αἰώνια καὶ ἀλύπητη ζωὴ. Γλυκὴς ἐστάθη ὁ θάνατός μου κάτου στὴν γῆν, ἐπειδὴ μαζὶ μ' ἐμέ ἐσύντριψα 600 ἐχθρούς, ὁποῦ ἦλθανε νὰ τοὺς παραδώσω τὸν Πύργον τῆς Μπαρούτης. Ἐγὼ ἔχωσα τὸν ἀναμμένο δαυλὸ καὶ ἐκάηκανε οἱ μισημένοι. Αἰσπὴν μὴ με θυμᾶσαι, παρὰ γιὰ νὰ χαίρεσαι καὶ γιὰ τὰ ἄλλα, ὁποῦ ἐσυνέβηκαν καὶ σὲ θλίβουνε. Συλλογίζου ὅτι εἶναι σωστός λόγος, ὅχι νὰ κλαῖς εἰς τὰ περασμένα, ἀλλὰ νὰ μελετᾷς πῶς νὰ καταβροδῇσεις τὸ ῥεχόμενον. Ὁ Θεὸς ποὺ σὲ ἐγλύτωσε παιδί, ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Ἀληπασᾶ,

* Πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Μπαράκλα στὸ περιοδικὸ «Αἰ Μοῦσαι», Νάυκονθος 1894, ἀριθ. 40, σσ. 123-125, ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, ποὺ δὲν περιγράφεται ἀπὸ τὸν ἐκδότη.

Λ. Α. Ροδόλλι

Φώιος Τζαβέλας (Ιταλική λιθογραφία)

ὁ Θεὸς ποῦ τότε σ' ἐμφύχωσε νὰ βρῖσαις τὰς ἀνομίας του, ὁ Θεὸς ποῦ ἐκατάστησε πολλές φωνὲς νικητῇ τὸν πατέρα σου, αὐτὸς θέλει ὁδηγήσει καὶ σὲ εἰς δρόμου· σωτηρίας. Ἰμμέναζε ἀδιάκαπα τοὺς στρατιώτας σου στὰ πολεμικά, ἔσου φίλις τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς τιμῆς, καὶ ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδος νὰ εἶναι πάντα στὰς φρένας σου καὶ στὴν καρδιά σου. "Πῆξευρε ὅτι εἶναι γραμμένο, πῶς οἱ Σουλιῶται θὰ ματαῖδοῦνε τὰ βουνά τους. "Πῆξευρε ὅτι ὅλη ἡ Ἑλλάδα θὰ ρίξει φωνὴ πολέμου καὶ ἐλευθερίας. "ὦ, πόσα σώματα ἰχθυῶν βλέπω νὰ βρωμοῦν στοὺς κάμπους! Πόσο αἶμα θὰ τρέξει ὁ Ἀχελῷος! Πόσα φοβερά καράβια θὰ χαθοῦνε, καὶ ἀκούω τὰς νησιώτικες φωνὰς νὰ ψάλλουν τὰ νικητήρια στὰς ἐρμιὰς τοῦ πελάου, ἀπὸ τὸν ξάστερο οὐρανὸ θὰ καταβαίνουν κεραυνοὶ νὰ καῖνε τὰ πολεμικά ἐφόδια ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ἐτοιμασμένα κατὰ τὴν Ἑλλάδα· πείνα καὶ ἐρμιὰ θὰ τοὺς φάγῃ τὰ πλούτια τους, οἱ γυναῖκες τους, τὰ ἀλογά τους, τὰ μπαιράκια τους θὰ μένουν εἰς τὰ χέρια τῶν ἐδικῶν μας. Φῶτε! Πόση δόξα θὰ τιμήσῃ τοὺς συμπολίτας σου Σουλιῶας. Εὐτυχισμένοι οἱ ὁδηγοὶ τους! Ἀλλὰ πόση λύπη θὰ φέρῃ ἡ σκοτεινὴ νύχτα, πού θὰ θανατώσῃ τὸν γενναιότερον ἀπ' ὅλους. Θὰ τὸν κλάψουν τὰ παιδιά, οἱ γυναῖκες, οἱ ἐκκλησίαι, θὰ τὸν τραγουδήσουν οἱ λύρες τῶν ποιητῶν. "ὦ, παιδί μου, ἂν ζεῖς ἐσὺ τότες εἰς αὐτοὺς τοὺς πολέμους, ἢ ἂν δὲν ζεῖς ἐσύ, τὰ παιδιά σου, ἐπειδὴ εἶναι μελλάμενο ἢ σειριά σου νὰ γίνῃ στύλος τῆς Ἑλληνικῆς Ἑλευθερίας. Παιδιά μου, βάνετε τὴν ἐμόνοια εἰς τοὺς λαούς, καὶ ὅτε ὅτε οἱ Ὀσμανλήδες, οὔτε οἱ προδότες, ποῦ θὰ βρεθοῦν ἀνάμεσόν μας, οὔτε ὅλα τὰ βασίλεια ἐνωμένα δὲν θὰ ἔμποροῦν νὰ σᾶς καθυποτάξουν. Δὲν θὰ εἶναι καινούργιο σ' ἐμᾶς λίγοι νὰ νικοῦνε πολλούς, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀγάπη τῶν γυναικῶν μας, γιὰ τὴν τιμὴν τῶν παιδιῶν μας, γιὰ τὸ σέβας τῆς πίστewς καὶ τὸν ἔρωτα τῆς πατρίδος, οἱ ἐχθροὶ ὅταν ἔλθουν καὶ μᾶς εὔρουν εἵμεθα ἀνάμεσόν μας ἀσύμφωνοι καὶ φονιάδες.

Ἀπὸ τὰ λόγια σου, καταλαβαίνω, εἶπε ὁ Φῶτος, πῶς εἶσαι ἐσὺ ὁ Σαμουήλ, ἀλλὰ τί πολλήτερη βεβαιότητα νὰ μοῦ δώσεις, πῶς ἀληθινὰ σοῦ ὁμιλῶ καὶ σὲ βλέπω, καὶ ἔτσι πλέον ἀνοιχτόκαρδα νὰ χαρῶ γιὰ τὸ μελλάμενο τῆς πατρίδος. Δώσε μου καθαρότερο σημεῖο τῆς παρουσίας σου, παρακαλῶ σε, μήπως ἡ θωριά σου προξενεῖται ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ κάποτες τυχαίνει στοὺς ἀνθρώπους, ποῦ στὰ πράγματα ποῦ μεριμνοῦνε στὴν ἡμέρα συχνοβλέπουν καὶ στὰ ὀνείρατα τῆς νυχτός.

Καταλαβαίνω, εἶπε ὁ Σαμουήλ, ὅτι μιλεῖς κατὰ τὴν συνήθεια τοῦ κόσμου καὶ κατὰ τὸ θόλωμα ποῦ φέρνει τὸ κορμὶ στὴν ψυχὴ σου καὶ διστάζεις ἂν εἶμαι ἀληθινὰ ἐγώ. Δὲν ἤξεύρεις ὅτι ἔρχομαι ἀπὸ τόπους, ὅπου εἶναι ἀγνώριστη ἢ ψευτικὴ ἢ ὁ δόλος καὶ ὅπου ποτὲ παρόμοια λάμψη δὲν ἐφώτισε ἄνθρωπον; Ὅμως νὰ σοῦ δεῖξω καὶ ποῖα εἶναι ἡ εὐτυχία μου. "Ἐλα μ' ἐμέ.

"Ἐτζι ἐφάνη τοῦ Φώτου, πῶς ἐβγήκε ἀπὸ τὴν σπηλιὰ καὶ στὴ συντροφιά τοῦ Σαμουήλ ἀνέβαινε στὰ οὐράνια. Εἶδε τὸν μέγα ἀστέρα τὸν Ἥλιον νᾶναι ἀκλόνητος ἀνάμεσα στ' ἄλλα ἀστέρια. Σιμὰ εἰς τὸν Ἥλιο εἶδε τὸν Ἑρμῆ καὶ σιμὰ στὸν Ἑρμῆ ἐγλυκόφεγγε ἡ ξανθὴ Ἀφροδίτη. Τρίτη ἐρχότουνα ἡ σκοτεινιασμένη γῆ ἀπὸ τὸ φεγγάρι. Τέταρτος ὁ κοκκινισμένος Ἄρης. Πέμπτος ὁ Δίας ἀπὸ τέσσαρα φεγγάρια στολισμένος. Ἐπαιτα ὁ Κρόνος, ζωσμένος ὅλος ἀπὸ πέλας μακρότερα ἔλαμπε ὁ Ἑρσελ, ἡ Δήμητρα καὶ ἡ Ἀθηνᾶ. Ἐκαλογνώρισε [ὁ Φῶτος] πῶς ὁ Ἥλιος εἶναι ὁ νοῦς καὶ ὁ κυβερνήτης ὅλων αὐτῶν [τῶν ἀστέρων] καὶ μὲ τὴ λαμπυράδα του ὅλα τὰ φωτίζει. Ἐκατάλαβε πῶς ἀπὸ τὴν κυκλοφορίαν ποῦ ἔχουν εἰς τὸν ἑαυτὸν τους αὐτοὶ οἱ πλανῆται προξενοῦνται [οἱ] ἡμέρες καὶ οἱ νύχτες, καὶ ἀπὸ τοὺς χοροὺς, ποῦ πάλι κάνουν τριγύρω τοῦ Ἥλιου, προξενοῦνται οἱ διάφοροι μῆνες τοῦ χρόνου· τὸν ὁρμήνευσεν ὁ Σαμουήλ πῶς γίνονται οἱ ἐκλειψες τοῦ Ἥλιου καὶ τῆς Σελήνης καὶ ποῖον μανισμένον δρόμον πατοῦν οἱ κομήτες.

Ἀπ' αὐτὰ τὰ κινήματα τῶν ἀστέρων ἐβγήκε μὲ γλυκυτάτη μελωδία, ὅπου ποτὲ ὅμοια δὲν ἤκουσε ὁ Φῶτος στὰς ἐορτὰς τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ πολλὰ καὶ διάφορα λαλούμενα, ἐμφυχωμένα ἀπὸ τοὺς πλέον ἔμπειρους τεχνητάδες. Ὁ Φῶτος ἐκρίταζε καὶ ἤκουε ὅλα αὐτὰ σκοτισμένος. Ὡς τὸ ἐνόησεν ὁ Σαμουήλ—τί ἀπορεῖς, τοῦ εἶπε· ὅ,τι βλέπεις ὀμπροστά σου εἶναι ἓνα οὐδὲν ὀμπροστά σ' ὅλη τὴν πλάση. Ἄν βγάλεις ἀπὸ τὸν κόσμον τὸν Ἥλιον μὲ ὅλους τοὺς πλανήτας του καὶ τοὺς κομήτας εἶναι ἓνα χαλίκι ἀπὸ πλατύτατο περιγιάλι ἢ ἓνα λουλούδι ἀπὸ τὰ περιβόλια τῆς Θεσσαλίας. Μάθε λοιπὸν ἀπὸ πόσους Ἥλιους καὶ ἀστέρια καὶ κομήτας εἶναι συνθεμένος ὁ Οὐρανός. Γιὰ νὰ σὲ κάμω ἀκόμα νὰ κατχάβεις, ἤξευρε ὅτι διὰ νὰ φθάσῃ σ' ἐσᾶς μία ἀκτίνα τοῦ Συρίου, πρέπει νὰ περάσουν τρεῖς χρόνοι, εἰς καιρὸν πού γιὰ νὰ φωτίσῃ ὁ Ἥλιος τὰς ἀντὶς σας, περνοῦν ὀλίγα λεπτά, ἤγουν ἓνα μικρότατο μερίδι τῆς ἡμέρας· μέτρα τώρα εἰς πόσα μιλιάνια μιλιοσυνοῦν

πλακώνονται κτίσεις. Διατί πλακωμένος ακόμη ως είσαι από τή φθορά τοῦ κορμιού, δὲν ἔμπο-
ρεῖ ὁ ἑαυτός σου νὰ δέχεται ὅλη τὴ φοβερὴ ἁρμονία, ποὺ γίνεται ἀπὸ τὸ κίνημα ὅλης τῆς πλά-
σεως. Ὅλη αὐτὴ ἡ πλάσις εἶναι κατοικημένη ἀπὸ ἄνθρωπους, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι δοσμένη ἀθά-
νατη ψυχὴ καὶ πάντοτε αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ ὑμνοῦνε καὶ νὰ δοξολογοῦνε τὸν Παντοκρά-
τορα. Ἀλλοίμονον εἰς ὅποιον δὲν πιστεύει εἰς τὴν Θεότητα. Ἡ Θεότης χαρίζει ὅλην τὴν ἀγά-
πην εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι θυσιάσθουν γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδος, οἱ ὁποῖοι βάλουν ὁμόνοια εἰς
τὰς ἐχθρεμένες φυλὰς, οἱ ὁποῖοι στήσουν πολιτείας καὶ τὰς καλοθεμελιώσουν καὶ μὲ νόμους καὶ φα-
νοῦνε πάντα εὐγλωττοὶ ῥήτορες γιὰ τὴν πίστιν καὶ τὰ δικαιώματα τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ τὰ μερικὰ
τους συμφέροντα κατεφρόνησαν γιὰ τὴν γενικὴν εὐτυχίαν.

Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Σαμουὴλ ἐπέρασαν οἱ δύο τους μὲ ὀγληγοράδα ὅλα τὰ οὐράνια καὶ
ἔφθασαν εἰς ἓναν τόπον, ὅθεν ἦταν ἄφθονα περιβόλια καὶ μυριστικὰ καὶ μυριάδες ἀρχάγγελοι
καὶ ἄγιοι λευκοφόροι καὶ πορφυρὰ ἡμέρα ὀλοῦθε χυμένη. γλυκόπνοοι ζέφυροι, κιθάρες καὶ ψαλ-
μωδίες εἰς τὸν Θεόν. Ἐλεγχν οἱ ψαλμωδίες εἰς τὴν Πλάστην τ' Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς : Δόξα εἰς
αὐτὸν ποὺ γνωρίζει ὅλα τὰ περασμένα, τὰ ἐρχόμενα καὶ τὰ παρόντα, καὶ ὅταν φθάσει ἡ ὑστερινὴ
ἡμέρα τῆς κρίσεως καὶ ὅλα τὰ οὐράνια θὰ πέφτουνε συντριμμένα, αὐτὸς θὰ στέκει ἀκλόνητος εἰς
τὸν αἰθέρα συντροφιασμένος ἀπὸ τὰ στρατεύματα τῶν Ἀγγέλων.

— Ἐδῶ, εἶπεν ὁ Σαμουὴλ εἰς τὸν Φῶτο, ἐδῶ εἶναι ἡ κατοικία τῶν Ἡρώων, ἐδῶ εἶναι τῆς Θεό-
τητος. Νά, εἰς ἐκεῖνο τὸ σύγνεφο ποὺ λαμποκοπάει μακρόθεν ἀπὸ μᾶς, ἐκεῖ εἶναι ἡ Ἀγία Τρι-
ὰδα, τὴν ὁποίαν ἐσὺ δὲν εἶσαι ἄξιος τώρα νὰ ἴδεις, ἀλλὰ θώρεις τριγύρω σου. Νά ὁ Κατσώνης,
νὰ ὁ Ρήγας ἡγικαῖρα φερμένος. Νά ὁ Ἀρβανίτης Γεώργης Καστριώτης, νὰ καὶ ὁ πατέρας σου ὁ
Λάμπρος.

Καὶ ὥς τὸν εἶδε ὁ Φῶτος ἔτρεξε ἀπάνω του, λέγοντάς του : « Ἀνδρειωμένα, πατέρα μου, πόση
χαρὰ ἔχει ἡ καρδιά μου, θεωρώντας σε εἰς τόση εὐτυχία » αἶΩ παιδί μου, εἶπεν ὁ Λάμπρος, ἔσου
καὶ σὺ γενναῖος, ἂν θέλεις νὰ λάβεις τὴν τύχην μου ». Ἔτσι ὁμιλήσανε, ἀλλ' ὁ Σαμουὴλ ἀκουμ-
βώντας τὸ χέρι τοῦ εἰς τὸν Φῶτο, τοῦ εἶπε : — Μὴ χάνῃσαι σὲ γλυκόλογα. Αὐτὸς ὁ πατέρας σου
εἰς αὐτὰ δὲν σ' ἐδίδαξε. Ἔλα ν' ἀνάψω τὴν καρδιά σου ἀπὸ κινούρια χαρὰ, δείχνοντάς σου τὰ
μαρτύρια, ποὺ ὑπερέχουν οἱ προδότες τῆς πατρίδος. Ἔτσι τοῦπε καὶ ἔχασ ὁ Φῶτος ἀπὸ τὰ μά-
τια τοῦ τὸν πατέρα του, ἔχασε τὰς αἰώνιες ψαλμωδίας καὶ ἐκείνη τὴν ἀνεκδιήγητη φεγγοβολή καὶ
εὐρέθη πᾶντο σὲ βράχους σκοτεινοὺς καὶ λαγκάδια. αἶΩ Φῶτε, εἶπε ὁ Σαμουὴλ, δὲν θέλει σοῦ
δείξω μήτε τοὺς φονιάδες, μήτε ἐκτίνους ποὺ ἐσμίχθησαν μὲ τὰς ἀδελφάδας τους, μήτε ἐκείνους ποὺ
ἐχλαψαν τὰ ἔγχα ἀπὸ τὸ νὰ τὸ Θεοῦ, ἀλλὰ ἐκείνους ὅπου ἐπρόδωσαν τὴν πατρίδα τους καὶ κοί-
ταξον.

Καὶ εἶδε ὁ Φῶτος διαφόρους ἄνθρώπους, πεσμένους καταγῆς καὶ ἡ ὕψη τους ἦταν χλωμὴ
σὰν διαφοκέρι καὶ στὸ κεφάλι εἶχαν στεφάνι ἀπὸ φίδια μεγάλα καὶ λυσσιασμένα. Ἀπάνω ἀπ' αὐ-
τοὺς τοὺς πεσμένους ἦτανε ἄλλοι ἄνδρες ὀρθοί, ἄγριοι, πυροβολισμένοι, ποὺ μὲ τσεκούρια καὶ μὲ
καμάκια ἐχτυποῦσαν τοὺς προδότας, ποὺ εἶχανε ἀποκάτου τους. Ἐσκούζανε οἱ καταραμένοι στὴν
ἄχαρη σκοτεινὰ καὶ φοβερὰ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἀγχομαχόνταν.

Ἐκεῖ εἶδε ὁ Φῶτος διαφόρους προδότας τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος, ἐκεῖ πολλοὺς τῆς νέας, καὶ
μάλιστα σ' ἐκείνη τὴ συγνεφίᾳ τοῦ ἐφάνη πὼς ἐξεχώριζε τὴν ὕψη τοῦ Κουτσονίκα καὶ τὴν ὕψη
τοῦ Κίτσου Μπότσαρη καὶ εἶπε : « — Πῶς Σαμουὴλ ; Δὲν χαίρει αὐτοὶ ἀκόμη τὸν γλυκὸν
ἄερα τοῦ κόσμου, ἀπὸ πότε καὶ ἐδῶ τοὺς ἔστειλε στὸν Ἄδη ἡ κατὰ τοῦ Θεοῦ ; » — Ζοῦνε
οἱ θεοκιχτράτοι, εἶπεν ὁ Σαμουὴλ, ἀλλὰ δαιμόνια ζωογονεῖ καὶ τρέφει τὴν σάρκα τους ἐπάνω εἰς
τὴν γῆν. Ἐδῶ ἡ ψυχὴ μὲ τὴν σκιά τοῦ κορμιοῦ τους τυραννεύονται*.

Νὰ κοντὰ σου, ὦ Φῶτε, ἄλλος ἐρχόμενος προδότης τῆς Ἑλλάδος, ποὺ γιὰ τὴν δειλότητα καὶ τὸ
ἐλάττωμα τῆς καρδίας του ἀπὸ τώρα παιδεύεται. Αὐτὸς θὰ προδώσει τὸ γένος εἰς πλεόν ἐπικίν-

* Ὁ συγγραφεὺς ἐνταῦθα οὐ μόνον μιμεῖται, ἀλλ' ἀντιγράφει τὸν Δάντην, ὅστις ἐν ἄσματι 889 τῆς Κολά-
σειως λέγει τὰ αὐτὰ περὶ τῶν ἐν τῷ κόλλῳ προδοτῶν εὐρισκομένων συμπολιτῶν του, οἵτινες ὑπῆρχον εἰσέτι ἐν
τῇ ζωῇ, ὅτε συνέγραφε τὴν Θείαν Κωμωδίαν. Νομίζω περιττὸν νὰ ἐπαναλάβω ὅτι ὁ ἀγαθὸς Τερτσέτης ἀδικεῖ ἄν-
δρας, οἵτινες, ἂν ἐφάνησαν συνθηκολογῆσαντες πρὸς τὸν ἄπιστον Ἀλῆν, τὸ ἐπράξαν οὐχὶ ἵνα προδώσωσιν, ἀλλ'
ἵνα σώσωσι τὴν πατρίδα των, καθ' ἣν ἐποχὴν οὐδεμία εἰσέτι ὑπέφωσκειν ἐλπίς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, τὸ δὲ μικρὸν
Σούλι γρονιζέτο ἀγῶνα ἀπεγνωσμένου καὶ θάσκοπον. [Π. | ἀναγιώτης] Μ. | ἀναράγκας].

δυνον στιγμήν, καὶ ἐνῶ τὸ γένος θὰ ἐμπιστεύεται εἰς αὐτὸν καὶ μετὰ τὴν προδοσίαν αὐτοῦ θέλει φθάσει εἰς τὸν βαθμὸν ἀδικαντροπίας, κακίας καὶ ἀφροσύνης, ποῦ θὰ ὀνομάζεται ἀγαθὸς πατρῴτης, καὶ ἐπικαλεῖ τὸ ἔθνος νὰ ὑποταχθεῖ εἰς τοὺς ἐχθρούς. Ὡς μισαρέ, ἐσὺ καὶ οἱ σύντροφοί σου, μὴ χαιρόσασθε εἰς τὸν θυμὸν τῆς κακίας σας. Ὅσοι προδότες γεννηθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκατονταπλάσιοι θὰ ἀνασταίνονται γενναῖοι πολεμιστάδες γιὰ τὴν ἐκδίκηση καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος.

Ὁ Φῶτος ἀκούοντας αὐτὰ ἠθέλησε νὰ σιωπῇ, νὰ καλογνωρίσει ποῖος εἶναι αὐτός· ἀλλὰ ὡς ἔσκυψε, τὰ φίδια ποὺ ἐστεφάνωναν τὸν προδότην ἐσηκώσανε τὰ κεφάλια τους καὶ ἐσκεπάσανε τὴν ὄψιν ἐκείνου τοῦ καταδικασμένου, γιὰ νὰ μὴν τὴν γνωρίσει ὁ Φῶτος. Καὶ ὁ Φῶτος εἶπε: «Μισῶ νὰ σὲ γνωρίσω, διεστραμμένε προδότη!» Καὶ ἔτσι λέγοντας δύο καὶ τρεῖς φορές τοῦ ἐπάτησε μὲς στὰ στήθια. Καὶ ὁ Σχμουήλ εἶπε:—Πάτιε, πάτιε σ' αὐτὸν τὸν προδότη. Ἡ ἀκράτητη ἔχθρα γιὰ τὴν κακίαν σημαδεύει ἀκράτητη ἀγάπη γιὰ τὴν ἀρετή. Ἔτσι πάντα νὰ εἶσαι ἐσὺ καὶ τὰ πικιδιά σου, καὶ τ' ὀνομά σου θὰ μείνει δοξασμένο εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας καὶ εἰς ὅλους τὲς ἐρχόμενες γενεές. Ἀφοῦ τώρα εἶδες ὅλα αὐτὰ ἐπέστρεψε εἰς τὴν σπηλιά σου καὶ ἀφοῦ ξυπνήσεις, θαρρετά, νόμιζε, ὅτι ἀληθινὰ μὲ ἐμὲ ὁμίλησες καὶ ἐστάθηκες αὐτῇ τῇ νύχτῃ, καὶ ἀλήθεια εἶναι ὅ,τι εἶδες καὶ ἤκουσες. Γιὰ νὰ σοῦ δώσω ἀκόμη καὶ ἄλλη πιαστή βεβαιότητα εἰς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἤξευρε ὅτι εὐθὺς ποῦ ἔλθει εἰς τὸ σκοτεινιάσμα ἡ ἐρχόμενη ἡμέρα, ὁ Ἀληπεσῶς παραβαίνοντας τὰς συνθήκας ποὺ ἔχει μ' ἐσέ, νὰ σὲ ἀφήσει ἥσυχον εἰς τὸ ταξίδι, θὰ σὲ χτυπήσει μὲ πολὺ λαό, καὶ ἐσὺ νᾶσαι ἔτοιμος, νὰ μὴ μείνεις νικημένος στὴν ἔξαφνη μάχην.

Αὐτὰ ἦταν τὰ ὕστερα λόγια τοῦ Σχμουήλ καὶ ὁ Φῶτος ἐξύπνησε θαυμαζόμενος ποῦ ἦτανε. Μὲ τὸ στοχασμὸ σ' αὐτῇ τῇ νύχτῃ, ἐβγῆκε ἀπὸ τῇ σπηλιά καὶ ἀκλούθησε μὲ σιγὴ τὸ ταξίδι του, μεριμνώντας πάντα τὰ εἶδε καὶ τὰ ἤκουσε.

Ἦταν ὁ ἥλιος βασιλεμένος. Ἐθολώσανε τὰ νερά, ἔλαμπαν τ' ἀστέρια, ἐνῶ, ἔξαφνα ἀπὸ κρεμνὲς τοποθεσίες καὶ πλατειᾶς π. διάδες ἀκούει βόλια τουφεκιῶν νὰ πέφτουνε κατὰ τοὺς ἀνθρώπους του. Ἀκούει τόπια νὰ φυσομανοῦν στὸν ἀέρα καὶ μεγάλη καταχνιά καὶ σκόνη ἀσηκωνότανε. Ἦταν ἔτοιμος ὁ Φῶτος εἰς τὴν μάχην· ἀλλὰ λίγοι ἦσαν οἱ Σουλιῶτες καὶ ἀρίθμητοι οἱ ἐχθροὶ καὶ ἐδείλιασε ὁ Φῶτος γιὰ τὰ ἀποτελέσματα. Ὡς ἦτανε σὲ αὐτῇ τὴν κατάστασιν, νὰ ὑποῖ θεωρεῖ ἀπὸ τὰ ἄκρα τοῦ Οὐρανοῦ, θεωρεῖ τὸν Σχμουήλ νὰ κατεβαίνει μὲ ἐκείνη τὴν ἐτοιμασίαν, ποὺ τὸν εἶδε τῇ νύχτῃ, ἀλλὰ στὸ χέρι του ἐβαστοῦσε δίσταμο σπαθί, ὅλα φλόγα καὶ αἷμα, καὶ τὸν εἶδε νὰ ὀρμήσει στοὺς ἐχθρούς. Πόσοι ἐμαίνανε λαβωμένοι, πόσοι σκοτωμένοι, πόσοι ἔφυγαν μὲ τὴ λύσσα τοῦ φόβου! Καὶ τότες ὁ Φῶτος, πκτώντας εἰς τὰ σώματα τῶν ἐχθρῶν, καὶ δίχως νὰ χάσει κανένα ἀπὸ τὰ παλληκάρια του, ἥσυχα ἐταξίδευε καὶ ἀπέρασε στὰ Νησιά τὰ Ἰονικά.

3. ΛΟΓΟΣ ΣΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΤΟΥ ΜΥΤΙΚΑ *

(1828)

Εἰς τὴν σημερινὴν ἡμέρα, ἡ ὁποία μᾶς ἀναθυμάει τοὺς φονευμένους εἰς τὴν Ἀθήνα, δὲν ἔχω σκοπὸ νὰ ἐπαινέσω τοὺς πεθαμένους, ὅσο νὰ προσφέρω παρηγοριά καὶ συμβουλὴ εἰς τοὺς ζωντανούς. Γιατὶ οἱ ἔπαινοι καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ λόγου ταιριάζουν εἰς τὸν ρήτορα, ὁ ὁποῖος θέλει μι-

* Αὐτόγραφο τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, χωρὶς τίτλο καὶ χρονολογία, φφ. 13-1 λευκὸ (30 x 21 ἐκ. τοῦ μ.). Τὰ δώδεκα πρῶτα φφ. εἶναι τσακισμένα στὴ μέση, γραμμένα καὶ στὶς δύο πλευρὰς τοῦ χαρτιοῦ, ἐνῶ τὸ δέκατο τρίτο καλύπτεται ὁλόκληρο. Ὁ λόγος αὐτός πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ μᾶς («Γεώργιος Τερτσέτης, Ἀνέκδοτα κείμενα», ὁ.π., σσ. 20-29) ἀπὸ τὸ αὐτόγραφο, ποὺ σώζεται στὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο μας. Ἡ ἐνδιαφέρουσα εἰσαγωγὴ τῆς κατοπινῆς καὶ λογιότερης μετὰγλώττισσής τοῦ παραπάνω λόγου ἀπὸ τὸν Γεώργιο Τερτσέτη (βλ. Προλεγόμενα σ. 14, ἔχει ὡς ἐξῆς: «Λόγον ἀτελῆ μέλει νὰ σᾶς ἀναγνώσω καὶ παρακαλῶ νὰ μοῦ χαρίσετε τὴν φιλικὴν σας συγγνώμην. Ἦμουν κατὰ τὸ ἔτος 1828 εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Μυτικά. Ἦτον ἀνοιξίς. Ἦκουα ἀπὸ διαφόρους, ἐνθουσιάζομαι μάλιστα ἀπὸ τὸν ἀνδρεῖον Νάση Νίκα, ἤκουσα νὰ λέγει: «Πέρουσι σᾶν τώρα τὰ ἀδελφία μας ἐσκοτώθηκαν εἰς τὴν Ἀθήνα...». Καὶ δάκρυα ἐθόλωνε τοὺς ὀφθαλμούς του. Μ' ἐπῆρε ἐπιθυμία νὰ συνθέσω λόγον πρὸς παρηγορίαν τῶν λυπημένων. Καὶ εἶναι αὐτός ἀπαράλλακτα ὑποὶ τότε ἐσύνθεσα καὶ εἶπα, καὶ σήμερον προσφέρω εἰς τὴν ἀδελφικὴν σας ἀκρόασιν.

δυνον στιγμήν, καὶ ἐνῶ τὸ γένος θὰ ἐμπιστεύεται εἰς αὐτὸν καὶ μετὰ τὴν προδοσίαν αὐτοῦ θέλει φθάσει εἰς τὸν βαθμὸν ἀδικαντροπίας, κακίας καὶ ἀφροσύνης, ποῦ θὰ ὀνομάζεται ἀγαθὸς πατρῴτης, καὶ ἐπικαλεῖ τὸ ἔθνος νὰ ὑποταχθεῖ εἰς τοὺς ἐχθρούς. Ὡς μισαρέ, ἐσὺ καὶ οἱ σύντροφοί σου, μὴ χαιρόσασθε εἰς τὸν θυμὸν τῆς κακίας σας. Ὅσοι προδότες γεννηθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκατονταπλάσιοι θὰ ἀνασταίνονται γενναῖοι πολεμιστάδες γιὰ τὴν ἐκδίκηση καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος.

Ὁ Φῶτος ἀκούοντας αὐτὰ ἠθέλησε νὰ σιωπῇ, νὰ καλογνωρίσει ποῖος εἶναι αὐτός· ἀλλὰ ὡς ἔσκυψε, τὰ φίδια ποὺ ἐστεφάνωναν τὸν προδότην ἐσηκώσανε τὰ κεφάλια τους καὶ ἐσκεπάσανε τὴν ὄψιν ἐκείνου τοῦ καταδικασμένου, γιὰ νὰ μὴν τὴν γνωρίσει ὁ Φῶτος. Καὶ ὁ Φῶτος εἶπε: «Μισῶ νὰ σὲ γνωρίσω, διεστραμμένε προδότη!» Καὶ ἔτσι λέγοντας δύο καὶ τρεῖς φορές τοῦ ἐπάτησε μὲς στὰ στήθια. Καὶ ὁ Σχμουήλ εἶπε:—Πάτιε, πάτιε σ' αὐτὸν τὸν προδότη. Ἡ ἀκράτητη ἔχθρα γιὰ τὴν κακίαν σημαδεύει ἀκράτητη ἀγάπη γιὰ τὴν ἀρετή. Ἔτσι πάντα νὰ εἶσαι ἐσὺ καὶ τὰ πικιδιά σου, καὶ τ' ὀνομά σου θὰ μείνει δοξασμένο εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας καὶ εἰς ὅλους τὲς ἐρχόμενες γενεές. Ἀφοῦ τώρα εἶδες ὅλα αὐτὰ ἐπέστρεψε εἰς τὴν σπηλιά σου καὶ ἀφοῦ ξυπνήσεις, θαρρετά, νόμιζε, ὅτι ἀληθινὰ μὲ ἐμὲ ὁμίλησες καὶ ἐστάθηκες αὐτῇ τῇ νύχτῃ, καὶ ἀλήθεια εἶναι ὅ,τι εἶδες καὶ ἤκουσες. Γιὰ νὰ σοῦ δώσω ἀκόμη καὶ ἄλλη πιαστή βεβαιότητα εἰς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἤξευρε ὅτι εὐθὺς ποῦ ἔλθει εἰς τὸ σκοτεινιάσμα ἡ ἐρχόμενη ἡμέρα, ὁ Ἀληπεσῶς παραβαίνοντας τὰς συνθήκας ποὺ ἔχει μ' ἐσέ, νὰ σὲ ἀφήσει ἥσυχον εἰς τὸ ταξίδι, θὰ σὲ χτυπήσει μὲ πολὺ λαό, καὶ ἐσὺ νᾶσαι ἔτοιμος, νὰ μὴ μείνεις νικημένος στὴν ἔξαφνη μάχη».

Αὐτὰ ἦταν τὰ ὕστερα λόγια τοῦ Σχμουήλ καὶ ὁ Φῶτος ἐξύπνησε θαυμαζόμενος ποῦ ἦτανε. Μὲ τὸ στοχασμὸ σ' αὐτῇ τῇ νύχτῃ, ἐβγήκε ἀπὸ τὴ σπηλιά καὶ ἀκλούθησε μὲ σιγὴ τὸ ταξίδι του, μεριμνώντας πάντα τὰ εἶδε καὶ τὰ ἤκουσε.

Ἦταν ὁ ἥλιος βασιλεμένος. Ἐθολώσανε τὰ νερά, ἔλαμπαν τ' ἀστέρια, ἐνῶ, ἔξαφνα ἀπὸ κρεμνὲς τοποθεσίες καὶ πλατειᾶς π. διάδες ἀκούει βόλια τουφεκιῶν νὰ πέφτουνε κατὰ τοὺς ἀνθρώπους του. Ἀκούει τόπια νὰ φυσομανοῦν στὸν ἀέρα καὶ μεγάλη καταχνιά καὶ σκόνη ἀσηκωνότανε. Ἦταν ἔτοιμος ὁ Φῶτος εἰς τὴν μάχην· ἀλλὰ λίγοι ἦσαν οἱ Σουλιῶτες καὶ ἀρίθμητοι οἱ ἐχθροὶ καὶ ἐδείλιασε ὁ Φῶτος γιὰ τὰ ἀποτελέσματα. Ὡς ἦτανε σὲ αὐτῇ τὴν κατάστασιν, νὰ ὑποῖ θεωρεῖ ἀπὸ τὰ ἄκρα τοῦ Οὐρανοῦ, θεωρεῖ τὸν Σχμουήλ νὰ κατεβαίνει μὲ ἐκείνη τὴν ἐτοιμασίαν, ποὺ τὸν εἶδε τῇ νύχτῃ, ἀλλὰ στὸ χέρι του ἐβαστοῦσε δίσταμο σπαθί, ὅλα φλόγα καὶ αἷμα, καὶ τὸν εἶδε νὰ ὀρμήσει στοὺς ἐχθρούς. Πόσοι ἐμαίνανε λαβωμένοι, πόσοι σκοτωμένοι, πόσοι ἔφυγαν μὲ τὴ λύσσα τοῦ φόβου! Καὶ τότες ὁ Φῶτος, πκτώντας εἰς τὰ σώματα τῶν ἐχθρῶν, καὶ δίχως νὰ χάσει κανένα ἀπὸ τὰ παλληκάρια του, ἥσυχα ἐταξίδευε καὶ ἀπέρασε στὰ Νησιά τὰ Ἰονικά.

3. ΛΟΓΟΣ ΣΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΤΟΥ ΜΥΤΙΚΑ *

(1828)

Εἰς τὴν σημερινὴν ἡμέρα, ἡ ὁποία μᾶς ἀναθυμᾷ τοὺς φονευμένους εἰς τὴν Ἀθήνα, δὲν ἔχω σκοπὸ νὰ ἐπαινέσω τοὺς πεθαιμένους, ὅσο νὰ προσφέρω παρηγοριά καὶ συμβουλὴ εἰς τοὺς ζωντανούς. Γιατὶ οἱ ἔπαινοι καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ λόγου ταιριάζουν εἰς τὸν ρήτορα, ὁ ὁποῖος θέλει μι-

* Αὐτόγραφο τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, χωρὶς τίτλο καὶ χρονολογία, φφ. 13-1 λευκὸ (30 x 21 ἐκ. τοῦ μ.). Τὰ δώδεκα πρῶτα φφ. εἶναι τσακισμένα στὴ μέση, γραμμένα καὶ στὶς δύο πλευρὰς τοῦ χαρτιοῦ, ἐνῶ τὸ δέκατο τρίτο καλύπτεται ὁλόκληρο. Ὁ λόγος αὐτός πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ μᾶς («Γεώργιος Τερτσέτης, Ἀνέκδοτα κείμενα», ὁ.π., σσ. 20-29) ἀπὸ τὸ αὐτόγραφο, ποὺ σώζεται στὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο μας. Ἡ ἐνδιαφέρουσα εἰσαγωγὴ τῆς κατοπινῆς καὶ λογιότερης μετὰγλώττισσής τοῦ παραπάνω λόγου ἀπὸ τὸν Γεώργιο Τερτσέτη (βλ. Προλεγόμενα σ. 14, ἔχει ὡς ἐξῆς: «Λόγον ἀτελῆ μέλει νὰ σᾶς ἀναγνώσω καὶ παρακαλῶ νὰ μοῦ χαρίσετε τὴν φιλικὴν σας συγγνώμην. Ἦμουν κατὰ τὸ ἔτος 1828 εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Μυτικά. Ἦτον ἀνοιξίς. Ἦκουα ἀπὸ διαφόρους, ἐνθουσιῶμαι μάλιστα ἀπὸ τὸν ἀνδρεῖον Νάση Νίκα, ἤκουσα νὰ λέγει: «Πέρουσι σᾶν τώρα τὰ ἀδελφία μας ἐσκοτώθηκαν εἰς τὴν Ἀθήνα...». Καὶ δάκρυα ἐθόλωνε τοὺς ὀφθαλμούς του. Μ' ἐπῆρε ἐπιθυμία νὰ συνθέσω λόγον πρὸς παρηγορίαν τῶν λυπημένων. Καὶ εἶναι αὐτός ἀπαράλλακτα ὑποὶ τότε ἐσύνθεσα καὶ εἶπα, καὶ σήμερον προσφέρω εἰς τὴν ἀδελφικὴν σας ἀκρόασιν.

εἶναι ἀληθινὴ νίκη, πᾶρεξ ἐκείνη ὅπου ἀποχτιῶν οἱ λαοί. Ἦσαν ἀπὸ βία κινεῖνται νὰ πολεμήσουν καὶ εἰς τὰ δικαιώματά τους δὲν μένει ἄλλη καταφυγὴ ἔξω ἀπὸ τὰ κίνδυνα τῶν ἁρμάτων. Ποτὲ οὔτε πλέον ἀληθινὴ, οὔτε πλέον δοξασμένη νίκη ἐστόλισε πολεμικοὺς ἀνθρώπους, ἔσω τοὺς παλαιούς γεννήτορές μας, ὅταν εἰς τὸν Μαραθῶνα καὶ Σαλαμίνα ἐπολέμησαν τὴν βαρβαρικὴν νεότητά τῆς Ἀσίας, ὅπου ἐφοβέριζε τύραννα σκῆπτρα εἰς τὴν γῆν τῆς Ἑλευθερίας. Καὶ ποτὲ ἡ παλαιὰ βασίλισσα τοῦ κόσμου, ἡ πολιτεία τῆς Ρώμης, δὲν ἐφόρεσε εὐμορφότερο στεφάνι δόξας, ὅσο ὅταν ἐκλαύε τὰ τέκνα τῆς εἰς τὸν Κάννα καὶ εἰς τὸν Τραζυμένῃ, κι ἂς ἐγεφύρωσε ὁ ποταμὸς ἀπὸ τὰ κορμιὰ τους κι ἂς ἐστεῖλε ὁ περήφανος Ἀφρικανὸς εἰς τὴν Καρχηδόνα τὰ σακκιὰ γεμάτα μὲ τὰ δακτυλίδια τῶν ἀρχόντων. Εἰς αὐτὴν τὴν ἐπαχὴ ἐπαινος τῆς ταριάζει παρ' ὅταν τὰ παιδιὰ τῆς ἔτρεχαν νικηφόρα τὲς ἀνατολὰς καὶ τὰ βασιλεύματα τοῦ ἡλίου, ἡ ὅταν ὁ Παῦλος Αἰμίλιος ἔκαιε μνηστῆρας τὲς πολιτεῖες τῆς πολυδάκρυτης Ρώμης.

Δόξα δὲν ἀποχτιέται, πᾶρεξ μὲ τὰ τίμια καὶ νόμιμα ἀνδραγαθήματα. Καὶ ὅχι ὁ εὐμερφος λόγος μισθωμένου πανηγυριστοῦ, οὔτε παγκόσμια βοή τῶν συγκαίρων ἀνθρώπων, οὔτε θησαυρισμένος ἀλογάριαστος πλοῦτος ἡμποροῦν νὰ φημίσουν ἁρπαγὰς καὶ φόνους καὶ νὰ κάρουν νὰ σιγήσει ἡ φωνὴ τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἡ ὅποια κρούει ἄκουπα εἰς τὴν διαδοχὴ τῶν αἰώνων καὶ εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ καιροῦ, ἐντροπιάζοντας καὶ εἰς τοῦτον τὸν κόσμον ἀκόμη τὴν θεομίσητὴ ἀδικία. Ὡ γῆς τῆς χριστιανοσύνης, γῆς τῶν Ἑλλήνων, ἐσύ οὔτε εἰς ἀδικὸν πόλεμον ἐμπῆκες, οὔτε θὰ λογαριάζεσαι νικημένη, ἂν κατὰ τύχην τὰ τέκνα σου τὸν τόπον, ποῦχαν πιάσει ζωντανὰ εἰς τὴν μάχην, τὸν φυλᾶν φονευμένα.

Μὲ ποία καρδιά νὰ ἱστορήσει τινὰς τὸν καιρὸ τῆς αἰχμαλωσίας σου; Ἦλθε ἀπὸ ξένη στεριά φόνισσα φυλὴ καὶ ἐρήμωσε τοὺς τόπους σου. Καὶ ἐχορτάρισαν οἱ πολιτεῖες σου καὶ ἐμυλῶθηκαν οἱ ναοὶ σου καὶ εἰς τὲς μνησάδες νυχτοήμερος κλαῦμός ἦταν ἡ εὐμορφία τῶν θυγατεράδων καὶ ἀρσενικὰ παιδιὰ ἀνασταίνοντο εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς βάπτισης καὶ ἐπολεμήθηρες ἀπὸ τὸ αἷμα σου.

Τὸ μακρὸς τῆς παράνομης βασιλείας δὲν ἐνέργασε ἄλλο, εἴτεμὴ νὰ πληθαίνει τὸν πόθον σου νὰ ἐλευθερωθεῖς. Καὶ τὸ διάστημα τοῦ καιροῦ δὲν ἐδικαιολόγησε ἐμπρὸς σου τὸ ἄδικο τῆς αἰχμαλωσίας. Δίκαια, εὐλογημένα, ἱερὰ ἐστάθηκαν τὰ ἅρματά σου, διατὶ ἄλλη ξαγορὰ καὶ πατρίδα, δὲν σοῦ ἄφησε ὁ ἐχθρὸς, πᾶρεξ ἐκείνη ποὺ ἐμπόρειες νὰ ἐλπίσεις μὲ τὰ μολύβια καὶ μὲ τὰ σπαθιά. Καὶ τὸ στεφάνι ποὺ θὰ φορέσει ἡ Ἑλληνικὴ Ἑλευθερία δὲν θὰ στολίζεται ἀπὸ ἀνθία ἀναστημένα ἀπὸ χέρι θνητό, ἀλλὰ ἐκεῖνα τὰ λουλούδια θὰ ἔχει ὅπου ἐφύτευσε ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀμάραντα, παντοτεινά, ὑποκίπτου ἀπὸ χίλιους ἡλίους κι εὐωδιασμένες δροσιὰς ζοῦνε ἐκεῖ, εἰς τοὺς εὐτυχισμένους τόπους τῶν μακάρων καὶ τῶν ἁγίων.

Ἀλαφρὸ νὰ εἶναι τὸ χῶμα εἰς ἐκεῖνα τὰ Ἑλληνικὰ λείψανα καὶ ἡ ψυχὴ τους νὰ εὐφραίνεται τὴν ἀθάνατὴ μακαριότητα, ποὺ ὅσο χαίρονταν τὸν ἀπάνου κόσμον μὲ ἀκοίμητο τουφέκι ἐπολεμοῦσαν τὸν ἐχθρό. Διατὶ εἰς τοὺς ἄνδρες ποὺ ἔζειαν τὴν κλέφτικὴ ζωὴ χρεωστοῦμε τὴν ἀρχὴ τῆς δοξασμένης ἐλευθερίας μας. Μὲ τὸ ἔργο τους ἐκήρυτταν τὸ φυσικὸ προνόμιον ποὺ ἔχει ἡ ἀνθρωπότητα, τὴν Ἑλευθερίαν, καὶ ἐδίδασκαν ὅτι τέτοιο προνόμιον δὲν κερδίζεται μὲ δέησες ἢ μὲ γυναικωκλάσματα, ἀλλὰ μὲ τὴν φιλοκίνδυνον παλληκαριά. Κι ἔβαναν σύνορον τοῦ πολέμου τους τὸ τέλος τῆς πλάσεως, ὅταν ἐτραγουδοῦσαν ὅτι «ὅσο χιονίζουν τὰ βουνὰ» νὰ μὴ προσκυνήσουν ἀλλόφυλον σκῆπτρον. Μὲ ἀληθοσύνη, ὧ πολυδάκρυτοι ἥρωες, ἔλεγε τὸ θανατερὸ μοιρολόϊ, ὅτι σᾶς ἔκλαιαν οἱ βρύσες, τὰ βουνὰ καὶ τὰ δένδρα, καὶ τὰ λημέρια ἐρωτοῦσαν τοὺς διαβάτες τί ἐγινήκαταν, καὶ δὲν φαίνεσθε στὸν ἀπάνου κόσμον. Εὐμορφα ἦτανε τὰ κορμιὰ σας, ἀλλὰ εὐμορφότερον τὸ μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς σας. Ποία ἐγκράτεια εἰς τὰ φιλήδονα πάθη, ποία ἐμπιστοσύνη εἰς τὴν φιλίαν, ποία τόλμη εἰς τὰ κίνδυνα, ποία μεγαλοψυχία εἰς τὸν χαῖμό, ποία ἀγιοσύνη εἰς τὰ βασανιστήρια τοῦ ἐχθροῦ! Ἡ Ἀρβανιτιά ποὺ ὀρκιζόταν εἰς τὸ σπαθὶ τοῦ Φώτου, ἡ πρόληψη κοινοσημένη εἰς ἐχθρούς καὶ φίλους, ὅτι τὸ σπαθὶ τοῦ Γόσκα ἀποκοίμασε ἄπειρα ἀσκήρια μέσα στὰ ταμπόρια τους. Τὸ τραγούδι ποὺ ἀντιλάλασε τὸ παλληκάρι στὴν ὥρα ποὺ ἀφῆα φλόγα τοῦ ἔκαιε τὴ σάρκα, τὸ ἅγιο φῶς ποὺ ἐκατέβαινε εἰς τὰ φονευμένα κουφάρια, διαμαρτυροῦν τὲς ἀρετὲς τους, τὲς δούλευσες ποὺ ἔκαμαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ σκολεῖο ποὺ ἔστησαν διὰ μάθησιν τῶν ἀνθρώπων.

Καλότυχοι καὶ ἀξιεπαινοὶ ἀκόμη διὰ τοῦτο, ὅπου τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς τους δὲν τὸ εἶχαν ἀποχτήσῃ ἀπὸ ἐπιστήμης προκοπῇ, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ αἰσθαντικὰ φυλλοκάρδια τους. Ἡ σοφία πλού-

σια από τὴν μάθησιν χίλων αἰώνων δὲν εἶχε φωτίσει τὸ πνεῦμα τους καὶ δὲν ἐκάτεχαν οὔτε διὰ ποῖα πολύτιμη γῆς πολεμοῦνε, οὔτε διὰ ποῖο δοξασμένο μελλάμενο. Δὲν εἶχαν εἶδῃσιν ὅτι εἰς τὸ πατρικὸν τους χῶμα ἔδωκε τοὺς μακάριους καρπούς τὸ περίβλεπτο δένδρον τῆς φιλοσοφίας, ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἦταν ὁ θρόνος τῆς Ἀρμονίας καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἐλευθερίας. Ἀπὸ τὴν πολιτεία τῆς Ἀθήνας ἕως εἰς τὰς ἀκροθαλασσιὰς τοῦ Μαραθῶνος δὲν ἀγνάντευσαν ποτὲ στὴν ἄγρια νύχτα, σὰν ὁ Παισανίας, τὴν λάμψιν ἀπὸ τὰς περσικὰς καὶ ἑλληνικὰς περικεφαλαῖας, καὶ δὲν ἤκουσαν νὰ ἡχολογᾷ ὁ πόλεμος καὶ νὰ μανίζουσιν οἱ σιδεροφόροι ἱσκιοί. Ἄν εἰς τὰς θερμότητες ἤθελε σώζεται ὁ ἐπιτάφιος τῶν τριακοσίων, δὲν εἶχαν τόση τέχνη νὰ τὸν διαβάσουν· καὶ ὅσες φορές ἐδιάβηκαν τὴν Αὐλίδα, ἀγνάντια εἰς τὸ Εὐβοϊκὸν νησί, ποτὲ δὲν ἐσυλλογίσθησαν ὅτι ἐκεῖ ἔναι καιρὸ ἐσυνάχθησαν οἱ σκηπτροῦχοι ἥρωες τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅτι εἰς ἐκεῖνα τὰ χέρσα ἀκρογιαλίας τὸ εὐμορφὸ τέκνον τῆς θαλασσινῆς θεᾶς, πατόκορφα φορεμένο τὴν περήφανη ἀρματωσιά, ἐδιάβαινε νικηφόρα τὰ ἄτια εἰς τὴν περίσσια δρομάδα. Ὁ νοῦς τους, ἄγευτος ἀπὸ τὴν λογιστὴ προκοπή, δὲν ἐπρόβλεπε εἰς ποῖα ἀγαθὰ ἐγένοντο θεμέλια οἱ ἡρωϊκοὶ τους ἀγῶνες. Οἱ στεριὰς καὶ οἱ ἀκροθαλασσιὰς τῆς Ἑλλάδος, ποὺ θὰ στολιστοῦν ἀπὸ πολυάνθρωπες πολιτεῖες, τὰ γυμνάσια, οἱ σοφοί, οἱ ἥρωες, οἱ δόξες, οἱ τιμές, ποὺ ἀναμφίβολα ἔρχονται μὲ τὸ βασιλεῖο τῆς γλυκειᾶς Ἐλευθερίας. Ὁ ἴδιος αἰθέρας ποὺ ἔλαμπε εἰς τὴν παλαιὴν Ἑλλάδα φωτίζει εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ καιροῦ μας. Δὲν ἔλλαξε τὴν καλὴν θέσιν του οὔτε ὁ Ἑλικῶνας, οὔτε ὁ Παρνασσός· καὶ δὲν ἐμαράθηκε ἡ γῆς ὅπου ἔνιθιζε τὰ λουλούδια ποὺ ἐστεφάνωναν τὸν νικητὴ εἰς τὴν Ὀλυμπία· καὶ δὲν ἐσίγησε ἡ φωνὴ ποὺ τοῦ ἐσύνθετε τὸν ἀγήραγο ὕμνον.

Ὡ Ἕλληνας! ὦ μακάριοι, ποὺ ἔχομε ἓνα παρόμοιο ὄνομα· — διατὶ εἶναι ἀποδειγμένα ὅτι ἡ πατρίδα μας, ὡς ἄλλοτε εἰς τοὺς παλαιούς καιρούς, εἶναι ἡ Ἐλευθερία. Διότι, καθὼς ἀναφέρουμε, ἀποδείχεται, ὅτι ἡ Ἐλευθερία εἶναι τὰ γονικὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ μεγαλοφυχία ἀοκνη συνοδεία τους, διὰ νὰ βοηθιέται τέτοια πατρίδα εἰς τὰ κίνδυνα καὶ νὰ εὐτυχᾷ εἰς τὴν καλωσύνη. Καὶ αὐτὸ ἄς εἶναι μᾶθημα ἢ εἰς περήφανους βασιλεῖς, ἢ εἰς παράφρονα ἔθνη, ὅτι τύραννα σκῆπτρα δὲν τὰ δέχεται ἐτοῦτος ὁ τόπος, ἂν κατὰ τύχην ἢ μελέτη τοῦ καιροῦ ποὺ διάβηκε, καθὼς κηρύττουν οἱ σπουδασμένοι, γένεται ἐπιστήμη διὰ τὰ ἐρχόμενα. Σὰν ρίζα, ποὺ καταρχῆς εἰς τὸ ἀνήλιαγο σκοτάδι τῆς γῆς θρέφεται καὶ μὲ τοὺς μῆνες καὶ μὲ τοὺς χρόνους γένεται δένδρον καὶ ἀπλώνει τὰ περίσσια κλάδην καὶ φύλλα, ἔτσι ἀπὸ τὰς μικρὰς κλέφτικες ἀρχὰς ἐγέναν τὰ στρατεύματα καὶ οἱ δοξασμένοι ἥρωες τοῦ καιροῦ μας καὶ οἱ φλόγες ποὺ ἀπὸ τὰ νησιώτικα χέρια ἐπήδησαν εἰς τὰ ἐχθρικὰ χιλιάρμενα. Καὶ οἱ σημερινοὶ Ἕλληνας πρέπει νὰ τιμοῦνται διπλὰ νικηφόροι, διατὶ ἐπολέμησαν δύο φοβερώτατους ἐχθρούς: τὰς παλαιὰς μας ἀμαρτίες, στὸν καιρὸν τῶν αὐτοκρατόρων μας, καὶ τὰ ἔρματα τὰ ἀσιατικά. Γιατὶ δὲν ὁμοιάζουμε μὲ ἄλλους, πάρεξ μὲ τοὺς παλαιότατους προγεννήτοράς μας. Καὶ ὅποια θάλασσα ἀρμένισε ἑλληνικὸν καράβι, ἔγινε μιὰ Σαλαμίνα, καὶ εἰς ὅποια στεριά ἐπολέμησε ἑλληνικὸν τουφέκι, ἔγινε ἓνας Μαραθῶνας. Καὶ οἱ χαριτωμένοι λαοὶ καὶ τὰ εὐγενικὰ βασίλεια τῆς γῆς ἐκαταναγκάσθησαν ἀπὸ τὴν ἀρετὴν μας νὰ ἴθωσιν σύμμαχοι καὶ μεντάτι τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἀνδραγαθήματα τῆς Ἐπαναστάσεως, δὲν εἶναι κατώτερο τὸ ἀθηναϊκόν. Ἡ ἴδια ὥρα ποὺ εἶδε τοὺς ἀγαθοὺς ἀνδρες νὰ χαιρετηθοῦν μὲ τὰ ἀδελφία τους ἀπὸ τὸ Κάστρο, τοὺς εἶδε νὰ στήνουν τὰς θέσεις τους νὰ πολεμήσουν καὶ νὰ σκεπάζουν πεθαμένοι τὸν τόπον ποὺ εἶχαν πιάσει ζωντανοί. Ἡ ὀλίγη διάβασις τοῦ καιροῦ διαμαρτυρεῖ τὸν περίσσιον Ἀγαρηνό, τὸν πόθο μὲ τὸν ὅποιον ἐκινδύνευσαν τὴν ζωὴν τους, διὰ νὰ πάρουν τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ἂν μιᾶς ὥρας ἐστάθῃ ἀνδραγάθημα, παντοτινοὶ πρέπει νὰ εἶναι οἱ ἔπαινοί τους· ἐπειδὴ καὶ καταπῶς μᾶς ὁρμηγεύουν σωστότερα οἱ περιστάσεις καὶ τὰ κινήματά τους, ἢ βουλὴ τους δὲν ἦταν τόσο νὰ νικήσουν τὸν Τοῦρκο, ὅσο νὰ στήσουν ἀγῶνα καὶ νὰ φανοῦν νικητάδες μὲ ὅσους μεγαλόψυχους ἀνδρες τοῦ περασμένου καιροῦ, ἢ ἐντοπίους ἢ ξένους, ἐφάνηκαν προθυμότεροι νὰ χύσουν τὸ πολύτιμον αἷμα τους διὰ τὴν πατρίδα. Ἄς μὴν τοὺς κλαῖμε, διατὶ δὲν ἀπέθαναν, ἀλλὰ ζοῦνε! Καὶ ἄς μὴν θαρρεῖ τινάς, ὅτι πλαστὸς εἶναι ὁ λόγος μας, ἐννοώντας διὰ ζῆσιν τους ὅτι οἱ τωρινοὶ ἄνθρωποι καὶ τὰ μεταγενέστερα ἔθνη ἀπαυστα θὰ τοὺς ἔχουν εἰς τὰ χεῖλη. Αὐτὸ εἶναι διὰ ἐκείνους! Καὶ ἄς μὴ μᾶς φαίνεται πολύτιμη ἀθανασία νὰ δοξάζεται τινάς ἀπὸ ἀπειρα ἔθνη, μέσα εἰς τὰ ὅποια λογαριάζονται καὶ κακοὶ καὶ ἀχαρμοὶ καὶ γυναῖκες καὶ παιδιὰ· διατὶ πῶς δύναται οἱ μεγάλοι ἀνδρες νόμιμα νὰ δεχθοῦν τὴν δοξολογίαν τῶν πολλῶν, ἀφοῦ καθενὸς χωρὶς τὸν ἔπαινον δὲν θὰ ἐψήφισαν. Ἦσαν συγχωρημένο

εἰς τὸν θαυμαστὸν ἄνδρα τῆς Ἀθήνας, εἰς τὸν εὐγλωττο Περικλῆ, νὰ λέγει ὅτι τὸ μνῆμα τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν εἶναι ὅλη ἡ γῆς καὶ τὰ ἔθνη ὅλα στέκουν γύρω εἰς αὐτὸ τὸ μνῆμα καὶ ζοῦνε οἱ δοξασμένοι ἄνδρες ὅσο κρατιέται ἡ πλάσις. Διὰ ἐμᾶς ἡ ἀθανασία μας εἶναι ἡ μακαρία μέλλουσα ζωὴ, πρὸς τὴν ὁποία αὐτὴ ποὺ λέγομε ζωὴ εἶναι θάνατος καὶ τὴν ὁποίαν δὲν ἀπολαβαίνουν παρὰ σὰν τέτοιοι, διὰ τοὺς ὁποίους ἀναφρῆναι ὁ λόγος μας. Ναί, μὰ τοὺς κόπους τοὺς διὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐλευθερίαν ! ναί, μὰ τὰς κατοικίαις τῶν δικαίων ! ἀκούω ὅτι ζοῦνε καὶ ἀπὸ ὅπου εἶναι μᾶς βλέπουν καὶ γεύονται τὴν ἀθάνατη μακαριότητα καὶ ἀκούνε τὰς ἀγγελικὰς μελωδίας νὰ τοὺς λέγουν : «Χαρήτε, δίκαιες ψυχές, εἰς τὸν κόρφο τοῦ Πλάστη σας». Ὅχι, δὲν ἔχει ἡ ζήση τοὺς σύνορα τὸ τέλος τῆς πλάσεως. Καὶ ὅταν τὰ περίλαμπρα θεμέλια καὶ τείχη τοῦ κόσμου σωριασθοῦν, αὐτοὶ θὰ ἔχουν μερικὸν εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ Σωτῆρος.

Ὡ Ἕλληνες, ὅσοι βλέπετε τὸ γλυκὸ φῶς τῆς ἡμέρας, χαρήτε διότι αὐτοὶ ἐστάθησαν συμπαλίτες μας. Πρέπει ὅμως νὰ πατοῦμε τὰ δοξασμένα τοὺς ἔχον, διὰ νὰ ἀπολαύσουμε καὶ ἐμεῖς τὸ στεφάνι ποὺ χαίρονται καὶ νὰ ἀγαπᾶμε τὴν πατρίδα ποὺ τοὺς γέννησε, ἡ ὁποία ἐγέννησε καὶ ἡμᾶς. Καὶ ἄμετρα νὰ τὴν ἀγαπᾶμε, γιὰτὶ ἔχει ὅλοι οἱ ἀνθρώποι πρέπει ὅμοια ν' ἀγαποῦν τὴν πατρίδα τοὺς, ἀλλὰ βέβαια καλύτερα ἐκεῖνοι ποὺ τὴν ἔχουν καλύτερη. Καὶ μὲ αὐτοὺς νὰ πορεύεται ὁ λογισμὸς μας, μὲ αὐτοὺς νὰ λημεριάζει καὶ νὰ λαλάει. Κι αὐτοὶ πάλε, ἀθάνατοι καὶ μακάριοι ὡς εἶναι, εὐρίσκονται πνυτοῦ· κι ἂν βάνομε προσοχή, μ' ὅλον ὅπου δὲν τοὺς βλέπομε, θ' ἀκούμε τὴν φωνὴν τοὺς.

Καὶ τώρα σὰν καὶ μοῦ φαίνεται ν' ἀκούω τὰ λόγια τοὺς, καὶ ἀκούσετε ποῖα εἶναι :

Γλυκὸς καὶ ἅγιος ἐστάθηκα ὁ μισαυμὸς μας ἀπὸ τὴν γῆν, γιὰτὶ, ἀφοῦ χίλιοι πόλεμοι ἀπόδειξαν τὴν ἀρετὴν μας, τέλος δὲν ἐτύχαμε θάνατον ὀκνηρό, ἀλλὰ στὴν ὥρα ποὺ ἀγωνίζονταν τὰ κορμιά μας διὰ τὴν πολυαγάπητη Πατρίδα μας. Ὡ συμπατριῶτες, τιμᾶτε τὴν παλληκαριά, διὰτὶ δὲν εἶναι εὐμορφότερο στολίδι ἀπὸ αὐτὴν εἰς τὰ νιάτα τοῦ ἀνθρώπου. Κι ἔχοντας αὐτὴν τὴν ἀρετὴ φοβίζονται τριγύρω τὰ ἐχθρικά τὰ ἔθνη καὶ οἱ κκοποιοὶ μέσα εἰς τὰ σπλάχνα τῆς πατρίδος δὲν αὐθαδιάζουν νὰ δείξουν τὴν κακία τοὺς. Ἐμεῖς ἐσυμβουλευθήκαμε καὶ εἶδαμε ὅτι ἡ εὐτυχία τοῦ τόπου μας στέκει εἰς τὴν Ἐλευθερίαν καὶ ἡ Ἐλευθερία δὲν ἀποχτιέται πάρεξ μὲ τὴν μεγαλοψυχίαν. Καὶ ἐκάμαμε ἐκεῖνα ὅπου γνωρίζετε. Σύμφωνατες οἱ ἀρχές μὲ τὸ τέλος τῆς ζωῆς μας.

Δὲν εὐτυχήσαμε, βέβαια, τέλειον νὰ σᾶς παραδώσουμε τὸ χτίριο τῆς Ἐλευθερίας. Ἀπὸ τὴν προθυμίαν ὅμως ποὺ ἐδείξαμε σημάδι νὰ στήσουμε τὰ στήθια μας εἰς τὰ ἐχθρικά τὰ τουφέκια, καταλαβαίνετε ὅτι ἐμεῖς δὲν ἐλείψαμε ἀπὸ τὰ προεπούμενα. Ποῖος καὶ τί μᾶς ἔλειψε καὶ ἐζημιώθηκεν ἡ πατρίδα μας ; Ὁ Θεὸς εἶναι ἀγέλαστος καὶ οἱ κρίσεις τοῦ γίνονται, καὶ ἐσεῖς ποὺ ζῆτε τὸν ἀνθρώπινον κόσμον, ἀπὸ τὰς νίκας μας καὶ ἀπὸ τοὺς χαῖμούς μας διδασθῆτε. Ὡ Ἕλληνες, ἀκούσετε τὸν λόγον τῆς δέησής μας. Ἐντραπήτε τοὺς ἀγῶνες μας καὶ μὴν καταδεχθῆτε ποτὲ ξένους ἢ ἐντοπίους τυράννους ἐκεῖ ὅπου ἐκτάλυσαν τὰ κόκκαλά μας διὰ τὸν πόθον τῆς Ἐλευθερίας. Τιμᾶτε τοὺς νόμους καὶ τὴ σοφίαν ποὺ συνθέτει τὸν νόμον καὶ μὴν ἔχετε μεταξὺ σας ἄλλη ξεσυνέριση, πάρεξ ποιὸς νὰ φανεῖ ἀγαθώτερος εἰς ἀρετές. Ἐχθρεύεσθε τὴν ψευδοσοφίαν καὶ τὴν ἀμάθειαν σὰν φονιάδες τοῦ τόπου σας. Τέτοιας λογῆς, ἀφοῦ ἡ διορισμένη ὥρα τοῦ θανάτου σᾶς καλέσει, ἀγαθοὶ θὰ δεχθῆτε ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἀγαθοὺς, καθὼς καὶ ἐμᾶς ἐδέχθησαν ἄλλοι, ποῦχαν διαβεῖ πρωτοτερινοὶ μας εἰς τὰ αἰῶνια βασίλεια, ἥρωες ἐτούτης τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς παλαιότητας. Μὴν ἔχετε παράπονον καὶ μὴν βάνετε κλάψαν, ἂν τὰ νιάτα μας τὰ ἐγεύθησαν τὰ κοράκια ἢ ἂν τὰ ἐσάπισε ὁ χιονισμένος χειμῶνας καὶ τὰ κεφάλια μας ἐχθοροὶ τὰ ἐπῆραν εἰς τὴν βαρβαρικὴν πολιτείαν. Τὴν ψυχὴν δὲν τὴν πιάνει σπαθὶ καὶ τὴν ὥρα ὅπου ἐσεῖς λέτε ὅτι ἀπεθάναμε, ἀναστηθήκαμε, καὶ ἔχομε εὐτυχισμένην πολιτείαν τὸν Οὐρανόν.

Εἰς αὐτὴν τὴν στερεὰν πατρίδα σᾶς προσμένομε καὶ πῶς νὰ τὴν ἀποχτήσετε τὸ κατέχετε ἀπὸ τὰ ἔργα μας. Καὶ μάλιστα σᾶς παρακαλοῦμε ὅχι ὅμοιοι ἀλλὰ πολὺ ἀξιώτεροι νὰ γενῆτε κι ἀπὸ ἡμᾶς, διότι μακαρίζεται περισσότερον ὁ τόπος ὅπου μᾶς ἀνάστησε μὲ ἀθάνατον ριζικό. Ἐκεῖνοι, ὧ Ἕλληνες, ποὺ κάποτε μᾶς κάνει ἀνόρεχτα τὰ θαυμάσια τῆς μακαριότητος ζωῆς μας, εἶναι μὴν εἰποῦν οἱ μεταγενέστεροι, ὅτι οἱ ὕστερινοὶ Ἕλληνες ποὺ ἐκινδύνευσαν διὰ τὴν Ἐλευθερίαν ἐστάθησαν οἱ φονευμένοι εἰς τὴν Ἀθήναν. Μὴν ἀποκάμετε ἀπὸ τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἂν πρῶτα δὲν στήσετε τὰς σημαῖας καὶ δὲν πιῆτε ποτήρι Ἐλευθερίας ἐκεῖ ὅπου ἡ παρανομία τῶν βαρβάρων ἐπε-

ρυγέλασε τὰ κεφάλια μας, κεφάλια χωρίς κορμί. Δέν εἶναι ἄλλα χέρια νομιμώτερα ἀπὸ τὰ ἐδικά σας νὰ πολεμήσουν τὴν ἀγαρηνὴ πολιτεία καὶ ἄλλα σκῆπτρα γνησιώτερα νὰ τὴν βασιλεύσουν. Σβήνουν οἱ ἄνθρωποι, μαραινόνται, χάνονται, ἀλλὰ τὰ ἔθνη μένουν ἀθάνατα καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκτελέσουν ἐκεῖνι ὅπου ἐξ ἀρχῆς ἐκρίναν εὖλογο μὲ τὸ δίκιο τους καὶ μὲ τὴν σωτηρίαν τους.

Εἰς τέτοιον τρόπον μοῦ φαίνεται νὰ ὁμιλοῦν, καὶ δείχνουν τὴν Μητρόπολιν ὅπου καίτεται τὸ εὐγεέστερον μέρος τοῦ κορμιοῦ τους. Καὶ ἐσεῖς ἀδελφία καὶ σύντροφοι τῶν φανευμένων, ἃς ὀρκιστοῦμε, μὴ τὸν κόσμον εἰς τὸν ὅποιον μᾶς καρτεροῦν, νὰ κάμωμε τὰ σωτήριά τους λόγια.

4. ΕΓΚΩΜΙΟ ΣΤΟΝ ΑΣΤΙΓΚΑ *

(1829)

Ἄν δέν ἐκταλάβαινα ὅτι ἤμποροῦσε νὰ εἶναι πρὸς ὠφέλειάν σας ὁ ἔπαινος τούτου τοῦ ἀνδρὸς θὰ εἰσίγα, φοβούμενος μήπως ὁ γενναῖος ὅπου θάφτομεν δέν δεχθεῖ μὲ εὐχαρίστησιν τὸ στολίδι τοῦ θανάτου καὶ τῆς ζωῆς του. Οἱ λογικοὶ ἄνδρες καὶ οἱ ἀναθρεμμένοι μὲ τὴν μακαρίαν αἰσθησιν τῆς τιμῆς, ἂν πορεύονται μὲ ἀρετὴ εἰς τὸ ἀνθρώπινο ταξίδι, δέν τὸ ἔχουν διὰ καύχημα, ἀλλὰ ὡς ἓνα χρέος, ὅθεν καὶ κρίνουν ἀνάρμοστο ἢ καὶ ὑποπτόν τὸν στέφανον, ὅπου ἡ καλὴ γνώμη τῶν ἀνθρώπων θιγέσθαι νὰ θέσῃ εἰς τὸ μνημεῖον των. Οἱ ἔπαινοι ὅμως καὶ οἱ τιμὲς ὅπου τοὺς γίνονται ἤμποροῦν νὰ προξενήσουν κέρδος εἰς τοὺς ζωντανούς. Ἐρμηνεύοντας ὁ λόγος μὲ ποίους τρόπους καὶ ἀρετὴν ἐπέρασεν τὴ ζωὴ τους καὶ τέτοια ἀκούοντας ὁ αἰσθαντικὸς καλοπροαίρετος γίνεται προθυμότερος εἰς ὅμοιον, εὐρίσκει μὲ εὐκολίαν τὰ ἔχνη ὅπου ὀρέγεται, καὶ ὁ κακὸ γνῶμος ἴσως τάχα σωφρονισθεῖ καὶ ἐντρεπόμενος ἀηδιάσει τὰ ἄτυχα ἔργα. Ἄς μᾶς συμπαθήσει λοιπὸν ὁ καλὸς ἄνδρας ἂν βάνομε λόγο εἰς τὸ θάνατόν του, καὶ καθὼς ζωντανὸς ὠφέλησε τὴν Ἑλλάδα, ἃς εἶναι τώρα τὸ θέλημά του νὰ τὴν βοηθήσει καὶ ἀποθαμμένος. Παντέχω, ὅτι ἀπὸ ἑπτὰ χρόνους κι ἐδῶ ὅπου ἐγνωρίσατε ἐτοῦτον τὸν ἄνδρα, ἡ ζωὴ του μορφώνει μιὰν εὐμορφὴ εἰκόνα τῆς ἀρετῆς καὶ βάλατε προσοχὴ ἂν εἰς τὰ λόγια μου ταιριάζουν οἱ ἀποδείξεις.

Ποῖα δικαιολογήματα, ποῖα σκέψη ἐπαραινέτωσε τοῦτον τὸν ἄνδρα ν' ἀφήσει τὴν ἐλεύθερην πατρίδα του, καὶ ἀπὸ τῆς Ἀτλαντικῆς ἀκροθαλασσιᾶς νὰ ἔλθαι σύντροφος εἰς τοὺς κινδύνους τῶν ἀρμάτων σας καὶ ν' ἀφήσει τὰ κόκκαλά του νὰ θαφτοῦν χωριστὰ ἀπὸ τοὺς προγόνους του; Βούλομαι, ὦ Ἕλληνες, νὰ ἀναλύσω μὲ ἀκρίβεια τὰς προαίρεσεις αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, γιατί μοῦ φαίνεται ὅτι ἡ καρδία τῶν ἐναρέτων ἀνδρῶν εἶναι ὡς ἓνας τόπος ἱερὸς, εἰς τὸν ὅποιον δέν δύναται νὰ ἐμπεῖ τινὰς δίχως εὐχαρίστηση καὶ νὰ μὴν ἔβγει μὲ ἀγαθότερη γνώμη.

Δέν εἶναι μονάχα πατρίδα τοῦ ἀνθρώπου ὁ στενὸς τόπος εἰς τὸν ὅποιον ἐγεννηθήκαμε, ἀλλὰ ὅλη ἡ γῆ, τὴν ὁποίαν περιαγκαλιάζει.¹ ὁ εὐμορφος αἰθέρας. Τὰ βουνά, τὰ ποτάμια, ἡ ἀκοίμητη βροντὴ τοῦ πελάγους καὶ οἱ πρόληψες τῆς ἀμάθειας, δυνατότερες ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ στοιχεῖα, χωρίζουν καὶ διαμοιράζουν τὴν ἀνθρωπότητα. Οἱ σπουδασμένοι ὅμως εὐκόλως παρατηροῦν, ὅτι, καθὼς ὅμοιο εἶναι τὸ λογικὸ τῶν ἀνθρώπων, ἓνας εἶναι ὁ νόμος, μία ἡ φυλὴ, καὶ συμβαίνει αὐτῇ ἡ στεριά, ἡ ὁποία κατοικιέται ἀπὸ ἡμᾶς νὰ εἶναι μιὰ μεγάλη πολιτεία, τῆς ὁποίας ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ εἴμεθα πολῖται.

Πῶς δύνονται τὰ ὕλικά ἐμπόδια τῆς φύσεως νὰ φράζουν τὴν διάβασιν τοῦ νοῦς καὶ νὰ μὴν αἰσθανθεῖ τὸ πνεῦμα τὴν συγγένειαν, ὅπου ἔχει μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου; Πῶς δύνονται

* Αὐτόγραφον τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, ἀχρονολόγητο καὶ μὲ τὴν σημείωσιν τοῦ ἴδιου «Elogio del Capitán Astings Comandante del vapor griego», φφ. 12 (29 × 19) τσακισμένα στῆ μέσῃ καὶ γραμμένα στῆς δύο πλευρὰς τοῦ χαρτιοῦ. Ὁ λόγος αὐτός τοῦ Τερτσέτη πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ μᾶς στὸ περ. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία» 54 (1950), σσ. 675-680. Βλ. καὶ τὸ εἰσαγωγικὸν σημείωμα στὴν ἀνακοίνωσή μας «Ἐργογραφικὰ Γ'. Τερτσέτη», «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα», τόμος Β' (1952), σ. 11.

1. Ἔχει γραμμένο καὶ: περιλαμβάνει.

τὰ βαρβαρικά εἰδωλα τῆς ἀμάθειας νὰ μὴ φανοῦν ἔϋλα, ὥς εἶναι, ἂν θελήσουμε νὰ ὀρεχθοῦμε τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ γευθοῦμε τὴν Σοφία ; Μὲ ποία γνώση λογαριαζόμεθα ξένος ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου, ἐμεῖς ὅπου ἐντέσαμε τόσο γειτόνοι εἰς τούτῃ τῇ μικρῇ σφαίρᾳ τῆς γῆς, ἀσήμεντο μέρος, ἄφαντη στιγμή, ἐμπροσθεν εἰς τὸν ἁπέραντο κόσμος ;

Τὸ ἀνθρώπινο γένος εἶναι ἡ πατρίδα μας καὶ ὅλη ἡ γῆ σκηνὴ τῶν ἔργων μας καὶ ὀλιγοχρόνιοι λημεριαστάδες αὐτῆς τῆς τάχα παντοτινῆς σκηνῆς χρεωστοῦμε ν' ἀφίσουμε πολύτιμη κληρονομιά ἀπὸ εὐμορφες ἐπιστῆμες καὶ ἀπὸ ἔργα δοξασμένα.

Αὐτοὶ ἦσαν οἱ στοχασμοὶ τοῦ ἀνδρὸς ὅπου θάψομε καὶ ἐπόνεσε διὰ τοὺς "Ελλήνας καὶ ἦλθε σύμμαχος τῶν ἀρμάτων σας. Ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἐλευθερία ἐδημηγοροῦσαν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἐκρούαν τὰς θύρας τῶν ἐθνῶν, προσκαλόντας συμβοητοὺς τῶν ἔργων σας. "Οπου ἦτον ναοὶ Σοφίας, ἡ εἰς τὰ ἐνάρετα σπίτια τῶν ἐναρέτων, ὀρέγοντο νὰ κηρύττουν, ἔχοντας ἐμπιστοσύνη εἰς τὸ καλὸ ἀκροατήριον. Ἡχολογοῦσεν ὁ τόπος εἰς τὴν εὐμορφῇ ὁμιλίᾳ τους καὶ ἀναμετροῦντας ἄφηναν εἰς τὰς φρένας ἔχνη βαθείας καὶ πολυκαιρινῆς μελέτης.

Δὲν εἶναι οὕτε ἡ δικαιοσύνη, οὕτε ἡ ἐλευθερία πλάσματα ἀνθρώπινα, διαβατικά, ὥσάν βασιλαιο τῆς γῆς, ἀλλὰ ἀναρχα εἶναι ἡ γέννησί τους καὶ παντοτινὴ, νοῦς καὶ θεότητες, ἐπιστήμη καὶ λατρεῖα σοφῶν ἀνδρῶν καὶ ἡρώων. Σεβάσμιοι καὶ θαυμάσιοι ἦταν οἱ ἀγῶνες σας, ὧ "Ελλήνες, μέγας ὁ κίνδυνος, ἐκρούατε τύραννον σκῆπτρο, τοῦ ὁποῦ ὁ τρόμος εἶναι ἀκόμα μαρτυρημένος ἀπὸ τὰς τιμῆς, ποὺ κατὰ διαδοχὴ τοῦ προσφέρονται ἀπὸ τοὺς θρόνους τῆς Εὐρώπης, καὶ ὅπου μόλις κλείει χρόνου ἑκατοντάδα, ἔταν ἐφοβέριζε Μητρόπολη μεγάλης Αὐτοκρατορίας.

Ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ πολιτευμένη Ἀμερικὴ ἐστήθησαν εἰς τὸ ἀμφιθέατρο παρατηρώντας τὴν ἐκουστὴν Ἑλλάδα καὶ φυλλοκάρδι δὲν ἔμεινε ἀτάραχο καὶ κάθε νοῦς ἐσκέφτηκε τὸ κέρδος τῶν τέκνων τῆς, καὶ ὅσοι ἦταν ἐνάρετοι πολεμικοὶ τὰ χέρια τους ἔτρεξαν στὴ φύχτα τῶν σπαθιῶν τους, καὶ ἦλθαν βοηθώντας σας εἰς τὰς θακρύνχαρας μάχας. Ἴσως εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀρτας μὲ τὸν καιρὸ νὰ ὀσηκωθοῦν μνημεῖα διὰ τοὺς φιλέλληνας ὅπου ἀγωνίσθησαν καὶ ἀπέθαναν. Ἀλλὰ αὐτὰ δὲν θὰ εἶναι μνημεῖα εἰς τιμὴν ἐδικήν μας, ἡ τῶν φονευμένων, ὅσο εὖας θρίαμβος τῆς προχώρεσης τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς καλογνωμίας τοῦ αἵωνος ποὺ ζοῦμε.

Χαρεῖτε, ὧ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων, διότι ἂν εὐτυχισμένο ᾖ ἄτυχον μέλλει νᾶναι τὸ τέλος σας, ἀπολαύσατε, ὥς τώρα, τὸ ἐντελέστερον καύχημα. Διὰ σᾶς ἠχολόγησε ἡ εὐχὴ τῶν ἐναρέτων καὶ ἐχύθηκε τὸ αἷμα τῶν ἀνδρείων. Καὶ ἓνας ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ὁ "Αστιγκ, τὸν ὁποῖον ἐμεῖς τώρα ἀποχαιρετᾶμε νεκρόν, ἔχι δι' ἄλλο, ἀλλὰ διατί, θέλοντας ν' ἀποχτήσῃ χώρα Ἑλληνικὴ ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ ἐφονεύθηκε. Ὁ ἐρχομὸς του μᾶς εἶχε μνηύσει τὴν ἀρετὴν του, ὁ θάνατος ἐπίσημα τὴν ἐπικύρωσε.

Πόση ἐμπιστοσύνη ὁ ἐνάρετος εἶχε τάξει εἰς τὰ λαμπρά του φρονήματα θὰ φανερώνηται ἀπὸ τὴν ἀφοβία του εἰς τοὺς πολέμους. Οἱ κίνδυνοι δὲν τὸν τῦρχν ποτὲ νὰ συλλογιέται διὰ τὴν ζωὴν του, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπόληψιν τῆς ἀνδρείας του. Πολύτιμος ἄνθρωπος, ὧ "Ελλήνες, ἐτίμησε μὲ τὸ αἷμα του τὴν πατρίδα μας. Ἡ καλὴ του καρδιά τὸν εἶχε κάμει φιλόανθρωπον, τὸ ὀρθὸν του λογικὸν εἶδε τὸ ἀθάνατον κάλλος τῆς δικαιοσύνης, ἡ μεγαλοψυχία του ὀρέχθηκε θαυμάσιον ἔργον, τὴν ἐλευθερίαν ἐνὸς ἔθνους, καὶ ἡ ἀνδρεία του ἐκυνήγησε τὸ πρᾶγμα ὥς τὰ ὅρια τῆς ζωῆς, ἐκεῖ ὅπου τὸ κορμὶ ἀγκαλιάζεται μὲ τὸ χάρο !

Χαίρου, ὧ Ἀγγλίκ, διατί αὐτὸς ἐγεννήθηκε εἰς τὰ ἐλεύθερα ἀκρογιάλια σου, ἡ δόξα ἀπὸ τίμα ἀνδραγαθήματα ἰσودυναμεῖ τὸ μεγαλεῖον διὰ τὰ περίσσια καράβια, τοὺς δυνατοὺς συμμάχους καὶ τὸν ἄπειρον θησαυρό.

Σέβου, ὧ Ἀγγλίκ, ὅσα τέκνα σου λάχουν ἀγαθὰ, γιὰτὶ καὶ ἄλλα τέκνα ἀνάστησες, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἄμποτε, διὰ τὴν τιμὴν σου, νὰ μὴν ἤθελε γραφθοῦν ποτὲ εἰς τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς. Σύγχρονος μὲ τὸν "Αστιγκ ἦτον ἐκεῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον ἄλλο ἀγαθὸν δὲν εὕρισκε ὁ συλλογισμὸς πᾶρξ τὸ δίκαιον ἔργον τοῦ ἰδίου του φονικοῦ. Οὔτε χέρια πλέον μολεμένα ἀπὸ κακία εὕρισκοντο εἰς τὸν κόσμον, οὔτε καρδιὰ πλέον μολεμένη νὰ λαβώσουν. Ἡ σφαγὴ του ἐστάθηκε ἓνας καλὸς ἀρραβώνας μεταξὺ ἀτιμὰ χέρια καὶ ἀτιμότερα σπλάγχχνα. Ἄμποτες ἡ ἀκοή του νὰ δέχεται ὅσα ἀνάθεμα τοῦ λαλεῖ ὁ κόσμος ἡ κάνε νὰ αἰσθάνηται ὅσες εὐλογίας καὶ παράπονα ἠχολόγησαν εἰς τὸν τάφον τοῦ γληγοροθάνατου διαδόχου του.

Δὲν ἐστάθη παράκαιρο, ἂν ὁ λόγος, σχεδὸν ἀκόλαστος, ἀνάφερε τὸ ἐντροπιασμένο ὄνομα τοῦ Καστελρί, διὰτὶ μάλιστα ταιριάζει εἰς τὰς σημαντικὰς περιστάσεις, καθὼς ὑμνίζονται οἱ καλοὶ καὶ ἀναθεματίζονται οἱ κακοί, καὶ τῆς ἴδιας ἀρετῆς ἀναδίνουν λαμπρότερα τὰ κάλλη, ἀναβάνοντας τὴν σκοτεινὴν κκία.

Συγχαίρομαι, ὥστόσο, ὦ Ἕλληνες, μὲ ἐσᾶς, συγχαίρομαι μὲ ὅσας ψυχὰς Ἑλλήνων κρούουν τὰς θύρας τῆς ζωῆς, διὰτὶ ἀποκτήσαμεν ἓνα μεγαλοπρεπῆ θησαυρόν. Γνωρίζετε ποῖον. Τὸ μνημεῖον τοῦτου τοῦ ἀνδρός. Ὅχι ὅτι θὰ μᾶς μείνουν τὰ κόκκαλά του, τὰ ὅποια εἰς δύο τρεῖς χρόνους διάστημα δὲν θᾶναι ἀνόμοια ἀπὸ τὸ χῶμα ποὺ θὰ τὰ γευθεῖ, ἀλλὰ διὰτὶ πάνου εἰς τοῦτα τὰ λιθάρια αἰωνίως θὰ κάθεται ἡ εἰκόνα τῆς ψυχῆς του, ὁρμήνεια καὶ διδασχὴ εἰς ὅσους θὰ σκέπτονται, βιβλίον ἀνοιχτὸ σὺν ὁ κόσμος, ἀγῆραγο στολίδι τῆς Ἑλευθερίας μας.

Ὡ Ἀστικ, ὅσο ἡ πατρίδα μας καὶ ὁ ἐπίλοιπος κόσμος θὰ ἀνιθρέφουν ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων θὰ προσχτυποῦν οἱ καρδιές καὶ ὅσο τὸ ἄοικον κύμα θὰ δέρνει τὸ ἐπιτύμβιόν σου ἀκρογιάλι, ἐσύ θὰ πανηγυρίζῃς ἀπὸ ἄδολα χεῖλη, ὁ ταξιδιώτης μέρα καὶ νύχτα θὰ σταματᾷ τὸ κράβι χαιρετώντας τὸ μνημεῖον σου.

Θάφτοντας τὸ κορμί σου, δὲν θάφτικε τὰς ἀρετὰς σου, οἱ ὁποῖες θᾶναι φανούσιμες, ἀπείραχτες ἀπὸ τὸν καιρὸν, ποὺ μεταλλάζει τὰς μορφὰς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς.

Ὡ μακάριε, καὶ τέτοιος πρέπει νὰ ὁμολογιέσαι, ἐπειδὴ καὶ εἰς τὸν εὐμορφο ἀγῶνα τῆς τιμῆς ἀπέθανες, δέξου τὴν φωνὴν τῶν Ἑλλήνων, ἄκουσε ἀπὸ ποῖα λόγια ἠχολογᾷ ἡ πέτρα τοῦ τάφου σου. Σοῦ τάζομαι, ὅσο εἶναι τῆς δυνάμεις μας νὰ μορφοῦνουμε μὲ τὰ ἔθνη μας τὴν εἰκόνα τῆς ψυχῆς σου. φιλεπιστήμονες, φιλοκίνδυνοι, ἀγάπη νὰ δίδουμε εἰς τὰ ἔθνη, ἀγάπη νὰ παίρνομε, καὶ τυραννικά σκῆπτρα νὰ μὴ μολύνουν ποτὲ τὸ χῶμα τῆς ταφῆς σου, τὸ ὅπου ἡμεῖς τῶρα ἐλεύθεροι ἄνδρες πατοῦμε.

Βαύλομαι, ὦ Ἕλληνες, νὰ εἰπῶ μίαν ἀλήθεια, καὶ παρακαλῶ νὰ μὴ τὸ πάρει βάρος ἡ φιλοτιμία σας, διὰτὶ τόσο εὐμορφη εἶναι ἡ ἀλήθεια, ὅπου τὸ χειρότερον ἀμάρτημα εἶναι νὰ γίνεσθαι κανεῖς ἄπιστος εἰς τέτοιον κάλλη. Ἀπὸ ὅσους πολεμικοὺς ἀνθρώπους ἡμεῖς ἐλάβαμε, οἱ ὁποῖοι εἶναι ζωντανοὶ ἢ πεθαιμένοι, στεριανοὶ ἢ τοῦ πελάγους, καὶ τῶν ὁποίων μακαρίζομε τὰ ἀνδραγαθήματα εἰς τραγούδι ἢ εἰς χορόν, νομίζω, ὅτι εἶναι κατώτεροι ἀπὸ τοῦτον τὸν ἄνδρα. Δὲν ἠμποροῦμε νὰ ἀρνηθῶμε, ὅτι παλαιὴ ἀνάγκη μᾶς ἐβίαζε νὰ κινδυνεύσουμε τὸν τιμημένο ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας. Ἡ πατρίδα μας εἶχε τὴν ἀτιμωτᾶτη ὀνομασία καὶ τὴν ἄχαρη ὑπόληψη τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ πόσα πάθῃ βαραίνουν μίαν αἰχμάλωτη φυλὴν τὰ διηγοῦνται πλατύτερα οἱ παλαιότεροι. Ὁ γονεὺς δὲν ὀρίζεται τὰ τέκνα ποὺ ἐγέννησε καὶ τὸ δένδρον ποὺ ἐφύτευσε, καὶ ξεῦρομε ὅτι ὅχι μιὰ φορὰ τὰ στήθη τῶν προγόνων μας ἐχρησίμευσαν ξεφαντωτικὸν σημάδι εἰς τὰ μολύβια τοῦ Τυράννου.

Ἀγκαλιάζοντες τὰ πολεμικὰ κίνδυνα ἐγευόμεθα καὶ τὴν ἐντελεστέρα ἡδονὴν (καθὼς μερικοὶ τὴν ὁμολογοῦν) τὴν ἐγδίχηση.

Ἐξ ἐναντίας, αὐτὸς οὔτε εἶχε λάβει ποτὲ ὀχτροπάθεια, οὔτε ἐφοβεῖτο ζημίαν ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἀσίας, ποὺ ἐκυριεύσαν τὰ πατριὰ μας χῶματα, καὶ οὔτε πάλι βλάβη καμμία ὑποπτεύετο ἀπὸ τὴν πατρίδα του, διὰ νὰ γυρεύει εἰς ἀλλοτρινὴν φυλὴν ἐλεύθερον ζῆσιν, διὰτὶ μάλιστα [ἐν] εἰς τὴν περιβόητην Ἀγγλίαν ὑπερέτης βασιλέως ἢ βασιλέως ἤθελε τοῦ ἐγγίξει τὰ ἀνθρώπινα πρὸνοια, δεκατρία μιλιοῦνια ὁμογενεῖς του ἤθελον ἐντυθεῖν τὸ ἄδικόν του.

Διαλαλοῦν, ὅχι παλαιὰς ἱστορίας, ὅτι αἶμα βασιλικὸν ἐχύθηκε μέσα εἰς τὴν Μητρόπολιν τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ νόμου, ὅταν ἀπρὸς ὅλην βασιλικὴν καταπάτησε τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου.

Ἐρχομαι τῶρα εἰς ἐκεῖνον ὁποῦ ξετιμάει τῶν ἀνθρώπων τὰ ἔργα, λέγω τὴν ἐλευθεροπροαίρεσιν, ἡ ὁποία ὅσο ὑψώνει τὸν βαθμὸν τῶν καταρθωμάτων, τόσο ἡ ἀνάγκη κατεβάζει τὴν τιμὴν τους. Δικαίως λοιπὸν ἐκεῖνος πρέπει νὰ φηρίζεται γενναϊότατος. Ἡμπορώντας νὰ ζῇσι ἡσυχῇ, ἐλεύθερῃ καὶ ἡδονικῇ ζωῇ, ἐπροτίμησε διὰ ἄκραν τοῦ ἀρετῆς (ἡ ὁποία ἴσως εὐκολότερα μιμνέται παρὰ ποὺ νὰ λέγεται) ἐπροτίμησε τὰ κίνδυνα καὶ τὸν θάνατον εἰς τὸν ὁποῖον κείτεται.

Ἀκούω, ὦ Ἕλληνες, μίαν φωνὴν καὶ μακρόθεν ἔρχεται ἀπὸ τὰ ἀκρινὰ κορφοβούνια, ἀπὸ τὰς ὑστερὰς ἀκροθαλασσιὰς τῆς Ἑλλάδας καὶ ὡς διαβαίνει τοὺς τόπους, ὁποὺ ἐχάθησαν ἢ ἐνίκησαν οἱ δοξασμένοι Ἕλληνες, πληθαίνει ἡ βοή τους, καὶ ἀνεγδήγηται ἠχολογᾷ, φθάνοντας κοντὰ στὰ θνητὰ ἀπομεινάρια τοῦτου τοῦ ἀνδρός, καὶ εἶναι ἡ φωνὴ τῆς πατρίδος. Ὅχι, δὲν παραπονιέται, ἂν ἐψη-

φίσαμε ἐτοῦτον τὸν ἄνδρα γενναϊότερον ἀπὸ τὰ μεγαλόφυχα τέκνα τῆς, ἀλλὰ παραπονιέται διὰ μερικοὺς "Ἑλληνας, τῶν ὁποίων τὰ ἀνελεύθερα φρονήματα τῆς φοβερύζου πάλε φύρα. Δὲν θέλει σιγήσω, ἐκεῖνο, ὅπου μὴ λέγοντάς το, εἶναι βεβαιότητα ἢ ὑποψία, ὅτι κινδυνεύομε. Σώζονται μερικοὶ ἀπὸ ἡμᾶς, τῶν ὁποίων ἡ νυχτοήμερη ὑπόθεσις εἶναι νὰ γυρεύουν μισθοὺς πηλαγοὺς ἢ νέους, ἄλλοι ποὺ ξαπλώνονται νὰ φέρουν ξένες διοικήσεις. Ἄλλοι πλέον ἀδιάντροποι ποὺ παραπονιοῦνται διὰ τὸν ἐχθρὸν ποὺ ἔχασαν, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ αἰσθημάτων μέρος πορεύεται διὰ ἀκκία. μέρος μὲ σπλάγχχνα βαμμένα. Καὶ πρὸς τοὺς πρώτους λέγω τ' ἀκόλουθα :

Διατί, ὦ "Ἑλληνας, δὲν προκόβει ὁ νοῦς σας, νὰ καταλάβετε, ὅτι οἱ πόλεμοι ποὺ ἐκάματε δὲν εἶναι μισθωτοὶ πόλεμοι βασιλέως, ἀλλὰ διὰ τὴν πατρίδα σας, ἡ ὁποία σᾶς ἀνάστησε καὶ θ' ἀναθρέψει τὰ τέκνα σας καὶ ὅπου 'ναι θαυμαστότερη, ἀπ' ὅτι ἄλλη πατρίδα καυχιέται ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχει ; Δὲν βλέπετε, ποὺ δὲν ἔχει πλάγι γερὺ ἀπὸ τὰς λαβωματιῆς τοῦ πολέμου ; διατί τὴν βαρύνεται ἄκοπα διὰ πλεωμῆς ; Ὁ εὐμορφότερος μισθός, ὅπου ἀπολαύσετε, εἶναι ἡ ἐλευθερία σας. Δὲν τὸ καταλαβαίνετε, ὅπου δὲν βλέπετε, οὔτε δεξιὰ σας, οὔτε ζερβιά σας Τοῦρκον ἄνδρα ; Ποῦ ἄλλοῦ τὸν βλέπετε, πάρεξ ὅταν τοῦ κινδυνεύετε τὴν ζωὴν ; Δὲν αἰσθάνεσθε τὴν σημερινὴν ἡμέραν εἰς τὴν ὁποίαν πανηγυρίζομε μὲ ἐντάφιος τιμὲς ἕνα φονέα τῶν Ἀγαρηνῶν ; Θέλετε μισθοὺς, σύρτε τριγύρω σας. Εἶναι ξένα βασίλεια, ξένες αὐτοκρατορίαι, σύρτε, μισθώσθε τὰ χέρια σας. Ὡ "Ἑλληνας, διατί μοιάζετε τὰ λαλούμενα, ποὺ βγάνουν ὠραία φωνή ; Οἱ ἄνθρωποι τὴν αἰσθάνονται, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ἴδια δὲν κατέχουν τὸ λάλημά τους. Καὶ ἐσεῖς, τῶν ὁποίων ὁ ἐντροπιασμένος ἀγῶνας εἶναι νὰ φέρετε ξένους, τόσο ἄπρυχτοι εἰσθε νὰ μὴν γνωρίζετε, ὅτι ὅσον δεχτὲς εἶναι οἱ καλῶσύνες ξένων φιλελλήνων ἀνδρῶν, τόσο ὑποπτη μέλλει νὰ εἶναι ἡ πολυκαιρινὴ προστασία ξένης Κυριότητος ; Ἡ τάχα φιλοσοφεῖτε νὰ κάμετε δοκιμὴ εἰς τὰ χώματα τῆς πατρίδος σας καὶ δὲν προβλέπετε ὅτι, ἀφοῦ χάσετε τὴν ἐλευθερίαν, δὲν σᾶς μένει ἄλλο τι νὰ χάσετε καὶ δὲν τὴν ξανακερδίζετε ; Ἡ σᾶς φαίνεται λίγος τὸ αἷμα, ποὺ ἐχύθηκα διὰ νὰ τὴν ἀπολαύσετε ἀπὸ τὸν Ἀγαρηνόν ; Τέλος πάντων ἐμεῖς ἐμπήκαμε εἰς τοὺς φόβους, εἰς τὰ σπαθιά, εἰς τὰς φωτιὰς, διὰ νὰ μείνομε "Ἑλληνας ὁ νόμος νὰ εἶναι ἴσια γιὰ ὅλους, ἡ ἀρετὴ νὰ δίδει τιμὲς, ὅχι ἡ φιλοπροσωπία, ὅχι βέβαια νὰ σκλαβωθοῦμε ἀπὸ τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ νὰ τὰ ὁμοιάσομε. Ἄς ἐντραποῦμε τὰς θυσίας μας, τὸ αἷμα τῶν Ἑλλήνων ποὺ ἐστοίχισεν τὴν ἐλευθερίαν μας, τὸ μνῆμα τούτου τοῦ ἀνδρός, κι ἄς μὴν παραλογάει ὁ νοῦς μας διὰ ξένα βασίλεια, καὶ νὰ προδώσουμε τὴ σημαία ὅπου μᾶς ἐστάθη καλὸς σύντροφος εἰς ἡμέρας καλὰς καὶ ἀχαμνὰς. Θυμηθῆτε ὅλοι οἱ "Ἑλληνας, ὅτι οὔτε τύραννος, οὔτε βασιλιάς δύναται νὰ μᾶς φθεῖρει τὸ αὐτεξούσιο νὰ ἀπεθάνουμε μὲ ἀρετὴ εἰς τὰ λείψανα τῆς πατρίδος μας.

Στρέφω τώρα τὸ λόγο πρὸς ἐσᾶς, κούφιας κάρης, ποὺ ὀρέγεσθε τὸν Τοῦρκο. Τί τάχα τοῦ ζηλεύετε ; Τὰ τραγούδια, τοὺς χορούς, ἢ τὰς ἀπάτας ποὺ τοῦ ἐκάνετε ; Τὰ πρῶτα δὲν θὰ σᾶς λείψουν, καὶ τὰ γελάσματα τί τιμὴ ἔχουν καὶ δὲν καταγίνεσθε νὰ μελετᾶτε, ὅτι ξεγυμνωμένο σπαθί ἀπὸ φτενὴ κλωστή ἄσκοπα ἐκινδύνευε εἰς τὸ κεφάλι τοῦ καθενός, ἢ νέος ἂν ἦταν, ἢ νέος, ἢ ἀνήλικος, ἢ γέροντας, σπουδασμένος ἢ ἀμαθής.

Σκεφθῆτε τί ὑπόληψη πρέπει νὰ ἔχετε εἰς τὸν ἑαυτό σας, ὅχι ὡς πολῖτες τῆς Ἑλλάδας ἀλλὰ ὡς ἄνθρωποι, καὶ ἡ ἀσυλλογισιὰ σας θὰ σᾶς φανεῖ πλάνη ἐλσεινή. Ἀλλὰ εἰς ἐκείνους, τῶν ὁποίων τὰ βαμμένα σπλάγχχνα διώχνουν ἐλπίδα μετανόιας, τί νὰ εἰπῶ σύντομα λόγια ; Εἶναι πύργοι, εἶναι φυλακὲς νὰ σᾶς κλείσουν, εἶναι σπαθιά νὰ σᾶς κόψουν. Τὰ χέρια ποὺ ἐτιμῆθησαν, πολεμώντας ξένους ἐχθροὺς δὲν ἀτιμιοῦνται φονεύοντας ἐντόπιους κακοποιούς. Ἀφοῦ ἔχετε καρδιά δούλου ἀνθρώπου, ἄς σᾶς φοβερύσω κᾶνε μὲ ἐκεῖνο ποὺ δὲν κυριεύει τὸν ἐλεύθερον ἄνδρα, ἀλλὰ τὸν σκλάβον, τὸν φόβον.

Καταλαβαίνω, ὦ "Ἑλληνας, κι ἐγώ, ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι ἄγριος διδάσκαλος καὶ οἱ κακοπάθειαι κάνουν ἄψιγ καὶ ἀνυπόμονη τὴν καρδιά, καὶ πολλὰ λόγια πέφτουν ἀπὸ τὰ χεῖλη μας, τὰ ὅποια δὲν προέρχονται ἀπὸ κακὴ γνώμη, ἀλλὰ ἀπὸ ἀσυλλόγιστη ὁρμή. Ξετυλιέται ὅμως ἔμπροσθέν μας ἕνα εἰρηνεμένο μελλόμενον, καὶ μὲ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν, ποὺ ἐκυνηγίσσαμε μὲ τόσους κινδύνους, ἄς ἡμερώσει ὁ νοῦς σας, καὶ διώξετε ἀπὸ τὰ χεῖλη σας καὶ τὰ ἀθέλητα ἄτυχα λόγια. Μὲ τὰς ἀνάπαυσις τῆς εἰρήνης μὴν πλανοθεῖτε, θαρρώντας ὅτι παύουν οἱ κόποι σας. Ὅχι κατώτερος ἀγῶνας ἀρχίζει, ὁ ἀγῶνας ἀσκήσεως ἀρετῆς. Δὲν εἶναι παρὲς εἰς τὰς δεσποτικὰς διοικήσεις, ποὺ οἱ κακίαι τῶν ὑπηκόων εἶναι ἀδιάφορες διὰ τὸ κράτος. Ἀλλὰ εἰς τὰς ἐλεύθερας κυβερνήσεις ἡ ἀμέ-

λεια εἰς τὰ ἁμαρτήματα τοῦ πολέμου γέγονται θανατερὰ καὶ ὀλέθρια διὰ τὴν πατρίδα. Ὁ κόσμος δὲν ἀκαρτερεῖ, ὦ Ἕλληνες, ἀπὸ ἐσᾶς νὰ μιμηθῆτε τοὺς προγόνους σας, ἀλλὰ νὰ τοὺς διαβῆτε εἰς τὸ ἄμεμπτο φρόνημα καὶ εἰς τὴν ἀμίαντη δόξα. Ἐντελής ἐπιστήμη νὰ σᾶς διδάξει τὰ συμφέροντα τῆς Κυβερνήσεως καὶ τὴν τέχνη νὰ κοινολογᾷτε εἰς τοὺς πολλοὺς τὰ σωτήρια φρονήματα. θυμούμενοι ποία πατρίδα ἔχετε, νὰ τὴν ἀγαπᾶτε μὲ καρδίαν καὶ ἡ τόλμη σας νὰ ἀγρυπνεῖ διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς, σὺν νὰ ἐξουσίατε εἰς παραμονὴν πολέμου καὶ νὰ ἀγναντεύατε ἀπὸ τὰ κάστρα σας καὶ ἀπὸ τὰς χῶρας σας τσαντήρια ἐχθρικοῦ στρατεύματος.

Ἐνα σημαντικὸ δρᾶμα μέλλει νὰ παρῃσιασθεῖ εἰς τὴν Ἑλλάδα, λέγω ἡ Ἐθνικὴ σας Συνέλευσις καὶ εἰς αὐτὴν ὡς φιλοτιμηθεῖ κάθε Ἕλληνας νὰ δείξει τὴν ἀρετὴν του. Τὸ δένδρον ποὺ θὰ φυτεύσετε θὰ ἱσικιάσει πολλὴν Ἑλλάδα καὶ ἄπειρες μετερχόμενος γενεές.

Μερικοὶ εἰς αὐτὴν τὴν συνέλευσιν θὰ σᾶς δειλιάσουν ἴσως τὸ πνεῦμα διὰ τὸν ὁμογενῆ, ποὺ κρατεῖ τὸ τιμὸν τῆς Κυβερνήσεως. Μὴν ὑποπτευθῆτε, ὦ Ἕλληνες, τόσο αὐτὸν ποὺ ἔχει ὑπόληψιν νὰ χάσει, ὅσον αὐτοὺς ὅπου θὰ ἔλθουν ἔμπροσθέν σας μὲ πλαστὰς εὐμορφίας. Ὁ Ἕλληνας, ὁ ἄνδρας, ποὺ μᾶς κυβερνάει τοὺς χρόνους ὅπου ἔζησε δὲν θὰ ζήσει, ἐννοῶ μ' αὐτὸ ὅτι εἶναι προχωρημένος εἰς τὴν ἡλικίαν, ποὺ ὀρέγεται τιμὴ καὶ ὄχι κέρδος, ἀγάπη καὶ ὄχι φόβος. Ἀναστημένος εἰς τὰ βιβλία τῆς ἐπιστήμης, εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος, γνωρίζει ὅτι ἡ κυριότερη δόξα καὶ ἀθανασία τῶν ἀνθρώπων εἶναι νὰ εὐτυχίσουν ἔθνη καὶ μὲ ἐλεύθερους νόμους νὰ τὰ στερεώσουν. Οἱ αἰῶνες ἐχώνευσαν τὰς νίκας τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Καίσαρος, ἀλλ' ἡ σοφία τοῦ Νομοθέτη τῆς Σπάρτης ζεῖ ἀγήραγη καὶ ὑποπτευόμεθα ἀκόμη σὺν ἡ Πυθίᾳ, ἂν ὁ Λυκούργος ἐστάθη θεὸς ἢ ἄνθρωπος. Ἐγὼ δέομαι μάλιστα, ὅτι ποτὲ εἰς τὸν ὁμογενῆ ποὺ μᾶς κυβερνάει, νὰ μὴ δώσουμε ἀφορμὴ νὰ ξεφωνίσαι τὴν εὐχὴ τοῦ Ἀριστείδου, ὅταν ἔφευγε τὴν Ἀθήναν ἢ νὰ ἀφιερῶσαι εἰς τὸν καιρὸν, σὺν κείνῳ ὁ ἄλλος Ἀθηναῖος, τὴν κρίσιν τῶν ἔργων του, ἀλλὰ νέος Τιμολέωντας εἰς τὰ ὕστερα γηρατειά του, συντροφεύοντας τὸ ἀμάξι του τὰ τέκνα τῶν Ἑλληνίδων Μητέρων, νὰ ἔρχεται διαλαλιώντας εἰς τὰς Συνέλευσεις τῶν ἐλευθέρων ἀνδρῶν τὰ σωτήρια τῆς γνώμης του.

Μοῦ φαίνεται, ὦ Ἕλληνες, ὅτι ὅσα εἶπαμε μᾶς εἶναι ὠφέλιμα καὶ ἀρκετὰ ἐπανηγυρίσαμε τὴν μνήμην τοῦ Ἀστυγ. Ἀμποτες οἱ μεταγενέστεροί σας νὰ ἀξιωθοῦν (ἂν εὐτυχέστερο μελλάμενο δὲν ἀπλώσει εἰς ὅλην τὴν πλάσιν, καθὼς μερικοὶ σοφοὶ προλέγουσιν), ἀμποτες οἱ μεταγενέστεροί σας νὰ ἀξιωθοῦν σὺν αὐτῷ τὸν ἄνδρα, νὰ φέρουν εἰς ξένες στεριάς, εἰς βασανισμένους λαοὺς, τὴν προκοπὴν τους καὶ τὴν ἀνδρείαν τους καὶ νὰ κερδίζουν παρόμοιες τιμὰς καὶ τὸ ἄδολον δάκρυον, ποὺ χύνομε εἰς τὸν τάφον τούτου τοῦ Ἡρώος.

5. ΛΟΓΟΣ ΣΕ ΝΕΟΥΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ *

(1831)

Ὅταν εἰς μίαν δημηγορίαν πρὸς τοὺς συμπατριώτας του, ἔλεγε ὁ εὐγλωττος Περικλῆς, ὅτι ἂν ἐνὸς ἔθνους φανευθοῦν οἱ νέοι εἰς τοὺς πολέμους, ὁμοιάζει αὐτὸ τὸ ἔθνος ὡς ἐνιαυτός, τοῦ ὁποίου θὰ λείψει ἡ ἂνοιξη, ὅταν τοιοῦτης λογῆς ἐκέρυττε ὁ παλαιὸς Ἀθηναῖος, βέβαια ἤθελε νὰ ὁμολογήσει, ὅτι τὰ ὅσα ἀγαθὰ προξενεῖ εἰς τὸ ἔτος ἡ ἂνοιξη, τὰ αὐτὰ συντελεῖ καὶ εἰς ἓνα κράτος ἡ ἀγαθὴ σας ἡλικία, ὦ νέοι. Καί, παρακαλῶ, βάλετε προσοχή, ὅτι εἰς τὴν ἂνοιξιν τὰ πάντα ζωογονιοῦνται. Ἄνθη γ' μίζουσιν τὰ βουνὰ καὶ οἱ κάμποι, καὶ αὐτὰ τὰ ἄνθη δὲν γηράσκουν. Ἄνθη εἰς τὰ κλαδί, ὅπου τὰ χαίρεται, ἄλλα ποτισμένα ἀπὸ τὰς δροσιὰς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἀναστημέναι μὲ τὰ φέγγη τῆς ἀνατολῆς, συμπληροῦν καρπὸν καὶ προσφέρουσιν ἀρεστὴ ζωοτροφία εἰς τὰς πολυάριθμες φυλὰς τῶν ἀνθρώπων. Δίκαιον, λοιπόν, μοῦ φαίνεται, ὅτι καθὼς πανηγυρίζομε τὴν πρωτομηνίαν τῆς ἀνοίξεως καὶ μὲ τὰ νεοφανῆ λουλούδια, μὲ τὰ πρωτόβολα ἀστάχια τῶν χωρ-

* Αὐτόγραφον τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, ἀτυπὸ καὶ ἀχρονολόγητον, φφ. 14, γραμμένα διπλευρὰ (30 x 24). Ὁ λόγος αὐτὸς πρωτοδημοσιεύθηκε στὴν ἐργασία μας «Γεωργίου Τερτσέτη Ἀνέκδοτοι Λόγοι», «Διεθνὴ Βιβλία», Ἀθήνα 1969, σσ. 63-76. Τὸ αὐτόγραφον τοῦ Τερτσέτη στέλλεται στὸ ἀρχεῖόν μας.

φιῶν, στολίζομε καὶ τὰ δώματα τῶν ἀγίων καὶ τὰς κατοικίας τῶν ὀνητῶν, καὶ ὅλη ἡ πολιτεία πνέει χαρὰ καὶ εὐωδίας, ὁμοίως παιριάζει νὰ ὑπερευφραίνονται καὶ τὰ ἔθνη συντηρόντας τὴν γλῶρῃ καὶ ἀμίαντῃ ἡλικίαν τῶν νέων, ἡ ὁποία προχωρώντας μὲ τὰς ἡμέρας εἰς τὰ τέλεια μέτρα τοῦ ἀνδρός, θὰ ἀποδώσει τοὺς σωτήριους καρπούς τῆς μαθήσεως, τῆς γενναιότητος καὶ παντὸς εἶδους ἀρετῆς. Νομίζω ἀκόμη ἔτι, ἂν αὐτὴν τὴν ἀγαλλίασιν πρέπει κοινῶς νὰ τὴν αἰσθάνωνται τὰ ἔθνη πρὸς τοὺς νέους, ἡ Ἑλληνικὴ φιλοτιμία πρέπει ἐξαιρέτως ἃ φιλοφρονεῖ πρὸς ἐσᾶς, ἐπειδὴ εἰς τοὺς νέους, ὅπου τώρα εἴσθε, ἀναπαύεται ἡ πατρίδα ἔπειτα ἀπὸ πολυκαιρινὰ δυστηχήματα. Καὶ ἐσεῖς προβαίνετε εἰς τὸ ἔθνος σας ὡς ἓνα φῶς, τὸ ὁποῖο θὰ φωτίσει τὰ παλαιὰ σκοτάδια, προβαίνετε ὡς ἀρχὴ μιᾶς περιόδου μακκρίων αἰώνων. Ὡς νέοι, σεῖς χαίρεσθε τὰ προοίμια τῆς ζωῆς σας, πλὴν θὰ σᾶς πάρει καὶ ὁ χειμῶνας τῆς ἡλικίας. Τὰ δένδρα μαδιούνται τὸ φθινόπωρο ἀπὸ τὰ φύλλα τους, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον θὰ φορέσουν πάλι τὸ γλῶρὸ κάλλος τῆς νεότητος. Ὁ ἄνθρωπος δὲν χαίρειται πολλὰς φορές τὴν νεότητά του καὶ μὲ τὸ ἀδύνατο γῆρας παύει καὶ ἡ πνοή. Εἰς ἄλλα ὄντα ὅμως, ὅμοια μὲ ἐσᾶς, θὰ παραδώσετε τὴν λαμπάδα τῆς ζωῆς καὶ τὴν χάριν τοῦ νοός. Ἡ γῆ ἀδιάκουπα καταλύει τὰ σώματα τῶν ἡρώων, τῶν φιλοσόφων, τῶν ὀραίων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀλλὰ τὸ ἔθνος μένει ἀθάνατο. Ἡ πολυτιμὴ δόξα σας ὅμως, ὧ τέκνα τῶν Ἑλλήνων, ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν πρὸς ἐσᾶς πρέπει νὰ ἔχει θαυμάσια φιλότητα τὸ ἔθνος, εἶναι ὅτι μὲ ἐσᾶς τώρα ἀρχίζει ἡ ζωὴ καὶ ἡ σοφία τοῦ ἔθνους σας. Καὶ δὲν ὁμοιάζει μὲ ἐσᾶς ἡ φετεινὴ ἢ ἡ περσινὴ ἀνοιξὶς τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ἐκείνη ἢ ἀνοιξὶς ὅταν ἡ ὑπερήφανη γῆ ἀνθίσει τὰ πρῶτα λουλούδια, τὰ ὁποῖα ἐστόλισαν τὸν θάλαμον τῶν ἐνδόξων προπατέρων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἀποβλέποντας, ὧ τέκνα τῶν Ἑλλήνων, εἰς αὐτὸ τὸ καύχημά σας ἢ τὴν ἀγαθὴν τύχην, ἐπιμελήθη ἡ Κυβέρνησις καὶ σᾶς οἰκοδόμησε διδασκαλεῖα καὶ σᾶς ἐπρόβλεψε ἀπὸ φροντιστὰς τῆς καλλιέργειας τοῦ νοός σας καὶ τώρα θέλει νὰ συγκρατανέουσι εἰς τὸ ζήτημά μου ἡ Κυβέρνησις] ¹ νὰ σᾶς παραδώσω καὶ ἐγὼ τὴν Γεωγραφίαν καὶ τῆς Λατινικῆς γλώσσας τὰ στοιχεῖα. Καὶ ὅσο μὲν διὰ τὴν Γεωγραφίαν, αὐτὴ καὶ ἡ Χρονολογία εἶναι τὰ δύο ὅμματα τῆς Ἱστορίας. Ἡ ὁποία Ἱστορία, ἐκθέτοντας τὰ συμβάντα τῆς ὀρατῆς σκηνῆς τοῦ καιροῦ καὶ τῆς κινήσεως, προσφέρει παντοτινὴ νοουθεσίαν εἰς τὴν σκέψιν τῶν ἀνθρώπων. Ὅσοι δὲ διὰ τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν, σᾶς λέγω ποτὲ μὴν ἐλπίζετε νὰ ἀπολαύσετε τὴν ποθητὴν ἐντέλειαν τῆς πνευματικῆς σας ἀνατροφῆς, ἂν μέινετε ἄγευτοι ἀπὸ τὴν σοφίαν, ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τοῦ χαρακτῆρος, ἀπὸ τὴν ἀσύγκριτη χάρις τοῦ λόγου τῶν Λατίνων συγγραφέων. Σοφοὶ μαθηταί, σοφῶν διδασκάλων, τῶν προπατέρων μας, οἱ Λατῖνοι. Ἀρριβαίως οἱ μαθηταί καὶ οἱ διδάσκαλοι, μὲ ἄπειρα κάλλη φωτίζονται. Καὶ εὐτυχὴς ὁ φιλόμουσος νέος, ὁ ὁποῖος κάμει αἶμα του καὶ σάρκα τοὺς θαυμαστοὺς συγγραφεῖς τῶν δύο θαυμαστῶν ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ μὲ ποίαν καρδίαν πλησιάζω ἐγὼ εἰς ἐκτέλεσιν αὐτῆς τῆς ἱερᾶς ὑπηρεσίας; Ἐγὼ, ὅστις αἰσθάνομαι πολὺ κατώτερος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐναρέτους διδασκάλους σας. Πόθεν λοιπὸν ἡ τόλμη μου καὶ ποῦ τὸ θάρρος μου; Ἀκούσετε, ἐπειδὴ βούλομαι μὲ ἀκρίβειαν νὰ σᾶς λαλήσω.

Μόλις ἀρχίσατε νὰ γεύεσθε τὸν κόσμον, ἰδοὺ τὰ Ἑλληνικὰ συμβάντα, μέγας ἀγῶνας τῆς πατρίδος σας. Θαυμαστὸ θέαμα καὶ ἀκρόαμα τῆς ἐπίλοιπης γῆς. Ἐνα δέκατο τοῦ αἰῶνος φεύγει καὶ εἰς τὰ παλαιὰ χῶματα τῶν Ἑλλήνων ἦλθον εἰς συμπλοκὴ καὶ συγκρούονται οἱ μαῖρες ἀπείρων αἰώνων. Πῶς, λοιπὸν, ἐσεῖς, γεννήματα καὶ ἀναστήματα μιᾶς τόσον φοβερῆς ἐποχῆς, δὲν ἀπολαύσετε καὶ μίαν γνῶσιν ἀνωτέραν τῆς ἡλικίας σας, καὶ ἂν χαίρεσθε αὐτὴν τὴν πρῶτην γνῶσιν, τάχα τὸ πρῶτο σας σφοδρὸ αἶσθημα δὲν εἶναι ἡ φιλομάθεια; Οἱ ἀρετές, τὰ ἀμαρτήματα τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς σας, τὰ δακρύχαρα ἀποτελέσματα τῆς ἀσυμφωνίας μας, σᾶς διδάσκουν νὰ εἴσθε φιλομαθεῖς. Τότε ἡ πατρίδα σας θὰ χαρῇ ἡμέρα καλωσύνης, ὅταν ἐσεῖς φθάσετε, διὰ μέσου τῆς φιλομαθείας, νὰ γενῆτε ἡμεροὶ σύμβουλοι ὁμονοίας καὶ σοφῇ θεραπείᾳ τῶν παθῶν, καὶ ἁμεμπτῇ εἰκόνα ἀρετῆς.

Ἀφοῦ λοιπὸν ἐβεβαιώθηκα ἔτι εἴσθε φιλομαθεῖς ὀρέχθηκα νὰ συμβάλλω εἰς τὴν πνευματικὴν σας ἀνατροφὴν καὶ ἐθάρρυνσα τὸν ἑαυτὸν μου, παρομοιάζοντας τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας. Τὸ εἶδος μάλιστα τῆς μελέτης μας δέχεται θαυμασίως τὴν παρομοίωσιν, ὡς ἐκεῖνα τὰ μαρμαρένια ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα εἰς τοὺς δρόμους τῆς Ἰουρώπης σημειώνουν τὴν ὁδοιπορίαν εἰς τοὺς διαβάτες ἢ ὡς

1. Στὴν πρώτη ἐκδοσὴ μας εἶχμε διαβάσει λαθεμένα : ὁ κ. Κόμης.

παραθαλάσσιον φέγγος, τὸ ὁποῖο διδάσκει τὴν ἀκινδυνότερη θάλασσοπλοῖαν εἰς τὸν ἀκούρητο ναύ-
την. Τὴν ὀλίγην παιδείαν μου θὰ τὴν ἐκπληρεῖ ἡ πολλὴ σας φιλομαθεία. Καὶ ἐγὼ δὲν θὰ σᾶς
σημειώσω εἰμὴ τὰ στοιχεῖα τῶν πραγμάτων. Πλὴν ἡ ἄοκνη φροντίδα μου θὰ εἶναι νὰ σᾶς προ-
βάλλω πάντοτε τὰς βεβαίας προόδους τὸν ὕστερο καλλωπισμὸν τῆς ἐπιστήμης. Καί, τῇ ἀληθείᾳ,
εἰς ὅποιανδήποτε τέχνην ἢ πνευματικὴν μελέτην πρέπει τινὰς νὰ ἀρπάζει τοὺς ὕστερους ἀγαθοὺς λο-
γισμούς, διὰ νὰ μὴν γίνεται ἄνθρωπος ἀλλότριος τῆς ἐποχῆς του καὶ νὰ μὴν πισωδρομίζει τὴν μά-
θησιν τοῦ αἰῶνος του.

Μὴν τὸ πάρετε, ὦ νέοι, εἰς βάρος ἂν θελήσωμε νὰ ἐξυδεύσωμε καὶ κανένα λόγον περισσότε-
ρον ἀναλύοντας τὰ αἷτια τῆς φιλομαθείας σας. Βέβαια θὰ ξαναθυμηθῆτε ὅσα πολλές φορές μόνοι
σας ἐσκέφθητε, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀδιάφορη, ἔστω ὠφέλιμη, ἡ συχνὴ μελέτη τοῦ καλοῦ. Ὁ λόγος
ἀνοίγει περισσότερον τὸ κάλλος μιᾶς ιδέας, τὴν σχέσιν τῆς μετ' ἄλλας ιδέας. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν
ὠφέλειαν τοῦ λόγου ἀπόβλεπε ὁ Ἀθηναῖος ἐκεῖνος, μετ' τὴν ψυχὴν ἄλλου πολυδάκρυτου ἥρωος, τοῦ
ὁποίου τὸ αἶμα πλάγια ἀπὸ τῆς θερμότητος δὲν ἐκαταλάγιασε ἀκόμῃ. Σᾶς ὁμνῶ ὅτι ἀπὸ παρό-
μοια ἀνδραγαθήματα, ἄλλα χώματα, ἄλλης φυλῆς ἄνθρωποι δὲν ἐδοξάσθησαν. Καὶ ὅς ἔχομε θάρ-
ρος καὶ ὅς ἀγαποῦμε ὑπέρμετρα τὴν πατρίδα μας, ὅχι μητρίδα, ἀλλὰ φιλότεκνη γεννήτρια πά-
σης ὠραιότητος. Ἀπὸ ἀμίαντο κάλλος φέγγουν οἱ πρόγονοί μας τοῦ Περσικοῦ πολέμου, καὶ ἡ γῆ
ὅπου τοὺς ἀνάστησε, γίνεται θρόνος τῆς ἁρμονίας καὶ ναὸς τῆς ἀνδρείας καὶ ὠραῖο περιβόλι τῆς
ἀθάνατης φιλοσοφίας. Ὡς ξένοι, ὅπου ἀράζετε τὸν Πειραιᾶ, ὡς Ἕλληνες, ὅπου ἀνηφορίζετε, νὰ
εὐλαβηθῆτε τὴν πολεμικὴν παρθένα. Πόσον χαίρεσθε βλέποντας τὴν Ἀθήναν νὰ ἀναγεννιέται πλέον
ὠραία μέσα ἀπὸ τὰς Μηδικὰς φλόγας καὶ ὁ Παρθενώνας νὰ φυλάττει αἰχμάλωτες τὰς λόγχας τῆς
Ἀσιατικῆς νεότητος καὶ τὸν θρόνον τοῦ Βασιλέως. Μία ὠραία ζωγραφιὰ στολίζει τὴν πολιτείαν
αὐτοῦ Μαραθῶνιος στρατηγὸς καὶ οἱ σύντροφοί του». Ποῦ εἶναι τὸ μάρμαρον, τὸ ὁποῖο ἔφεραν συνο-
δεῖά τους οἱ Πέρσες, διὰ νὰ τὸ στήσουν μνημεῖον τῇ νίκῃ καὶ ὅπου ἀγαλματοποιὸς Ἀθηναῖος
τοῦ ἔδωκε τὸ εἶδος καὶ τὴν ἀυστηρὴν ὠραιότητα τῆς Νεμέσεως, τῆς θεᾶς ἡ ὁποία δὲν ἡμέρωσε
τὰ ἄγρια σπλάγγνα φανεύοντας τὰς φυλὰς τῆς Ἀσίας, εἰμὴ ὅταν ὁ Κίμωνας, ἀγαθοῦ πατρὸς μεγα-
λοπρεπέστερο τέκνον, ἐμήνυσε ἀπὸ τὸν Εὐρυμέδοντα εἰς τὸν μέγα Βασιλέα, εἰς τὰ Ἐκβάτανα, τὰ
ὅρια τῆς Περσικῆς Βασιλείας καὶ εἰς ποῖα θάλασσα νὰ ταξιδεύουν τὰ Βασιλικά τὰ πλοῖα.

Νέουν μετέπειτα οἱ μεῖρες νὰ δώσουν τὰ σκῆπτρα τοῦ παντὸς εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅταν ὁ
νέος τῆς Μακεδονίας ἔστησε τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς παραποταμῖες τοῦ Ὑ-
δάσπης. Ἀλλ' ὅμοιος ὁ νέος μετ' τὸν ἥρωα, τοῦ ὁποίου ἐστεφάνωσε τὸν τάφον εἰς τὸν Ἑλλήσποντον,
ἐνταφιάζεσθαι καὶ ὁ Μακεδονίτης ἀπὸ τοὺς συντρόφους του εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του, εἰς τὰ
νικημένα χώματα. Ἐσπέριος λαὸς, ἀποικία ὅμως τῆς παλαιᾶς Ἀρκαδίας, προβαίνει βασιλεύοντας
τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ κόσμου καὶ τοὺς Μακεδόνας καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ ἂν ἔλειψε ἀπὸ τὴν
πατρίδα μας τὸ κύρος τῆς κοσμικῆς βασιλείας, ἀπείραχτη τῆς ἔμεινε ἡ ἡγεμονία τοῦ νοῦς. Ὁραία
καὶ πολυάριθμη συνοδεία οἱ φιλόσοφοί τῆς, οἱ ποιητὲς τῆς, οἱ ἱστορικοὶ τῆς, τῆς σώζουν τὸ σκῆ-
πτρον τῆς Σοφίας. Καὶ βέβαια τὸ θεῖον ἐσυνέργησε ὥστε εἰς τὰ ἄμεμπτα συγγράμματα τῶν ἀγα-
θῶν ἀνδρῶν νὰ μέινει ἡ Ἑλληνικὴ Σοφία, διὰ νὰ φωτισθοῦν μετ' τὸν καιρὸν χίλιες στεριᾶς χίλιοι
λαοὶ περασμένοι καὶ ἐρχόμενοι. Καὶ μὲν φαίεται ὅτι ἂν τινὰς ἤθελε προβάλλει εἰς τὴν πατρίδα
μας, ὅτι μέλλοντας νὰ χάσει μὴ ἀπὸ τὰς δύο βασιλεῖς, ποῖα ἐπροτιμοῦσε νὰ φυλάξει. νομίζω, ὅτι
ἤθελε προτιμήσει τὴν ἡγεμονίαν τοῦ νοῦς, πλέον ἐνδοξήν καὶ πλέον ποθητὴν ἀπὸ ἄλλην Βασιλείαν
ὅσον εἶναι πλέον τίμιον νὰ κυρεῖται τίς τοὺς ἀνθρώπους μετ' τὴν χάριν τοῦ λογικοῦ παρὰ μετ' ὕλην
δύναμιν καὶ ἡ σοφία εἶναι τὴν αἰώνιον, ἐνῶ ὑποκείμενη εἰς γηράματα καὶ εἰς θάνατον εἶναι ἡ κο-
σμικὴ Βασιλεία. Τὰ πλούτη καὶ οἱ ἀνθρώπινες δόξαι, ἡ δύναμις καὶ τὸ κάλλος μαραίνονται καὶ
χάνονται, ἀλλ' ἡ Σοφία, ὠραία, ὡς ὠραίας μητὴρ εὐμορφῆς θυγατέρα, εἶναι καὶ ἀθάνατη. Πότε
ἀποθνήσκει ἡ Σοφία, ὅπου καὶ μετ' τὴν συντελείαν τοῦ αἰῶνος μένει ἀζήμιωτη εἰς τὸν ἀφανισμόν τῆς
ὕλης καὶ φεύγει ἀπὸ τὰ φθαρτὰ ἀπομεινάρια τῆς πλάσεως καὶ κάθεται καὶ χαίρεται εἰς τὰς φρέ-
νας τοῦ Ὑψίστου;

Τῶν θαυμαστῶν Ἑλλήνων, ὦ νέοι, ἐσεῖς εἰσθε ἀπόγονοι. Ἀλλὰ καθὼς ἐλόγγασαν οἱ σπορίες
σας καὶ ἄγρια βοτάνια ἐβασίλευσαν εἰς τὰ εὐωδισμένα λουλούδια, ὁμοίως καὶ ὁ νοῦς μας ἀγρί-
ευσε μέσα εἰς θανάσιμην ἀμάθειαν καὶ πρόληψιν καὶ δειλίαν. Τὸ χάσμα, ὅπου μᾶς χωρίζει ἀπὸ τὰς
δοξασιμὰς ἐποχὰς τῶν προγόνων μας, μεστὸν εἶναι ἀπὸ δουλοσύνην καὶ κακατυχίας καὶ βαρβαρότητα.

Ἄλλ' ἐσεῖς καλότευχοι, οἱ ὅποιοι εἰς τὰ ἁθῶα παιδικὰ σας ἀκλύσατε νὰ ἡχολογήσῃ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, τῆς ὁποίας ἡ δόξα ποτὲ δὲν θὰ σβῇσει. Κλαίουں μητέρες τὰ τέκνα τους καὶ ἀδελφές τ' ἀδελφία καὶ δειλὰ κοράσια τοὺς γονεῖς, ἐπειδὴ πολὺς φόνος ἔφθειρε πολλὰ νιάτα ἀνδρῶν ἢ εἰς τὰς περιβόητες νυχτομαχίες ἢ ὅταν τὰ φιλοκίνδυνα παλληκάρια ἐπροτιμοῦσαν πόλεμο καθάριας ἡμέρας. Καὶ μὲ φωνὴν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐδιδάχθησαν ἀπὸ τὰ βιβλία, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ αἰσθαντικὰ φυλλοκάρδια τους, ἔλεγαν ὅτι δὲν θέλουν πόλεμο διὰ νύχτος, διὰ νὰ μὴ κλέψουν τὴν νίκη. Οἱ καιροί, τὸ ἔθνος καὶ ὁ θάνατος, ἄχαρη παρηγορία τῆς λύπης, θὰ ἡμερώσουν τὸ παράπονο τῶν ὀρφανῶν, ἀλλὰ οἱ νεώτερες γενεές πανηγυρίζουν χορεύοντας γύρω εἰς τὰ πολλὰ μνήματα τῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν φίλων, πανηγυρίζουν πίνοντας τὸ ποτήρι τῆς Ἐλευθερίας. Δόξα νὰ ἔχουν τὰ πρῶτα μολύβια, ὅπου ἐμήνυσαν τὸν Ἑθνικὸν τὸν Ἀγῶνα ! Ποῦ εἶχαμε κατα τῆσαι εἰς τὸν καιρὸν τῆς αἰχμαλωσίας. Ἐδοκιμάσαμε τὸ ἐλπεινότερο ἀπὸ ὅλα τὰ δυστυχήματα, τὴν λησιμονίαν τῶν προγόνων μας. Ποῖο ἄλλο εἶδος ἀτυχίας εἶναι πλέον βαρὺ εἰς τοὺς ζωντανούς, εἰμὴ ὅταν χάσουν αἰσθησθῇ ἄλλων ἀνθρώπων καιροῦ καὶ πραγμάτων ; Ἄν εἰς τὰς Θερμοπύλας ἤθελε σώζ-ται ὁ παλαιὸς Ἐπιτάχιος, τὸ τέκνο τῆς αἰχμαλώτης Ἑλλάδος δὲν εἶχε τόση τέχνη νὰ τὸ διαβάσῃ ἢ καὶ ἂν τὸ διάβαζε, ἄγνωστη θὰ τοῦ ἦταν ἡ φυλὴ τῶν ἀνδρῶν, ἀσήμεντος ὁ ἡρωϊσμός. Καὶ ὁ πολίτης τῆς Ἀττικῆς ἀγνοοῦσε ὅτι μιὰ φορά οἱ πρόγονοί του εἰς τὴν θάλασσα τῆς Σαλαμῖνος ἐμπόδισαν νὰ μὴν δύνῃ ὁ ἥλιος τῆς Δικαιοσύνης καὶ, μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἔρχεται δίκαιος συμπερασμός, ὅτι, ἂν ὁ Πέρσης ἐκέρδιζε τὴν ναυμαχίαν, τὰ σκοτάδια τῆς Ἀσιατικῆς βαρβαρότητος θὰ ἐβράδιαζαν διὰ πολλοὺς αἰῶνας τὸν κόσμον. Ὡ, νὰ ἦταν δυνατὸ ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ καιροῦ νὰ σβένναμε τὰς ἡμέρας τῆς αἰχμαλωσίας μας. Ἄς εἴμεθα ὅμως πλέον σκαπτικοὶ καὶ θέλει εἴμεθα πλέον δίκαιοι. Καὶ ἂς μὴ θελήσουμε νὰ ὁμοιάσουμε τοὺς ἄνδρας μιᾶς βόρειας φυλῆς, οἱ ὅποιοι, μόνις φθάσουν εἰς τοὺς μεσοῦς χρόνους τῆς νεότητος, ραπίζουσιν τὸ πρόσωπο τῶν μητέρων, διὰ καύχημα τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας. Ἄς μὴν ὀνειδίζομε καὶ ἡμεῖς τὴν αἰσθαντικὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία καὶ εἰς τὰ βάσανα τῆς αἰχμαλωσίας ἐφυλάξε πρέπια στολίδια. Εἰς τὴν αἰχμαλώτην Ἑλλάδα ἀνασταίνονται οἱ φιλοκίνδυνοι ἄνδρες, ἐκαῖνοι τῶν ὁποίων τόσο ἦταν τὸ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς, ὥστε ἔθεταν σῆμα τοῦ ἐθνικοῦ πολέμου τὸ τέλος τῆς πλάσεως, τραγουδώντας ὅτι ὅσο χιονίζουν τὰ βουνὰ νὰ μὴν προσκυνήσουν ἄλλόφυλα σκιή-πτρα. Καὶ εἰς τὴν Ρούμελη εἶναι ἓνα κορφοβούνι, τὸ ὁποῖον καλοῦν τὰ γείτονα μέρη Ζάλογγο. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ ἐχόρευσαν γυναῖκες Ἑλληνίδες, διὰ νὰ ξεφύγουν ἀτιμία καὶ δουλοσύνη. Γύρω-γύρω εἰς τὰς ποδῆς τοῦ βουνοῦ μισοπνέουν κοράσια, γερόντισσες, νήπια τέκνα, νήπια, τὰ ὁποῖα ὁ βράχος ἐγέννησε καὶ ὁ βράχος τὰ θάφτει. Ποῦς εἶδε ἢ ἔκουσε θεϊότερον χορὸν ; Μόνον μὲ αὐτὸν παραβάλλω τὸν χορὸν, ὅπου ἔκχαμαν ἔοι καὶ γέροντες εἰς τὸ Αἰδορίκι, οἱ νέοι καὶ οἱ γέροντες ποὺ ἐγλύτωσαν ἀπὸ τὴν νύχτα τοῦ Μισολογγιοῦ. Καὶ χορεύουν, χορεύουν, διὰ νὰ ἡμερώσουν τὴν λύπην τους διὰ τὸν ἀφανισμὸν τῶν συντρόφων καὶ νὰ θαρρεῦσουν τὴν πατρίδα, ὅτι πάλε, σπάνιοι καὶ ἂν ἔμειναν, θὰ κινδυνεύσουν τὴν ζωὴν τους διὰ τὴν σωτηρίαν της. Καὶ τὴν κινδύνευσαν, ὅταν εἰς ὀλίγους μῆνες ἔπειτα ἡ πολὺ ματ γῆ τῶν Ἀθηνῶν ἤπιε τὸ αἷμα τῶν ἡρώων. Ἀλλὰ θέλω νὰ εἰπῶ καὶ ἓνα τί μεγαλύτερον. Εἰς τὴν αἰχμαλώτην Ἑλλάδα χρεωστοῦμε τὴν σημερινὴν ἐλευθερίαν μας καὶ ἀκροασθῆτε. Ἀπὸ τὰ ἔκκρα τοῦ Ἰνδικοῦ πελάγου πολέμια φυλὴ ἔρχεται καὶ κυριεύει τὰ μιὰ φορά ἑλληνικὰ χώματα, καὶ τὰ ἄλογα τῆς Ἀραπίας ἡχολογοῦν τὸ καλὶνι τους εἰς τὰ μνήματα τῶν ἡρώων καὶ τῶν σοφῶν. Τότε οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἐκαίοντο εἰς τὰ σκοτάδια τῆς ἀμαθείας. Μόνον ὀλίγο φῶς ἔφεγγε ἀπὸ ἀτελῆ μελέτη τῶν παλαιῶν συγγραφέων. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀχτίς ἐγένεε πολὺ φῶς, ὅταν ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἡ κακότυχῃ γενεὰ τῶν Ἑλλήνων, φεύγοντας τὴν αἰχμαλώτην πατρίδα, ἐπῆγε καὶ ἐφιλοδώρησε τοὺς λαοὺς τῆς Ἑσπερίας ἀπὸ τὸ μόνον ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον δὲν τὴν ὑστέρησε ὁ ἐχθρός, τὴν παιδείαν τοῦ νοῦς. Naί, μὲ ἐκαίνους τοὺς φυγάδας ἐταξίδευε ἡ μέλλουσα πολύτιμη χρηστοθήθεια τῶν Εὐρωπαίων. Ἐπειδὴ διὰ ὅσον καὶ ἂν ἡ ἀμαρτωλὴ βασιλεία τῶν Αὐτοκρατόρων μας εἶχε βαρβαρίσει τὸν Ἕλληνα, ἐσώζοντο ὅμως πάντοτε διάφοροι Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι ἀφιερώνοντο εἰς τὴν λατρείαν τῆς προγονικῆς ἀρετῆς καὶ σοφίας καὶ εἶναι αὐτοί, ὅπου τότε ἐφιλοδώρησαν τοὺς δυτικὰς λαοὺς ἀπὸ τὴν θαυμαστὴν γλώσσαν καὶ τὰ ὡραῖα συγγράμματα τῶν προπατόρων. Καὶ οἱ λαοὶ τῆς Ἑσπερίας ἐδέχθησαν καὶ ἐτίμησαν τὸ καλὸ φίλευμα καὶ ἐνθουσιάζθησαν, καὶ ὅχι μόνον ἐνθουσιάζθησαν εἰς τὸ κάλλος, εἰς τὴν ὡραιότητα τοῦ λόγου τῶν συγγραφέων, ἀλλ' εἰς τὸ εἶδος τῆς παλαιᾶς κοινωνίας, εἰς τὸν χαρακτῆρα τῆς παλαιᾶς ἀρετῆς. Τί σέβας εἶχε ἐκεῖ ἡ ἡ ἐποχὴ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, ὅταν ἓνας βασιλέας ἐπροτιμοῦσε ἓνα παλαιόν

χειρόγραφον ἀντίς διὰ μίαν ἐπαρχίαν ἦ ἔταν εἰς τὴν καλόβουλη Φλωρεντία ὁ Δημάρχου ἀρχηγὸς ἐόρτασε μὲ παιγνίδια τὴν μνήμη τοῦ Πλάτωνος. Βαθεῖα ἀναπνέει εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς Εὐρώπης τὸ αἷμα ὁποῦ τότε ἐποτίσθη καὶ εἶναι ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ αἵματος, ὁποῦ τώρα αἰσθάνθηκαν φιλοφροσύνη καὶ τὴν συγγένειάν τους μὲ ἡμᾶς καὶ ἦλθαν εἰς βοήθειαν τῶν ἀγώνων μας βασιλεῖς καὶ λαοί ! Εἰς τὰ δεινὰ τῆς ἀλχμάλωτης Ἑλλάδος χρεωστοῦμε τὰ φιλόξενα αἶτια τῆς συνθήκης τῶν Ὁ Τουλίου, ἡ ὁποία ἐστάθη ρίζα καὶ ἀνάστησε γλήγορο κλαδί. Καὶ τὸ κλαδί ἔδωσε γλήγορο καὶ μεστὸ καρπὸν. Ὡς νέοι, ἐκεῖνο ὁποῦ θέλω νὰ εἰπῶ τὸ ἐννοεῖτε. Ἦτον εἰς τὴν ὥρα, ἔπαυ οἱ Ἕλληνας στένομε τὰ τραπέζια τοῦ γεύματος, ἔταν ἡ θαλασσινὴ Πελοπόννησος καὶ τὰ Νησιά τοῦ Ἰονίου ἀκουσαν ἠχολογὴ πολέμου. Μία θάλασσα γύρω-γύρω τὴν περιζώνουν στεριᾶς καὶ ἀπὸ ἑνὸς μέρους χάσκει. Μέσα εἰς αὐτὸ τὸ στεφάνι μάχονται, μὲ ἀκρίμνητη φωτιά, πολυάριθμα πλοῖα. Δὲν χαροκοποῦν βασιλικὴ γέννηση, δὲν εἶναι εἰκόνησμα πολέμου, ἀλλὰ πόλεμος. Τὰ μεγάλα καράβια καίονται μὲ τὰ μεγάλα, τὰ μικρὰ μὲ τὰ μικρὰ. Ὡς ἄνδρες, διατὶ μολύνετε μὲ ἀνόσια ἔργα τὴν ἱερὴν πλάσιν τοῦ κόσμου ; Πόθεν εἰς τὰ ἀνθρώπινα σπλάγχνα ἡ ἀνήμερη μάνητα τοῦ πολέμου καὶ ἡ δίψα τοῦ αἵματος ; Ἢ ἀμάθεια καὶ οἱ πρόληψες τοῦ νοῦς καὶ ἡ φθορὰ τῆς καρδίας γεννοῦν τὴν δακρύχαρτη διχόνοια καὶ τὰς ἀδικίας καὶ τὸν πόλεμο. Ὁ νικητὴς σπέρνει ἀλάτι εἰς τὰς πολυανθρωπότατες πολιτείας ἡ ζεύγει βόας καὶ τὸ ἄροτρο ἐμποδιέται εἰς τὰ νεοθάνατα λείψανα. Ποία γνώσις δύνανται νὰ θεραπεύσει τὴν ἐλκεσινὴ μοῖρα τῆς ἀνθρωπότητος, ποία θεὰ νὰ ἡμερώσει τὰ ἄγρια φρένα καὶ τὰ ἀνήμερα σπλάγχνα ; Εἶναι μία θεὰ παρηγορήτρια τῶν ἀνθρώπων δυστυχημάτων καὶ τῆς ὁποίας τὸ κάλλος, ἂν ἡμποροῦσε τινὰς νὰ ἰδεῖ ὀφθαλμοφανῶς θὰ ὁμνύετο ὅτι ποτὲ κοράσιο θνητῆς μητέρας δὲν ἐκαυχῆθη παρόμοια ὡραιότητα καὶ μόλις θὰ τὴν ἐβλεπε ἀδιάκοπος ἔρωτας θὰ τοῦ ἔκρουε τὴν καρδίαν. Ἀλλὰ τὴν καλὴν θεὰ τὰ μάτια τοῦ νοῦς τὴν χαίρονται. Αὐτὴ ἡ θεὰ εἶναι ἡ Σοφία. Καὶ εὐτυχὴς ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος νοστιμευθεῖ τὴν εὐμορφίαν τῆς καὶ τὸν ὁποῖον ἀγαπήσει ἡ θεὰ. Ὡς μακάρια βασιλεύματα τοῦ ἡλίου, τὰ ὁποῖα εἶδατε εἰς τὰ παραθαλάσσια τῆς παλαιᾶς Πύλου, εἶδατε τὴν ἀνάστασιν ἑνὸς ἔθνους, τοῦ ὁποίου ἡ σφοδρὴ μελέτη καὶ ὁ ἀκρίμνητος ἔρωτας θὰ εἶναι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ σοφία. Ἀκούσατε. Ὅταν τὸ ἔργον τῆς Ἐπαναστάσεως ἐμήνυσε εἰς τὸν κόσμον τὴν ἀνδρεία καὶ τὰ φιλελεύθερα αἰσθήματα τῶν νέων Ἑλλήνων, οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης καὶ ἡ πολιτευμένη Ἀμερικὴ ἠχολόγησαν μὲ χαρὰ εἰς τὴν ἀνδραγαθίαν μας καὶ ἔδραμαν βοήθειαν τῶν κινδύνων μας ἀλλὰ οἱ βασιλεῖς ἐκήρυτταν μερικὰς πρόληψες διὰ ἡμᾶς. Ἀλλὰ, τέλος πάντων, ἐκατανγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὴν ἀρετὴν μας νὰ ἐλθοῦν βοηθοὶ ὡφελιμότετοι τῶν ἀγώνων μας. Καὶ εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν τοῦ φθινοπώρου, οἱ Ναύαρχοι τῶν τριῶν Βασιλέων, εἰς τὴν θάλασσαν τῆς Μεσσηνίας, ἐβύθισαν ὅλην τὴν ναυτικὴν δύναμιν τοῦ Ὁθωμανοῦ Ἀυτοκράτορος. Ὡς νέοι, χαρῆτε. Ἄν ἡμεῖς μόνοι τόσα ἐκατορθώσαμε καὶ τόσες φορές ἐφράξαμε μὲ τὴν τόλμην μας τὸν Ἕλλησποντον εἰς τοὺς ἐχθρούς ἢ τοὺς πολεμήσαμε εἰς τὰ ἀνοιχτὰ πέλαγα καὶ ἐκαύσαμε τοὺς ὑπερήφανους Ναύαρχους καὶ εἰς τὰς πρῶτας ἡμέρας τοῦ ἀγώνος μας τὸν ἴδιον Βασιλέα ἐκινδυνεύσαμε εἰς τὸν ὄρον του, εἰς τὴν μητρόπολιν του. Καὶ ὁ Σατράπης τῶν Αἰγυπτίων, ἂν ἡ τύχη μας ἤθελε φανεῖ ὅμοια μὲ τὴν ἀρετὴν μας, θὰ ἀγνάντευε τὸν στόλον του νὰ καίεται εἰς τὸν λιμένα ἀπὸ τὴν νησιώτικη φλόγα. Καὶ καντολογίς ἡμεῖς ἐκάμαμε ὅλην τὴν θαλασσινὴ καὶ στεριανὴν Ἑλλάδα ἕναν τάφον τῶν ἀλλοφύλων καὶ ἐστήσαμε τρόπαια θυμασμοῦ καὶ παντοτινοῦ ἐπαίνου. Ἄν μόνοι ἡμεῖς αὐτὰ ἐκατορθώσαμε διὰ τὴν ἐλευθερίαν μας, πῶς τώρα δὲν θὰ ἀπολαύσουμε καὶ δὲν θὰ χαροῦμε αὐτὴν τὴν ἐλευθερίαν, ἀφοῦ ἔχομε τὴν βοήθειαν τῶν Βασιλέων ; Πῶς, μάλιστα, δὲν πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε, ὅτι μὲ ἐκείνη τὴν περιβόητη νίκη τοῦ Νεοκάστρου ἀναστήθηκε τῷ ὄντι τὸ ἔθνος μας ; Διατὶ τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς ἐκινδυνεύσαμε εἰς τὴν ἀμφίβολη τύχη τοῦ πολέμου, πλέον δὲν τὴν κινδυνεύουμε καὶ ἀπολαύσαμε τὸ ποθεύμενον.

Ἀπὸ τὰ τρόπαια ὅμως τῶν πατέρων σας καὶ ἀδελφῶν καὶ ἀπὸ τὴν φιλοφροσύνη καὶ βοήθειαν τῶν Βασιλέων καὶ τῶν ἔθνων καὶ ἀπὸ τὴν προπατορικὴν μας δόξαν προέρχεται εἰς ἡμᾶς μία βαρυτάτη ἀνάγκη. Μὴν φοβηθῆτε. Ὅσο εἶναι δεινὴ αὐτὴ ἡ ἀνάγκη, τόσο εἶναι καὶ τίμια. Ἴδου ποία εἶναι : Ἢ ὑποχρέωσις εἰς τοὺς Ἕλληνας μιᾶς ἀοκνῆς ἀρετῆς. Τὰ ἀνδραγαθήματα καὶ οἱ θυσίαι τοῦ ἔθνους καὶ οἱ ξένες εὐεργεσίαι σκοπὸν εἶχαν τὴν ἐλευθερίαν μας καὶ νὰ παραδώσωμεν αὐτὴν τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Ἀλλὰ ποίαν ἐλευθερίαν ἡμποροῦμε ἡμεῖς νὰ φυλάξωμε, ποίαν ἐλευθερίαν νὰ παραδώσωμε εἰς τὰ τέκνα μας, δίχως ἀρετὴν ; Μὲ τὴν ὁμόνοιαν, μὲ τὰ φῶτα τῆς παιδείας καὶ μὲ τὴν γενναϊότητα, σώζεται ἡ ἐλευθερία. Ποία ζημία, ποία καταστροφή, ἂν ἀμελή-

σουμε τὰ φιλόξενα ἔργα, πᾶσι αἰώνιο ἀνάθεμα, ἂν δὲν παρὰδώσωμεν τὴν Ἑλευθερίαν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Καὶ ἡ προπατορικὴ μας δόξα μᾶς βιάζει εἰς ἄσκησιν ἀρετῆς. Διὰ ἡμᾶς ἡ καλὰ ἢ κακὰ πάντοτε θὰ ὁμιλεῖ ὁ κόσμος. Τέτοια εἶναι ἡ εὐγενικὴ μας ἀρχή. Καὶ δὲν πρέπει νὰ φιλοτιμηθοῦμε, ὥστε ὁ κόσμος νὰ λαλεῖ πάντοτε τιμίως διὰ τὸ ἔθνος μας ; Ὡς ἀγωνισθοῦμε, μάλιστα, ὥστε καὶ τοὺς προγόνους μας νὰ νικήσουμε εἰς ἀρετὴν καὶ νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἂν ἡμεῖς τοὺς νικήσωμεν ἐκεῖνοι θὰ τὸ χαροῦν, καὶ ἂν ἐκεῖνοι μᾶς νικήσουν, ἡ νίκη τους θὰ τοὺς προξενήσῃ θλίψη. Μὴν ὑποπτευθῆτε ὅτι, ἂν ἔχομε αὐτὰ τὰ φρονήματα, τὸ μέλλον τῆς πατρίδος μας δὲν θὰ εἶναι σωτήριο διὰ ἡμᾶς καὶ ἐνδοξο διὰ ἕλο τὸ ἀνθρώπινο γένος. Εἶναι καύχημα τοῦτου τοῦ ὠραίου μέρους τῆς πλάσεως καὶ οἱ ξένοι τὸ κηρύττουν ὅτι κατ' ἐξουχίαν, αὐτὴ ἡ γῆ τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἐπιδεχτικὴ νὰ μορφώνει ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων ἡ ἀποστολὴ εἰς τὸν κόσμον φαίνεται νὰ εἶναι νὰ ἐρευνῶσιν, μὲ ἔργον ἢ μὲ λόγον, τὰ σωτηριώτερά διὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος ἢ τὰ ἐφουρημένα ἀπὸ ἄλλους ἀτελειοποιήτα νὰ τελειοποιεῖν καὶ νὰ δίδουν ἀριστοὺς νεωτερισμοὺς καὶ παντοτινὴ διδασκαλίαν εἰς τὴν ἐπίλοιπὴν τὴν πλάσιν. Ὡς ἔθνος προβαίνομε ἡμεῖς τώρα εἰς τὴν ἐτακρίαν τῶν σεμνῶν καὶ σοφῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης, μὲ ὅλην τὴν δύναμιν, μὲ ὅλο τὸ κάλλος τῆς νεότητος. Ὡ, πόσον θὰ μᾶς μακαρίσουν οἱ τωρινοὶ καὶ οἱ μεταγενέστεροι, ἂν τὰ ὅσα ἀγαθὰ μᾶς προσφέρει ἡ εὐσυνεχὴ καὶ ἡ πολυτιμὴ ἐποχὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ζοῦμε, τὰ προσαρμόσουμε εἰς τὴν ἐρευνᾶ τῆς ἀληθείας, εἰς τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης.

Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι τὰ δικαιότατα ἔργα εἶναι ὁ πόθος τῆς καρδίας σας. Ὅμως ὁρῶμεν, ὅτι ἡ ἀγαθὴ φωνὴ κανενὸς σοφοῦ ἀνδρὸς νὰ μᾶς ἐρμήνευε ἀλάνθαστα τὴν ἀρετὴν, καὶ ἀπεθυμοῦσα ὅτι ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἔπειτα πολὺς καιρὸς νὰ ἐκύρωσεν τὴν ὑπόληψιν τῆς σοφίας του. Ὡ, νέοι, γειτόνισσα ἔχομε τὰς παλαιὰς Ἀθῆνας καὶ ἡ περίφημη γῆ κλεῖ τὰ ἀγνότατα λείψανα σοφῶν ἀνδρῶν. Ὡ, νὰ ἐζωντάνευσεν, πόσα σοφὰ παραγγέλματα θὰ μᾶς ἔλεγαν ! Ἀλλὰ, τέχα, ἀπόθαναν, δὲν ζοῦν μὲ τοὺς ἀθανάτους εἰς εὐτυχέστερον αἰῶνα ; Μὲ τὸ ἄλλο χῶμα ἐσυντροφεύθη ἐκεῖνος ὁ Ἀθηναῖος, τοῦ ὁποίου εἰς τὰ φυλλοκάρδια, πλεον παρὰ ἄλλου ἀνθρώπου τῆς γῆς, ἦτον χαραγμένη ἡ ἀθανασία καὶ ἡ θεότης ; Φέγγει ἡ ἡμέρα τοῦ θανάτου καὶ γύρω του κάθονται κλαίοντας οἱ μαθηταί του καὶ αὐτὸς τοὺς διδάσκει τὴν θεῖαν πρόνοιαν καὶ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Ἀλλ' ὁ ἀποσπερίτης δὲν ἀγναντεύει ζωντανὸν τὸν διδάσκαλόν του. Μόλις ὁ ἥλιος ἀπαχαιρέτησε τὰς κορυφὰς τοῦ Κιθιρῶνος, τὸ πικρὸ βράδι μαραίνει τὴν ζωὴ τοῦ ἀναμάρτητου γέροντος καὶ ὁ θάνατός του προσοικονίζει τὴν θυσίαν τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ. Ὡ, Ἀθηναῖοι, Ἀθηναῖες, μὴν λυύσετε τὸ λείψανον, ἐπειδὴ ὁ ἀγαθὸς ἐπροεῖδε τὴν ὑπηρεσίαν καὶ διὰ νὰ μὴν σᾶς βαρύνει ἔλουσε ζώντας του τὸ ἀγγελόκρουστο σῶμα. Ὡ μακάριε Κρίτων, ἐστὶ ἀσφάλισες τὰ μάτια τοῦ διδασκάλου σου, ἐκεῖνα τὰ μάτια τὰ ὁποῖα δὲν ἐμισγανοίγοντο ὥς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, εἰς παρόμοιαν ὥραν πρὸς τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ἐστρέφοντο πρὸς τὸ ἀθάνατον φέγγος τῆς ἄλλης ζήσεως. Ναί, ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ φῶς τώρα ἔρχεται καὶ δὲν ἔχει τὸ σῶμα του τὰς ἀνθρώπινες χλωμάδες, ἀλλὰ τὸ καθάριον φέγγος τῶν Ἰλισίων. Καὶ ἀκούω τὰ ὠραῖα χεῖλη νὰ μᾶς ὁμιλοῦν καὶ τέτοια εἶναι τὰ λόγια του :

Ὡ ἀναστήματα καλῆς ἐποχῆς, ὡ εὐωδία ἀστάχια τῆς Ἑλλάδος, ἐγὼ ἔρχομαι ἀπὸ τόπους ὅπου ἡρέγομαι γλήγορα νὰ ἐπιστρέψω, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἄμεμπτα βασίλεια μὲ κρούει ὁ ἔρωτας τῆς παλαιᾶς πατρίδος, μὲ κρούει ὁ πόθος τῆς ἡλικίας σας, ὡ νέοι, ἐκεῖνος ὁ πόθος, ὁποῦ μὲ ἔκαμε μιὰ φορὰ νὰ σταματήσω εἰς τὴν διάβα του, εἰς τὴν Ἀθῆνα, τὸν ὠραῖον νεανίσκον, τὸν ἐγκάρδιόν μου Ξενοφῶντα, ἐρωτώντας τον ποῦ διδάσκονταί τὰ ἀγαθὰ. Καὶ τὸν ἐπῆρα εἰς τὴν συνοδείᾴ μου, συνοδείᾴ νὰ ἀναγνώσουμε τὰ θεῖα αἰσθήματα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὠραίου. Τέκνα τῶν ἀπογόνων, καὶ ἐσᾶς βούλομαι νὰ ἐρωτήσω, πῶς θὰ καλοτυχῆσετε τὴν πατρίδα, πῶς θὰ γευθῆτε τὴν ἀρετὴν. Ἡ-χολογοῦν τὰ ἀμάρταντα βασίλεια, ὅτι χαίρεσθε ἐλεύθεροι ἡμέρας ὃ μακάριοι νέοι, ἐξ αἰτίας τοῦ θρόνου, παρ' ἀπολαύσετε. Καί, μὲ τὴν ἀλήθειαν, ὁ θρόνος, ὅπου κάθονται οἱ ἀρετές, εἶναι ἡ Ἑλευθερία. Ἀλλὰ ποῖες εἶναι αὐτὲς οἱ ἀρετές, ποῦ εἶναι ἡ Σοφία ; Ὡς νύμφη τυλιγμένη τὴν εὐμορφίαν τῆς, μὲ ὠραιολέντητη σκέπη, οὕτως καὶ εἰς τὸν ἀνθρώπον κείπεται ἀγαθὸς νοῦς καὶ φιλοκαλία, καὶ καθὼς ὅταν παρμερήσῃ τὴν σκέπη καὶ φανεῖ ἡ εὐμορφία τῆς καὶ χαροῦν οἱ γονεῖς, ὁ γαμπρὸς καὶ οἱ φίλοι, ὁμοίως καὶ ὅταν ἄσκηται μελέτη καὶ θεοσέβεια προβάλλουν εἰς τὸ φανερὸ τὰ θεῖα αἰσθήματα, μακαρίζονται λαοὶ καὶ βασιλεῖς. Λαβάσετε λοιπὸν, ὡ νέοι, εἰς τὰ σπλάγχνα σας, σκεφθῆτε μὲ τὴν ἀθωότητά τοῦ νοῦς σας, μελετήσετε τὸν οὐράνιον πλάστη καὶ τὰ ἔργα. Ἀδιά-

κοπή τάξις στολίζει τὴν φύσιν. Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη διανοιράζονται ἀτάραχα τὸν αἰθέρα καὶ δὲν ὁμοιάζει περιφορά, ἀλλὰ ἀσύγκριτη μελωδία, τὰ χιόνια τοῦ χειμῶνος, τὰ ἄνθη τῆς ἀνοιξέως, τὸ κάρπιμο καλοκαίρι καὶ τὰ μαραμμένα φύλλα τοῦ φθινοπώρου. Ἄν νόμοι παντοτεινοὶ καὶ σωτήριοι προφυλάττουν καὶ φωτίζουν τὴν ὕλικήν πλάση, λείπει τάχα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ἡ πρόνοια ἀγαθῆς νομοθεσίας; Ἡ κατασκευὴ μάλιστα τοῦ ἀνθρώπου, ἐξάισιο ταίριασμα, θεῖα ἁρμονία ὕλης καὶ πνεύματος, δὲν προμηθεΐ καὶ θεϊότατη νομοθεσία; Σώζεται, ὦ νέοι, αὕτῃ ἡ νομοθεσία καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ ἁγιώτερον μνημεῖον τῆς δόξης τοῦ Κυρίου. Ἀθάλαττη χαρὰ ἡ λύπη κείτεται βραβεῖον εἰς τὰ ἀνθρώπινα τὰ ἔργα. Ἡ γῆ, ὅπου φθείρει δύναμη καὶ ὠραιότητα, δὲν ἀρχνίζει ὅλον τὸν ἄνθρωπον. Εἰς ἄλλον αἰῶνα, παντοτινὸν αἰῶνα, διαβαίνουν τὰ ἀμαρτήματα καὶ οἱ ἀρετές μας. Καὶ ἡ λευκὴ ψυχὴ καλεῖ λευκὰς ἡδονὰς καὶ ἡ ἄτιμη κακία ἄχαρὰ σκοτάδια.

Ἀκριβοὶ μου ἀπόγονοι, κατὰγεσθε ἀπὸ ἐνδοξέστατο ἔθνος. Ὅχι ὅτι νομίζω ἄμεμπτο τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τὸ παρομοιάζω μὲ τὸν ὕστερον Βασιλέα τῆς Ἀθῆνας, τὸν Κόδρο. Καθὼς ὁ φιλόπατρις Βασιλέας, ἀπαρατώντας τὴν βασιλικὴν γλαμύδα καὶ φορώντας ἄπρεπα φορέματα, ἐπρόσπαθῆσε νὰ φανευθεῖ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἐφρονέθη διὰ νὰ μὴν αἰχμαλωτισθοῦν νύ ἀκριβὲς τοῦ Ἀθῆνης.

Οὕτως μοῦ φαίνεται ὅτι καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, βάλλοντας κατὰ μέρος τὴν φυσικὴν ἐντέλεια τοῦ νοῦς του καὶ τὴν φιλοπατρίαν του, νὰ ἐπραῖζε σιμὰ εἰς τὰ ἀμίμητα ἀνδραγαθήματα καὶ ἀνόσια ἔργα, θέλοντας καὶ μὲ δακρύχαρα παραδείγματα νὰ σωφρονήσῃ τὰ μεταγενέστερα ἔθνη. Ὅρεγεσθε νὰ μάθετε πόσο εἶναι βλαβερὲς οἱ διχόνοιας; Ἀναγκάσωτε τοὺς Πελοποννησιακοὺς πολέμους καὶ τὸν θαυμαστὸν ζωγράφον τῆς ἐλεεινῆς ἐποχῆς, τὸν Θουκυδίδην. Βούλεσθε νὰ ἰδῆτε τόσο εἶναι κάρπιμη ἡ ὁμόνοια; Ἐνθυμηθῆτε τὰ αἵματωμένα στηθάρια καὶ τὰς περικεφαλαῖας καὶ τὰ ἀμάξια, δίχως ἀμαξάτορα, εἰς τὰ θηβιατικὰ λημέρια καὶ τὴν ἤμετρον κλάψαν ὄλην τῆς Ἀσίας. Εἴκοσι αἰῶνες ἐδιάβηκαν ἀφοῦ ἐθριάμβευαν οἱ πρόγονοί σας εἰς τὸν κόσμον. Ἀλλὰ, ὅσο θὰ σώζεται ἡ πλάσις, τὸ παλαιὸν ἔθνος σας θὰ ὁμοιάζει τὸν ἥρωα τὸν Θησεῖα εἰς τὸν χορόν, ποῦ ἔστησε μὲ τὴν ζωθιὰ Ἀριάδνην εἰς τὴν Δῆλον, γύρω εἰς τὸ ἄγαλμα τῆς Κύπριδος καὶ μὲ τὰς κυρσιὰς τῆς Δήλου καὶ τῆς Ἀθῆνας, χορόν τὸν ὅποιον ἐφυλάσσετε ἐσεῖς οἱ μεταγενέστεροι καὶ ὅπου ὁ πρῶτος χορευτὴς προβαίνει νικηφόρος μέσα ἀπὸ τὸ κοινὸν στεφάνι τῶν συντρόφων, δείχνοντας τὰ ὠραῖα μακτῖλια εἰς τὸ χέρι, καθὼς μ' αὖ φορά ὁ φιλοκίνδυνος νέος τῆς Ἀθῆνας ἐβγήκε νικητὴς μέσα ἀπὸ τὰ πλεχτὰ μονοπάτια τοῦ Λαβυρίνθου. Δὲν λανθάνεσθε, λοιπόν, ὦ νέοι, ἂν καυχῆσθε ὅτι τὸ ἔθνος σας μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐθνῶν πρέπει νὰ χαίρεται, τὰ ἴδια προνόμια, ὅπου ἐχαίροντο οἱ Βασιλεῖς τῆς Σπάρτης εἰς τὴν πατρίδα τους, ὡς ἀπόγονοι οἱ γενναῖοι ἄνδρες τοῦ ὑπερτάτου θεοῦ, τοῦ Διὸς καὶ τοῦ ἥρωος στρατηγοῦ, τοῦ Ἡρακλέους, εἶχαν προτιμήσει νὰ προσφέρουν θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς διὰ τὴν εὐτυχίαν τῶν Λακεδαιμονίων καὶ νὰ εἶναι ἀρχηγοὶ τῶν στρατευμάτων τῆς Πελοποννήσου.

Ὡς ἀπόγονοι τοῦ σοφοῦ ἔθνους, δὲν πρέπει καὶ ἐσεῖς νὰ πρωτεύετε λατρεύοντας τὰς παρθένας τῆς Σοφίας καὶ νὰ προδιαβαίνετε εἰς ἕκαστον εἶδος δόξης τὰ ἐπίλοιπα ἔθνη; Εὐλαβηθῆτε, λοιπόν, ὦ τέκνα τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν, εὐλαβηθῆτε καὶ τιμήσατε τὸ φίλευμα τῶν προγόνων καὶ τῆς σεβασμίας σας τύχης καὶ νὰ χαίρεσθε μὲ τὴν προμελέτη, ὅτι οἱ ἀρετὲς τῆς γῆς ἔχουν μισθὸ τὴν ἀθάνατον μακαριότητα.

Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια ἀναχωρεῖ ἀπὸ ἡμᾶς ὁ παλαιὸς ἄνδρας τῆς Ἀθῆνας. Ἄς παύσῃ καὶ ὁ λόγος μας. Ἀλλὰ διὰ νὰ πάρουμε καρπὸν ἀπὸ τὰ ὅσα εἶπαμε, ἅς μὴ φεύγῃ ἀπὸ τὴν μνήμη μας ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι ἡ παραμονὴ τοῦ θανάτου καὶ δὲν πρέπει νὰ εἴμεθα ἄκνοι εἰς τὰ φιλάρετα ἔργα.

6. ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΛΟΓΟΥ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ *

(1831)

... Διὰ νὰ κρίνομε ποία καὶ πόση πρέπει νὰ εἶναι ἡ φιλομάθειά σας, συμφέρει νὰ παρατηρήσωμε ποία εἶναι ἡ ἀποστολὴ σας εἰς τὴν Πατρίδα σας, πόθεν ἔρχεσθε, ποῦ παγένετε· καὶ ἂν φθά-

* Αὐτὸ γράφη Γεωργίου Τερτσέτη. Ἀντίτυπον καὶ ἀχειρνολόγητον, φφ. 1, γραμμένα διπλοῦς (30 x 21), ἐκ. τοῦ μ. σωζόμενου στοῦ ἀρχεῖου μας. Ἀπὸ τὸ χειρόγραφον λείπουν ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, ποῦ πηράπησαν ἀπὸ πρὶν καὶ χάθηκαν. Πρωτοδημοσιεύθηκε ἀπὸ μᾶς. Βλ. «Γεωργίου Τερτσέτη, Ἀνέκδοτοι Λόγοι», ὁ.π., σσ. 76-81.